

Latinalaisten nimien varhaiset kirjoitusasut
kreikankielisissä primaarilähteissä

Urpo Kantola
Pro gradu -tutkielma
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Kreikan kieli ja kirjallisuus
Maailman kulttuurien laitos
Helsingin yliopisto
28.10.2013

Sisältö

1. Johdanto.....	3
1.1. Yleinen esittely.....	3
1.2. Aiempi tutkimus.....	4
1.3. Käsitteistö, käytännöt ja lyhenteet.....	6
2. Aineiston esittely, jaottelu ja historiallinen konteksti.....	9
2.1. Yleinen esittely.....	9
2.1.1. Aineisto, sen kokoaminen ja puutteet.....	9
2.1.2. Yleisiä piirteitä aineiston sisällöstä.....	11
2.2. Aineiston historiallinen jaottelu ja sen perusteet.....	12
2.2.1. Kronologinen viitekehys ja jaottelu.....	12
2.2.2. Kirjoituksia tuottaneet tahot.....	18
2.2.3. Maantieteelliset aluejaot ja kreikan murteiden merkitys.....	21
2.3. Aineistossa esiintyvät ilmiöt.....	23
2.3.1. Käsiteltävät ilmiöt ja käsittelytapa.....	23
2.3.2. Käsittelemättä jäävät ilmiöt.....	26
3. /(ö-)ü-ï/-vaihtelu.....	28
3.1. Korostettu asema.....	28
3.2. Korostamaton asema.....	32
3.3. -üll- ja Turranius.....	34
3.4. Tulkinnat	35
4. /ö-ü/-vaihtelu.....	37
4.1. Molemmissa kielissä korostamaton asema ennen korostusta.....	37
4.2. Molemmissa kielissä korostamaton asema korostuksen jälkeen.....	43
4.3. Molemmissa kielissä korostettu asema.....	48
4.4. Eri korostukset.....	54
4.5. Tulkinta.....	56
5. Lūcius.....	58
5.1. Aineisto.....	58
5.2. Tulkinta.....	61
6. /w/.....	63
6.1. Sananalkuinen /w/.....	63
6.2. Konsonanttiäänne + /w/.....	71
6.3. Vokaaliäänne + /w/.....	76
6.4 Tulkinta.....	86
7. /k ^w /.....	88
7.1. Aineisto.....	88
7.2. Tulkinta.....	92

8. Vokaalimerkkien dittografia.....	94
8.1. Marcus ja sen johdokset.....	94
8.2. Muiden nimien ja vokaalien dittografiat sekä verrattavat ilmiöt.....	101
8.3. Tulkinta.....	105
9. Yhteenveto.....	110
Lähteet.....	114
Tutkimuskirjallisuus.....	114
Kirjalliset lähteet.....	118
Primaarilähteet.....	118
Liitteet.....	123
Liite 1. Μάρκος ja sen lyhennetyt muodot.....	123
Liite 2. Ylimääräiset käsittelyt.....	124
Liite 3. Kommentteja piirtokirjoitukseen.....	127

1. Johdanto

1.1. Yleinen esittely

Tutkimukseni kohteena ovat eräiden latinalaisissa nimissä esiintyvien äänteiden varhaiset kirjoitusasut kreikankielisissä primaarilähteissä. Olennaisia ovat sellaiset latinan äänteet, joita ei esiintynyt käsiteltävän ajan kreikassa, ja nimet, joiden kirjoitusasuissa esiintyy vaihtelua. Aihe ylipäänsä on hyödyllinen kahdesta syystä: Ensinnäkin, kreikkalaiset kirjoitusasut voivat valottaa nimien ääntämystä niin kreikassa kuin latinassa. Toiseksi kirjoitusasujen ilmiöiden kartoitus saattaa olla avuksi kirjoituksia ajoitettaessa. Tutkimuksen tarpeellisuutta lisää se, että kattavin aiempi tutkimus, Theodor Eckingerin väitöskirja *Die Orthographie lateinischer Wörter in griechischen Inschriften* (1893), on osin vanhentunut.

Varhaisilla kirjoitusasuilla viitataan ajalliseen rajaukseen Augustuksen ajan loppuun asti. Rajauksen ensisijainen peruste on, että suunnilleen Augustuksen ajalla eräät aiemmin harvinaiset tai tuntemattomat kirjoitusasut alkoivat yleistyä ja ainakin osittain vakiintua. Tämä liittyyneen siihen, että keisariajalla useimmilla kreikkalaisilla alueilla Rooman poliittinen ylivalta vakiintui ja niillä oli jatkuvasti enemmän sekä äidinkieliä latinanpuhujia että paikallisia Rooman kansalaisia roomalaisine nimirakenteineen. Siten materiaalia myöhemmältä ajalta on varsinkin tiettyjen nimien osalta kymmeniäkin kertoja enemmän, ja määrä olisi tämän tutkielman kokoon nähden hallitsematon.

Primaarilähteillä tarkoitan tässä vain suoraan antiikista säilyneitä, epigrafian, papyrologian ja numismatiikan piiriin kuuluvia lähteitä. Käyttämäni aineisto koostuu 90-prosenttisesti piirtokirjoituksista. Käsikirjoitustradition välittämää materiaalia en tässä käytä, koska ensinnäkin lukutapoja on ainakin teoriassa voitu muokata myöhemmin ajan käytäntöjen mukaisiksi ja toiseksi kreikankieliset kopistit eivät varsinkaan myöhemmin ole välttämättä osanneet tulkita kovin hyvin vanhoja latinalaisia nimiä.¹

¹ Aiemmin olen käynyt läpi Diodoros Sisilialaisen roomalaiset nimet, ja käsikirjoitusten lukutavat ovat varsin usein korruptoituneita. Kenties laajemmassa tutkimuksessa kannattaisi silti hyödyntää tällaista

On lähteiden sanelemaa, että aineisto koostuu melkein kokonaan henkilönimistä. Käsitellyllä ajanjaksolla useimmat latinalaiset käsitteet – esimerkiksi virkanimikkeet, hallintoelimet, jumaluudet – käännettiin kreikaksi ja kääntämättä jätettiin lähes yksinomaan erisnimet. Näistä muita kuin henkilöiden nimirakenteiden osia on niin ikään vähän: lähinnä roomalaisen kalenterin kuukaudet, paikannimet ja sellaiset roomalaiskäsitteet kuin Capitolium tai comitium.

Ensisijaiset tutkimuskysymykseni ovat, mitä kirjoitusasuja oletetuille äänteille esiintyy, milloin ja missä kirjoitusasu on valittu ja kuka tai mikä taho on tehnyt valinnan. Tärkeä jatkokysymys on, miksi kirjoitusasut on valittu, mutta asia on liian monimutkainen, jotta voisin ottaa siihen täysipainoisesti kantaa tässä tutkielmassa. Lisäksi kommentoin Eckingerin ja muiden tulkintoja tarpeen mukaan.

1.2. Aiempi tutkimus

Laajempia aiheeseen liittyviä mainittavia tutkimuksia on kaksi. Varhaisempi on Wilhelm Dittenbergerin kahteen osaan jaettu artikkeli *Römische Namen in griechischen Inschriften* (1872), jonka aineisto on viittausten määrän perusteella melko niukka, mutta yleisesti ottaen ilmiöiden päälinjat on tulkittu ainakin oikeansuuntaisesti. Dittenbergeriin nojaa toinen, jo mainittu Eckingerin teos. Se kattaa ajallisesti kaikki varhaisista tapauksista aina ilmeisesti Bysantin loppuun asti ja on aineistoltaan huomattavasti laajempi.² Tuoreempaa, laajaa tutkimusta ei tietääkseni ole, ja Eckingeriin näkee yhä viitattavan.

Kuten myöhemmin tulee ilmi, Eckingerin kronologisten tulkintojen päälinjoja ei

materiaalia enemmän. Tähän olennaisimmat varhaiset auktorit lienevät mainitun lisäksi Polybios ja Dionysios Halikarnassoslainen.

2 Myöhäisin mainittu ajoitus on 1300-luku. Esipuheessa (1–2) Eckinger mainitsee piirtokirjoitusten määräksi "noin 25000–30000". Uskoakseni tämä tarkoittaa ennemmin kaikkien hänen läpi käymiensä piirtokirjoitusten määrää eikä niiden, joissa on aineistolle olennaista sisältöä. Teoksessa ei ole mitään lähde- tai muita luetteloita, mutta olen tehnyt sen nimi- ja piirtokirjoitusviittauksista itselleni eräänlaisen raakaindeksin viittaamisen helpottamiseksi. Läheskään aina ei mainita piirtokirjoituksen julkaisua, mutta arvioin indeksistäni, että lähteenä käytettyjä piirtokirjoituksia voisi olla ehkä 4000–5000.

yleensä tarvitse kumota. Nykynäkökulmasta ilmenee kuitenkin kaksi seikkaa, joiden takia aiheeseen on tarvetta palata. Ensiksi, julkaistujen kreikkalaisten piirtokirjoitusten määrä on merkittävästi suurempi kuin vuonna 1889, jota myöhemmin julkaistuja Eckinger ei mainintansa mukaan ole voinut sisällyttää työhönsä. Jonkinlaiseksi määrien verrannoksi voin antaa esimerkin, että aineistossani on 135 piirtokirjoitusta (joista 18 Vähä-Aasiasta), jossa esiintyy *Marcus*- tai sen johdosnimen α -variantti, ja Eckingerillä 44 (kaksi Vähä-Aasiasta).³ Laajempi aineisto mahdollistaa paikoitellen – kuten esimerkin ilmiöstä – olennaisesti tarkemman tulkinnan.

Toiseksi, Eckingerillä on tiettyjä, aikaansa liittyviä ongelmallisia pyrkimyksiä ja käsityksiä. Hänen vaikuttimensa tutkimuksen tekemiseen on äänteiden tutkimisen lisäksi, että "latinan sanojen oikeinkirjoitus kreikkalaisten auktorien teksteissä on määritettävissä lopullisesti vain vastaavilla havainnoilla piirtokirjoituksista".⁴ Tällainen näkemys ja muuten toistuvat viittaukset tiettyjen muotojen "oikeuteen" ja "alkuperäisyyteen" tai toisten "epäjärjestykseen" ja "barbaarisuuteen" perustuvat vanhentuneeseen normatiiviseen käsitykseen latinan ja kreikan klassisista muodoista. Tämä ei palvele neutraaliin pyrkivän tutkimuksen tarkoitusta eikä toisaalta tee oikeutta varhaisellekaan materiaalille: sekä kirjoitusasujen että latinan äännevaihtelujen takia on hankala määrittää mitään "oikeaksi" tai "alkuperäiseksi", etenkin koska varhaisia tapauksia on vähän ja näilläkin on otaksuttavasti ollut säilymättä jääneitä edeltäjiä (katso alaluvut 2.2.1. ja 2.).

Lisäksi Eckingerin ajalliset ja maantieteelliset erottelut ovat toisinaan epäselviä tai liian löyhiä, eikä hän kiinnitä kovin paljon huomiota kirjoitukset tuottaneisiin tahoihin. Hän myös olettaa usein, että tietty kirjoitusasu on vastannut tiettyä, sille tyypillisesti oletettua äänneasua.⁵

3 Eckinger ei luettele tapauksiaan. Toisaalta Muscolino (2010, 423 alav. 67 ja 69) luettelee artikkelissa käsittelemänsä piirtokirjoituksen lisäksi 45 muuta, joissa esiintyy kyseinen kirjoitusasu.

4 Eckinger 1893, 1.

5 Tästä havainnollinen esimerkki on sivulla 94: "Vor Jahrhunderten war den Griechen dieser Laut [/w/] so vertraut gewesen wie ein anderer, und jetzt, da er ihnen von einem fremden Volke wieder zugeführt wurde, hatten sie solche Mühe und versuchten es auf die verschiedenste Art, ihn sich mund- und schriftgerecht zu machen." Minun alleviivaukseni; Eckinger siis olettaa, että kreikkalaisilla olisi ollut hankaluuksia äänten lausumisessakin, mistä ei tietääkseni ole näyttöä.

Muuta laajaa tutkimusta kirjoitusasuista ei siis ole, mutta myöhemmässä tutkimuksessa on esitetty kommentteja yksittäisistä tapauksista tai – tosin yleensä Eckingeriin viitaten – yleisiä tendenssejä. Näitä on eniten Leumannin (1977) latinan kirjoitusjärjestelmää ja äänneoppia käsittelevissä osioissa. Muuten roomalaisista ja roomalaisten onomastiikasta idässä on viime vuosikymmeniltä tutkimusta. Näissä on kontekstuaalisten seikkojen lisäksi tämän työn kannalta hyödyllisiä huomioita yksittäistapauksista ja varsinkin niiden ajoituksista sekä tuoreita luetteloita kulloinkin käsiteltyjen alueiden roomalaisista.

1.3. Käsitteistö, käytännöt ja lyhenteet

Ajoitukset:

Ilman eri mainintaa kaikki ajoitukset viittaavat vuosiin ennen ajanlaskumme alkua. Selvyyden vuoksi eaa. on kuitenkin yksinumeroisissa ensimmäisen vuosikymmenen luvuissa.

aj. = ajoitus.

1. vs. = ensimmäinen vuosisata.

[vuosisadan] ap. = alkupuoli, pv. = puoliväli, jp. = jälkipuoli.

[ajoitus]< = *terminus post quem* ja vastaavasti >[ajoitus] = *ante quem*; lisäksi ≤ = aikaisintaan, <p = *paulo post* ja vastaavat toiseen suuntaan.

Käsitteet:

Nimi: yksittäinen minkä hyvänsä nimiluokan nimi, esim. "Γάιος" tai "Tullius".

Nimirakenne: yhteen henkilöön viittaava nimien kokonaisuus, jossa on vähintään yksi nimi, esim. "Γάιος", "M. Tullius M. f. Cicero" tai "Πολύβιος Λυκόρτα Μεγαλοπολίτας".

Nimiluokka: tietty nimityyppi, jolla on tietty funktio nimirakenteessa.

Eri nimiluokat: **1)** etunimi = roomalainen *praenomen*, **2)** sukunimi = room. *nomen (gentilicium)*, **3)** filiaatio = yleensä isä(nnä)n nimi tai nimirakenne, harvoin äidin tai emännän, **4)** genetiivimäärite = henkilöä määrittävän muun kuin edellä mainittujen, yleensä sukulaisen tai puolison nimirakenne, **5)** lisänimi = room. *cognomen*, **6)** tribusmäärite = määrittää room. tribuksen, johon henkilö kuuluu, **7)** paikkamäärite = kansalaisuutta, Ateenan demoksen jäsenyyttä tai

muuten alkuperää osoittava osa nimirakennetta), **8) kreikkalainen henkilönimi** = kreikkalainen, yksilöä määrittävä nimi, esim. "Πολύβιος", **9) muu henkilönimi** = ei-kreikkalainen ja ei-itaalinen nimi. **10)** Lisäksi on ei-henkilönimiä kuten kuukaudennimet, erilliset paikannimet ja yleisnimet (virkanimikkeet, muut).

Kirjoitus: yksi, sisällöllisesti itsenäisen kokonaisuuden muodostava piirtokirjoitus, papyruskirjoitus tai rahan lyöntierä (myöhemmin: rahaerä).

Esiintymä: yksittäinen tietyn nimen tai ilmiön esiintymä, joita voi olla monta samassa kirjoituksessa.

Kirjoitusasu: merkki (grafeemi) tai merkkiyhdistelmä, joilla tietty äänne tai äänneyhdistelmä on kirjoitettu.

Myöhempi kopio: kirjoitus, joka on tuotettu myöhemmin uudestaan toiselle alustalle.

Leipätekstin merkintätavat:

/[merkkejä]/: äänne tai äänneyhdistelmä. Näissä merkitsen vokaaleihin selvytyden vuoksi pituuden tai lyhyden (esim. /ā/ tai /ǎ/) ja jätän merkinnän pois vain, jos pituus on epäselvä.

<[lat. kirjaimia kursivilla]>: latinalainen kirjoitusasu.

Aksentoimattomat kreikkalaiset kirjaimet viittaavat aina kreikkalaiseen kirjoitusasuun, ellei erikseen mainita.

Latina ja kreikka kursivilla: lainaus primaarilähteestä.

* ennen sanaa tai nimeä: hypoteettinen muoto.

! lainauksissa primaarilähteistä: kaksikielisistä kirjoitusten paralleelien erotin. Esimerkki: *Οὐενεληίος* ! *Venoleius*. Merkki esiintyy myös tarpeen mukaan taulukoissa osoittamassa saraketta paralleelitapausten määristä.

Kirjoitukset:

Julkaisuviittauksen ohella annan lähtökohtaisesti (järjestyksessä:) tiedon kirjoituksen funktiosta ja tuottaneesta tahosta, paikasta ja ajoituksesta. Mikäli paikka käy ilmi julkaisun nimestä, en mainitse sitä erikseen (esim. ID:n piirtokirjoitukset ovat Delokselta); IG:n volyyymeistä toimin samoin IG II/III²:n (Attikan piirtokirjoitusten) tapauksessa.

SEG:ssa tai AE:ssa julkaistuista viitataan näiden mukaan, paitsi jos joko olen löytänyt tapauksen ensin lähdejulkaisusta tai viitataan suoraan lähdejulkaisun kommentaariin.

Latinalaisten nimien aksentointi: En käytä tremaa “, jos aksentti jo ilmaisee tavujen erillisyyden: esim. Γάιος, ei Γάιος. Erotan kreikkalaisen diftongin αυ (αύ tai αῦ) latinalaisen /ǣw/:n kirjoitusasusta aksentoimalla jälkimmäisen άυ;

vastaavasti /ěw/:sta év ja /öw/:sta tai /üw/:sta óv. Käytän Quintuksesta tavanomaista aksentointia Κόιντος, vaikka en ole siihen täysin tyytyväinen; lisää luvussa 7.

Julkaisuista käytän pääasiassa *L'Année épigraphique*'n ja *L'Année philologique*'n lyhenteitä; katso tarkemmin Lähteet – Primaarilähteet. Jos viitataan erikseen aikakausjulkaisuta piirtokirjoituksen lisäksi sen kommentaariin, mainitsen julkaisijan vuosiluvun vieressä ja artikkelin kirjallisuusluettelossa (esim. EA 40 (Blümel 2007) 47). Lisäksi vielä katso alta PHI-kanta.

Editionmerkinnöissä käytän *L'Année épigraphique*'n merkintätapaa.

Tietokantojen lyhenteet:

EDCS: Epigraphische Datenbank Clauss-Slaby (www.manfredclauss.de/)

EDR: Epigraphical Database Roma (www.edr-edr.it)

HD: Epigraphische Datenbank Heidelberg (edh-www.adw.uni-heidelberg.de)

papyri.info: www.papyri.info -tietokanta asiakirjapapyruksista.

PHI-kanta: epigraphy.packhum.org -piirtokirjoitustietokanta. Kun viitataan pelkästään PHI-kannan kautta käsiini saamiin tapauksiin, osoitan tämän merkillä ¶ ja käytän PHI-kannan lyhennettä (paitsi AEph:sta, joka on PHI-kannassa häiritsevästi AE).

2. Aineiston esittely, jaottelu ja historiallinen konteksti

2.1. Yleinen esittely

2.1.1. Aineisto, sen kokoaminen ja puutteet

Käyttämäni aineisto koostuu noin 1400 kreikankielisessä piirtokirjoituksessa, 38 papyruksessa ja 49:ssä rahan lyöntierässä esiintyvien noin 2900 nimirakenteen yksittäisistä nimistä. Aineiston olen karsinut käsiteltävien ilmiöiden perusteella pohja-aineistosta, jossa ovat kaikki löytämäni latinalaisperäisiä elementtejä sisältävät ja käsittelemälleni ajalle ajoitetut nimirakenteet.

Pohja-aineisto käsittää noin 2500 piirtokirjoitusta, 68 papyrusta ja 130 rahaerää, joissa on noin 5300 nimirakennetta.⁶ Yleisesti olen jättänyt tosin keräämättä nimirakenteet, joissa on pelkkä *Καῖσαρ*⁷ tai Octavianus-Augustukseen viitataan nimillä, joissa ei esiinny tälle tutkimukselle olennaisia ilmiöitä.⁸ Mainittakoon vielä selvyudeksi, että en ole kerännyt kreikkalaisilla aakkosilla kirjoitettuja lähteitä, joiden kieli ei ole muoto- ja lauseopiltaan kreikkaa, vaan esimerkiksi latinaa tai oskia.

Aineiston kokoamisessa paljon käyttämiäni apuvälineitä ovat sähköiset PHI-kanta, HD, EDR ja LGPN:n tietokanta (sekä papyrusten osalta papyri.info). Koska näistä ei löydy läheskään kaikkia piirtokirjoituksia tai kaikkia paperilla julkaistuja oleellisia tietoja ei anneta,⁹ olen myös käyttänyt kymmeniä paperijulkaisuja indekseineen. Olennaisimpia

⁶ Pohja-aineiston luvut ovat epätarkkoja, koska karsintavaiheen jälkeen olen korjannut näihin määriin vaikuttavia virheitä vain varsinaisesta aineistosta ja vastaavia on epäilemättä pohja-aineistossakin.

⁷ Viittaa Caesariin, varsinkin jos on *θεὸς Καῖσαρ*, tai Octavianus-Augustukseen (yleinen varsinkin egyptiläisissä ajoituksissa) – myöhemmissä tapauksissa tietysti muihinkin. Kuriositeettina pohja-aineistoon kuuluu Terracinasta löydetty bilingvi SEG 31 882 *Caesar ! Caïcaq* (<044).

⁸ Ainakin yli 250 nimirakennetta, joissa esiintyy osa tai kaikki näistä: *Αὐτοκράτωρ*, *Καῖσαρ*, (*θεοῦ*) *Καίσαρος υἱός*, *Σεβαστός*. Sen sijaan aineistoon kuuluvat *Αὔγουστος* ja *Αὔγουστος*, joista ks. s. 54.

⁹ Kattavin, mutta myös hankalin on PHI-kanta. Erinäisten käytettävyysohjelmien ohella sen suurin puute on, että materiaalia ei voi hakea ajoituksen perusteella. Kannassa on olemassa sanahakutoiminto, mutta sitä ei tietääkseni löydy sivuilta mistään linkistä, ja itse löysin sen aivan sattumalta ulkoisen hakukoneen avulla. Lisäksi joistakin, esim. Khioksen piirtokirjoituksista ei anneta ajoituksia. PHI-kannan antama ajoitus voi myös olla virheellinen, ja kymmeniä piirtokirjoituksia esiintyy kahdesti ilman keskinäisiä ristiviittauksia.

luetteloita ovat IG-volyymien, SIG³:n ja OGIS:n indeksit, luettelo Deloksen roomalaisista (Ferrary et al. 2002), Byrne 2003a:n ja 2003b:n luettelot Rooman kansalaisista Ateenassa, RPC I vuosina 44 – 14 jaa. lyödyistä rahoista ja *Imagines Italicae* III:n liite itaalisista nimistä kreikankielisissä kirjoituksissa. Tuoreiden piirtokirjoitusten osalta olen käynyt läpi SEG:n volyymit LXVIII–LVIII¹⁰, AE:n 2009–2010 ja suuren osan sitä myöhemmistä oleellisista aikakausijulkaisuista, jotka ovat saatavilla Kansalliskirjastossa. Mainittujen lisäksi PHI-kannasta puuttuvia yksittäisiä tapauksia, ajoituksia, kommentaaria ja pohjatietoa ovat tarjonneet muiden muassa useat *BCH suppl.* 41:n (2002) ja *Meletemata* 21:n (1996) artikkelit, K. Tucheltin *Frühe römische Denkmäler der antiken Kleinasien* (1979) ja C. Eilersin *Roman Patrons of Greek Cities* (2002).¹¹

Vaikka aineistossa lieene suurin osa kaikesta julkaistusta, mikä siihen nykyisine rajauksineen kuuluu, on tiedossani eräitä varmoja ja todennäköisiä puutteita. Näitä en tätä työtä varten ole paikannut, koska ne ovat tulleet tietooni liian myöhään tai niiden vaatima aika on vaikuttanut liian suurelta oletettavasti laihaan hyötyyn nähden. Varmoja puutteita on ennen vuotta 44 lyödyissä rahoissa, joihin on RPC I:ssa viittauksia. Jonkin verran puuttunee Vähä-Aasian osalta LGPN Va:ssa viitattuja¹² sekä kenties joitakin tapauksia Levantin ja Mustanmeren pohjoisosien alueiden julkaisuista kuten sarjoista *Inscriptions grecques et latines de la Syrie* ja *Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae*. Viimeksi mainituilta alueilta minulla on silti tapaukset, jotka on julkaistu edellä mainituissa tuoreissa julkaisuissa tai käyttämissäni kokoelmissa kuten OGIS:ssa.

Keräsin aineistoa syksystä 2012 elokuun 2013 lopulle. Sen jälkeen olen huomioinut vain vastaan tulleet yksittäiset tapaukset, mikäli olen voinut. Lisäksi en ole perehtynyt järjestelmällisesti kaikkiin yksittäisten kirjoitusten ongelmiin, jotka ovat ilmenneet

10 Aiempien volyymien materiaali löytyy pitkälti PHI-kannasta, mutta ei kaikki.

11 Saatavillani ei ollut mahdollisesti hyödyllistä teosta M. J. Payne, 1984, *Ἀρετὰς ἔνεκεν: Honors for Romans and Italians in Greece from 260–27 B.C.* Habicht 1996, 12 alav. 13 viittaa mainitun luetteloon tasavalta-aikaisista kunnianosoituksista Kreikassa (246 tapausta).

12 Tämä olisi ollut hyödyllinen apuväline, mutta havaitsin liian myöhään, että aiemmista volyyymeistä poiketen siihen on sisällytetty myös henkilöt, joilla on roomalainen *tria nomina*. Olen kuitenkin kerännyt (varsinkin läntisemmän) Vähä-Aasian materiaalia parhaani mukaan PHI-kannan ja paperijulkaisujen avulla.

elokuun jälkeen työn analyysi- ja kirjoitusvaiheessa. Käyttäessäni tällaisia kirjoituksia ilmaisen varaukseni erikseen.

On vielä marginaalinen joukko sähköisistä tietokannoista poimimiani tapauksia, joista en ole saanut kaikkia haluamiani tietoja, koska tietokannoissa mainittuja lähdejulkaisuja ei ole saatavillani. Erillinen asia ovat tapaukset, jotka olen jättänyt aineistosta ajoituksen perusteella; näistä lisää ajoituksia käsittelevässä alaluvussa.

2.1.2. Yleisiä piirteitä aineiston sisällöstä

En näe oleelliseksi esitellä kattavasti tässä käsiteltävien kulttuurien onomastiikkaa, mutta eräitä yleisiä piirteitä on syytä mainita.

Kreikkalaisissa yhteyksissä roomalaisista käytettiin tyypillisesti etunimeä kreikkalaisen henkilönimen asemassa, ja myös roomalaiset tiedostivat tämän käytännön.¹³ Tämä näkyy esimerkiksi Deloksen vihkilahjaluetteloissa sekä Attikalla, jossa käytettiin poliksen virallisissa yhteyksissä usein kreikkalaista nimirakennetta Claudiuksen aikaan saakka.¹⁴ Tämän takia etunimiä on aineistossani nimiluokista eniten. Tässä tutkimuksessa tarpeellisen vertailun näkökulmasta on harmillista, että latinankielisissä piirtokirjoituksissa etunimet lyhennettiin miltei aina. Niinpä kaksikielisissä teksteissä latinalainen paralleeli osoittaa vain, mistä etunimestä on kysymys.

Käsittlemälläni ajalla useimmat latinalaiset virkojen ja poliittisten elinten nimet käännettiin kreikaksi, ja poikkeuksia ovat harvinaiset δικτάτωρ ja ὑπεράτωρ.¹⁵ Joitakin roomalaiseen kontekstiin liittyviä käsitteitä ei käännetty: esimerkiksi jumaluuksista käytettiin kreikkalaisia nimiä, mutta Iuppiter Capitolinus oli tyypillisesti Ζεὺς Καπετώλιος. Niin ikään kääntämättä jätettiin muita paikannimiä ja roomalaisen kalenterin käsitteitä, esimerkiksi *πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοεμβρίων ἐν*

¹³ Salomies 1987, 270–273.

¹⁴ Deloksen vihkilahjaluetteloista esim. ID 442 ja 443, ks. sivu 89. Attikasta Byrne 2003a, xi–xvi ja 2003b, 4–12.

¹⁵ Virkojen, poliittisten elinten yms. käännöksistä tämän tutkimuksen kontekstille olennaisimmat on summannut Sherk 1969, 16. Lisäksi saman sivulla 15 on senaatin päätösten tyypillisten ilmaisujen käännöksiä. Muuten ks. Magie 1904. δικτάτωρ esiintyy vain Caesarin yhteydessä. Erikseen imperator-nimikkeestä ks. liite 2.

κομετίωι (I.Oropos 308 r. 60). Erisnimistä puolestaan esiintyi käännöksiä vain lisänimissä Magnus (yleensä Μέγας, mutta joskus Μάγνος) ja Pius (Εὐσεβής tai Πίος).

Roomalaisia lisänimiä on aineistossa aikarajauksen takia suhteellisen vähän. 100-luvulla senaattorisäätyisten lisänimiä mainittiin toisinaan kreikankielisissä piirtokirjoituksissa jo vuosisadan alusta lähtien.¹⁶ Vapaasyntyisillä plebeijeillä lisänimiä alettiin mainita piirtokirjoituksissa yleisemmin vasta Augustuksen aikana,¹⁷ ja vapautettujen kreikkalaisia henkilönimiä vastaavat lisänimet eivät ole tässä tutkimuksessa olennaisia.

On vielä tarpeen ottaa esille rinnakkaisten muotojen ja "samojen" nimien ongelma: On latinalaisia sukunimiä, joiden kirjoitusasu ovat hyvin lähellä toisiaan. Usein kyse on saman nimen kirjoitusasuista, jotka ovat keskenään vaihdettavissa. Silti joskus läheiset nimet ovat "eri" nimiä sen vuoksi, että ne osoittavat maantieteellistä, sosiaalista tai muuta eroa, esimerkiksi senaattorisäätyisten Claudiusten ja alempien Clodiusten tapauksessa.¹⁸ Useissa nimissä vaihtelulla ei ole tämän tutkielman kannalta suurta merkitystä,¹⁹ mutta tähdellisempiä ovat nimet, joissa esiintyy esimerkiksi ö-ū-ÿ- tai ě-ō-ŭ-vaihtelua. Näistä ja toisista olennaisista vaihteluista tarkemmin alaluvussa 2.3.1.²⁰

2.2. Aineiston historiallinen jaottelu ja sen perusteet

2.2.1. Kronologinen viitekehys ja jaottelu

Käsittelyn taulukoissa olen jakanut tapaukset ajoitusten perusteella kolmeen joukkoon:

16 Varhaisia esimerkiksi: AEph 1910 374f.,22 ¶ (Thessalian liiton muistomerkki, 196<) *Μάαρκον Καικέλιον Λευκίου Μέτελλον*. IC II,23 13 (Polyrhenian poliksen muistomerkki, 189) *Γναῖον Κορνήλιον Γναίω υἱὸν Σκιπίωνα Ἰσπανόν εὐεργέταν*.

17 Kajanto 1965, 19–20.

18 Kuuluisa on vuoden 58 kansantribuuni P. Clodius Pulcher, joka vaihtoi nimensä Claudiuksesta voidakseen hakea kyseistä virkaa. Toisaalta vrt. Ag. XVIII H411 (Ateenan muistomerkki, 53–48) *Ἀππιον Κλώδιον Ἀππίου υἱὸν Πόλχερ* (sic), jonka pitäisi olla latinalaisittain Claudius. Ks. alaluku 2.3.2. käsittelemättä jäävistä ilmiöistä.

19 Esimerkiksi VVK–VKK-vaihtelu nimissä Vētius–Vēttius.

20 Edellisestä esimerkiksi ks. *Repertorium* (1994) s.vv. 'Salivius, Sallivius, Sallovius, Salluius, Salluvius, Sallyius'; jälkimmäisestä Veturius–Voturius tai ID 1750:n *Οὐνελέμιος* † *Venoleius*, jonka myöhemmin tyypillinen latinalainen asu on Venuleius.

tarkemmin ja epämääräisemmin ajoitetut sekä mahdollisesti keisariaikaiset. Ensimmäinen joukko on tämän työn kannalta tietysti tärkein, koska sillä on merkittävin todistusvoima ilmiöiden muutoksista ajassa. Usein ajallinen jaottelu perustetaan ajanlaskumme vuosisatoihin, mutta tämä ei mielestäni palvele tutkimusta, jonka kohteet liittyvät omiin historiallisiin asiayhteyksiinsä. Vaikka jaettaessa muilla perusteilla joudutaan myös tekemään viime kädessä mielivaltaisia valintoja, jokin jako on kvantitatiivisen analyysin kannalta välttämätön. Niinpä olen muodostanut seuraavan jaottelun, jonka pyrin perustelemaan historiallisilla käänteillä, jotka ovat vaikuttaneet roomalaisten määrään, asemaan ja toimintaan sekä yleensä roomalaisuuteen kreikkalaisilla alueilla. Taulukoissa olen laskenut molempiin jaksoihin puolikkaiksi tapaukset, joiden ajoitukset osuvat jaksojen rajalle tai ovat löyhempiä ja ulottuvat rajan molemmin puolin.

Ennen vuotta 200 (lyhenne taulukoissa <200): Varhaisimmat tutkimuksen aihepiiriin liittyvät tapaukset ovat itaalisia nimiä, joita usein ei ole attestoitu latinankielisissä piirtokirjoituksissa.²¹ Näistä käsittelen vain sellaisia, joita voi paremmin verrata myöhempiin tapauksiin.²² Latinalaisilla oli varmasti ollut suoria kaupp- ja kulttuuriyhteyksiä kreikkalaisiin aiemminkin, mutta 200-luvun tapahtumat kuten Pyrrhoksen sota ja ensimmäinen ja toinen puunilaissota toivat roomalaisia etelämmäksi, ja kontakteja heidän ja kreikkalaisten välillä syntyi enemmän, myös poliittisella tasolla.²³ Lisäksi itäisemmiltä kreikkalaisalueiltakin tavataan joitakin itaalisia ja roomalaisia henkilöitä.²⁴

21 Sisilian osalta ks. L. Dubois, *Inscriptions grecques dialectales de Sicile* (1989) & sen *tome II* (2008). Italian tapauksia (myös kirjallisista lähteistä) on lueteltu *Imagines Italicae*'n kolmannen volyymin liitteessä "Italic Names in Greek Texts", 1526–1534, ja hyödyllisiä ovat myös Salomies 1987 & 2008.

22 Esim. /w/:n kannalta kiinnostava **Clōvatus*: CIG IV 8493 (Campania, 400–200) kirjoitus kantharos-astiassa Στατ[ίov] ἔργον, Κλοζάτωι δῶρον, vrt. sukunimiin *Clōvius/Clūvius, Clōtius*. Ks. Salomies 1987, 101; Statiuksesta 90.

23 Suoraa näyttöä tarjoavat Entellan päätökset (254–241?) IDGS 207:n Τεβέριος Κλαύδιος Γαλον υἱὸς Ἀντιάτας ja 208:n Μινᾶτος Κόρονιος Μαμερτῖνος.

24 Aineistooni kuuluvia tapauksia: IG IV²,1 95 (Epidauros, 340–338) Katanen tyrannin poika Κῆπος Μάρκων. I.Lindos 92 + SEG 57 763 (200-l ap.?) kaksikielinen vihkilahja (ks. SEG:n komm.) *L. Mr.(?) f. Oli[---](?) | Menerva[i Lindiai] | Λεύκιος M[---] | Ἀθάν[αι Λινδία]*. IG XI,2 287 (250) temppelein lahjoituslistassa r. A,58 Νοῖωι. IG II/III² 2325 (278) komediakilpailun voittaja, joten ilmeisen hellenisoitunut Νόνιος. Προξενία myönnetty: IG IX,1²,1 17 + Mack 2012, 223 alav. 24 (Thermos, noin 260) *Λευκίωι Ὀλκαίωι Λευκίου Ρωμαίωι*; FD III,4 134 (noin 208) *Βυβίωι Βιβίου*; IG XII,s 127 +

200–147 (200–): Toinen makedonialaissota (200–197) oli Rooman reaktio uhkaksi kokemaansa Makedonian Filippos V:n pyrkimykseen laajentaa valtapiiriään. Voitokkaan sodan myötä roomalaiset ottivat poliittista jalansijaa sekä Manner-Kreikassa että pian idempänäkin, ja yksittäisistä päälliköistä eritoten T. Quinctius Flamininus saavutti huomattavaa julkisuutta ensin voittamalla Filippoksen ja vuonna 196 julistamalla kreikkalaiset vapaiksi. Häneltä ovat ensimmäiset säilyneet roomalaisten diplomaattiset kirjeet kreikkalaisille poliiksille, ja hän on myös saanut varhaisimman tunnetun muistomerkin.²⁵

Tästedes roomalaiset päälliköt ja lähettiläät liikkuvat kreikkalaisilla alueilla, tekivät lahjoituksia kreikkalaisilla kulttipaikoilla ja saivat kunnianosoituksia. Varhaisin esimerkki kreikaksi käännetystä senaatin päätöksestä on RDGE 1 (Delfoi, 189) ja kreikkalaisten Roomaan liittyvästä päätöksestä SEG 33 637 (Rhodos, noin 200), jossa myös mainitaan [*Δι*]ὸς τοῦ Καπετωρίου.²⁶

Vähemmän prominentteja roomalaisia ja muita itaalisia esiintyy jonkin verran enemmän kuin aiemmin. Merkittävä tapahtuma on myös, että kolmannen makedonialaissodan (171–168) päätyttyä roomalaiset palkitsivat ateenalaiset vuonna 167/6 Deloksen hallinnalla ja saaren asukkaat pakkosiirrettiin Akhaiaan. Tässä yhteydessä myös roomalaiset ottivat merkittävän aseman saarella,²⁷ mikä tosin ei näy aineistossa niinkään välittömästi, vaan pikemmin vuosisadan jälkipuoliskolla.

146–111 (146–) **ja 110–70** (110–): Tämän, yhdessä verrattaen pitkän ajanjakson olen jakanut mielivaltaisesti suunnilleen puoliksi, jotta ajanjaksojen pituuserot eivät olisi kovin suuria.²⁸ Jakson alun määrittävät Korintin hävitys (v. 146) ja Makedonian

ZPE 180 (Mack 2012) 217ff. (Eresos, 230–200) *Πόπλιον Ἀρέλλιον Κοῦν[του]*; IG XI,4 642 (241–232) *Βούζων Ὀρεῖρα Καννσῖνον*. IC III,4 18 (Itanos, 244–209) *Λεύκιος Γαίον Ρωμαῖος φρουράρχων* (varuskunnan päällikkö) on rakennuttanut vesisäiliön ja nymfaionin sekä pyhittänyt ne Ptolemaios Filopatorille ja kuningatar Arsinoelle (komm. ks. Salomies 1987, 271 alav. 334:n viittaukset).

25 Kirjeet: IG IX,2 338 (Khyretiai, 196–194) ja SEG 37 495 (Thessalian Metropolis, 196<). Veistosjalusta: IG XII,4,2 854 (198–195) *Τίτον Κοῦν'γιον Τίτον [στρατ]αγὸν ὕπατον [Ῥωμαίων]*. Kirjoitusasusta editori Hallof: "[E] mala quadam correctione; volueratne lapicida ΚΟΙΓΚΤΙΟΝ?"

26 Kreikkalainen tulkinta Iuppiter Capitolinuksesta ja ainoa tapaus ρ–λ-vaihtelusta tässä nimessä. Kontekstista ks. SEG.

27 Habicht 1997, 246–247 luovutuksesta ja 254–258 roomalaisista.

28 En ole ratkaisuuni välttämättä täysin tyytyväinen, mutta katson paremmaksi tässä vaiheessa olla enää

provinssin perustaminen (v. 148). Hieman myöhemmin vuonna 129 perustettiin myös Aasian provinssi. 90–69 merkittäviä käänteitä olivat ensimmäinen Mithridateen sota 89–85 ja sen aikaiset Ateenan valtaus ja Deloksen ensimmäinen "hävitys" ja kolmanteen Mithridateen sotaan (73–63) liittyvä Deloksen toinen "hävitys" vuonna 69. Deloksen arkeologinen näyttö tosin ei kunnolla tue kirjallisten lähteiden antamaa vaikutelmaa täystuhosta. Riippumatta tuhojen laajuudesta tai suorasta vaikutuksesta saaren toimintaan on ilmeistä, että vuoden 69 jälkeen saaren muu kuin uskonnollinen merkitys väheni ja kauppa siirtyi saarelta muualle. Vuosisadan jälkipuoliskolta säilyneitä piirtokirjoituksia on radikaalisti aiempaa vähemmän.²⁹

69–28 (69–): Deloksen tapahtumien jälkeen 60-luvulla olennaista on, että kolmannen Mithridateen sodan viimeisessä vaiheessa vuosina 66–63 roomalaisjoukkoja komentanut Pompeius sekä kukisti viimeisen roomalaisten merkittävän vihollisen kreikkalaisilla ydinalueilla että levitti Rooman valtapiirin itäisempään Vähä-Aasiaan ja Syyriaan asti. Niinpä tasavallan viimeisinä vuosikymmeninä roomalaisten yliote Välimeren alueella oli enimmäkseen kiistaton, mutta roomalaisten sisäiset poliittiset olot olivat varsin epävakaat. Välejä selviteltiin sotatoimin usein juuri idässä, mikä heijastui usein kreikkalaiskaupunkeihin näiden puolenvaihtojen mukaan.

Idässä vaikuttaneet merkkihenkilöt myönsivät toisinaan kansalaisoikeuksia yksittäisille kreikkalaisille (yleensä paikalliseliittien jäsenille) tai vapauttivat orjia, mikä näkyy useista esimerkiksi Γναῖος Πομπήιος, Γάιος Ἰούλιος ja Μάρκος Ἀντώνιος -nimisistä henkilöistä.³⁰ Mitä yleisesti tulee roomalaisiin idässä, kauppa sekä siirtyi Delokselta monialalle että kasvoi määrässä.³¹ Lisäksi tältä ajalta on perujaan lähteitä, jotka liittyvät

puuttumatta siihen. Historiallisesti esim. 146–90 ja 89–70 voisi olla perustellumpi jako ensimmäisen Mithridateen sodan, Ateenan valtauksen ja Deloksen ensimmäisen hävityksen takia.

29 Mithridateen sodista lyhyesti Olshausen 1999, 284–286. Ateenan historiasta ennen valtausta Habicht 1997, 280–314, ja sen jälkeen 315–337. Ks. myös Hoff 1997 ja Hasenohr–Müller 2002, 20. Onomastisista seikoista ennen ja jälkeen Byrne 2003b. Deloksen tapahtumien kirjallisista lähteistä ja arkeologisista näytöstä Bruneau 1968, 671–709, jossa 695 yhä liki paikkansa pitävä luettelo Deloksen (vain) 36 piirtokirjoituksesta, jotka ovat varmuudella vuotta 69 myöhempiä. Yksi näistä on sittemmin ajoitettu varhaisemmaksi: ks. AE 2006 1365.

30 Esimerkkejä: IG XII,2 150 (63<) Γναῖωι Πομπήϊωι Ἱεροῖτα νύϊω Θεοφάνη. I.Knidos 33 (45) Γ[άιος] Ἰο[ύ]λιος [Α]ρτεμιδώρου νύϊος Θεύπομπος ja kaksi muuta. I.Didyma 259 (41/0) Μάρκων Ἀντωνίου Ἀπολλωνίου [τ]οῦ Πολίτου Τρυβλίχων.

31 Ks. esim. Hasenohr–Müller 2002, 16–20 ja muita *BCH suppl.* 41:n artikkeleita.

päälliköitä alempien tasojen roomalaissotilaisiin.³²

27 – 14 jaa. (27–): Aktionin ja Aleksandrian taisteluiden myötä roomalaisten sisäpoliittinen tilanne vakiintui Octavianuksen hyväksi ja toisaalta myös Egypti päätyi Rooman valtaan. Lähinnä vasta tämän jälkeen roomalaisia löytyy papyruslähteistä. Vuosi 27 on ajoittamisessa kätevä raja siksi, että senaatin myönnettyä Augustus-arvonimen Octavianukselle häneen viitataan yleensä sillä tai kreikaksi käännöksellä Σεβαστός. Roomalaisnimisiä henkilöitä esiintyy yhä enemmän, mikä näkyy käsittelyni taulukoistakin ja muuten etenkin Γάιος Ιούλιος -nimisten kasvavasta joukosta.

Muutenkin Augustuksen aika on poliittis- ja sosiaalishistoriallisesti olennainen rajakausi. Lisäksi aineistoni perusteella silloin esiintyy ensimmäisiä kertoja tai aiempaa useammin tiettyjä, myöhäisempinä pidettäviä kirjoitusasuja. Lisäksi on viitteitä siihen, että roomalaisnimien kirjoitusasuja yritettiin systematisoida. Tästä tärkeimmät yksittäiset ja samalla aineistoni myöhäisimmät lähteet ovat *Res gestae divi Augusti* -nimellä tunnetun dokumentin (RGDA) kreikankielisen käännöksen kaksi tunnettua versiota. Niissä /w/- ja /ũ/-äänteiden kirjoitusasu on aina ov, paitsi kreikaksi synkopoidussa Lentuluksessa (Λέντλος) ja sanassa σαικλάρεις, joka on synkopoitu myös latinankielisissä versiossa (*saeclares*).

Epämääräisemmin ajoitetut kirjoitukset ovat ilmiöiden kronologiaa tutkittaessa toissijaisia ja siksi erillinen ryhmänsä, mutta ne osoittavat, että ilmiötä esiintyy. Näitä ajoituksia on ennen kaikkea hautapiirtokirjoituksilla niitä harvoja alueita lukuun ottamatta, joilla on ollut tapana ilmoittaa kuolinaika. Ongelmallista on, että usein riippuu julkaisusta, missä määrin ja miten hyvin perustein niille on ehdotettu ajoituksia.³³ Tämän takia aineistossa on tietyistä julkaisuista enemmän hautapiirtokirjoituksia ja toisista taas ei juuri ollenkaan. Joka tapauksessa jaan

32 Esimerkiksi eräs suhteellisen varhainen (tosin vasta v. 43–29) on IK 13 705A, ks. s. 29.

33 Ks. esim. Byrne 2003b, 4 alav. 7 ja 10 alav. 30. Koska hautapiirtokirjoitusten ajoitusperusteet ovat usein liian epämääräisiä, hän hylkää ne Ateenan varhaisten roomalaisten luetteloistaan, paitsi jos uskottava ajoitus on mahdollinen henkilöhistorian perusteella.

epämääräiset näihin luokkiin:

Deloksen ajoittamattomat (d): ID:n ajoituksissa on hyödynnetty Jean Hatzfeldin prosopografista analyysiä Deloksen roomalaisista *Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île* (1912).³⁴ Ferrary et al. 2002 toteavat, että Hatzfeldin antamat ajoitukset saattavat usein olla liian varhaisia ja eri henkilöiden väliset yhteydet eivät ole välttämättä niin selkeitä, kuin hän esittää.³⁵ Yleistä revisiota näistä ei kuitenkaan toistaiseksi ole. Aiemmin referoimieni historiallisten seikkojen perusteella voitaneen silti pitää todennäköisenä, että ajoituksesta jääneet ovat luultavasti vuotta 166 myöhempiä ja tuskin ainakaan paljon vuotta 69 myöhempiä. Käsittelyjen taulukoista myös on usein havaittavissa, että "d"-ajoitettujen kirjoitusasut eivät erityisesti poikkea 146–70 ajoitetuista, mutta myöhäisemmiksi tulkittavia muotoja ei yleensä ole.

Aikaisemmat hellenistiset (ha): Kirjoitukset, joiden epämääräinen ajoitus sijoittuu välille 300–125.

Myöhemmät hellenistiset (hm): Epämääräinen ajoitus on väliltä 125–1, joka kattaa myös tulkintani lähdejulkaisuissa käytetystä sanallisesta ajoituksesta "100-luvun loppu".

Hellenistiset tai keisariaikaiset (±): Tähän kuuluvat esimerkiksi ajoitukset 1. vs. eaa./jaa., 1. vs. ap eaa./jaa. ja "roomalaisaikainen". Nämä olen erottanut kokonaan muista ja jättänyt laskematta tapausten kokonaismääriin kahdesta syystä. Ensinnäkin, ne saattavat kuulua kohdeajan ja siten tutkimusaiheen ulkopuolelle. Toiseksi, en ole yleensä edes kerännyt näitä tapauksia, vaan tässä esiintyvät ovat enimmäkseen sellaisia, jotka olen poiminut vain mielenkiinnosta tai ensin vanhemmasta julkaisusta, jossa annetaan varhaisempi ajoitus, mutta myöhemmin ajoitusta on esitetty myöhemmäksi tai epämääräisemmäksi. Olen silti pitänyt tämän ajoitusluokan verrannoksi mukana, koska toisinaan jokin kirjoitusasu esiintyy vain sen tapauksissa.

Ei ajoitusta (ea): Taulukoissa käytän tätä ainoastaan Marcus- ja sen johdosnimien α -varianttien analyysissä, koska on todennäköistä, että asun sisältävä kirjoitus kuuluu

³⁴ Hatzfeld 1912 (

³⁵ Ferrary et al. 2002, 184–185. Luetteloon on hyväksytty tunnettuihin virkamiehiin ja muihin selviin historiallisiin asiayhteyksiin perustuvat ajoitukset. Seuraan ensisijaisesti tätä linjaa.

kohdeajalle (ks. ko. analyysi).

Harva joukkonsa ovat varhaisempien piirtokirjoitusten keisariaikaiset kopiot.³⁶ Nämä eivät sisälly varsinaiseen aineistoon, mutta viitataan niihin tarvittaessa. Myöhempi kopio on myös senaatin päätös IK 24,1 589 (alkuperäisen ajoitus 129–100), mutta kopio kuuluu joka tapauksessa ajoituksensa (1. vs. pv.) puolesta aineistoon.³⁷

2.2.2. Kirjoituksia tuottaneet tahot

Eckinger ei kiinnitä kovin paljon huomiota kirjoitukset tuottaneisiin tahoihin, mutta toisaalta niiden vaikutusta kirjoitusasujen vaihteluun ei sovi liioitellakaan. Koska käsitys latinalaisen nimen äänneasusta, kreikkalaisten kirjainten käytöstä ja mahdollisesti latinalaisesta kirjoitusasusta voi vaihdella sen mukaan, kuinka hyvin tuottaja on tuntenut molempia kieliä, pidän tarpeellisena määrittää, mikä taho on tuottanut aineiston kunkin kirjoituksen.

Tätä työtä varten olen muodostanut kuitenkin vain seuraavan karkeahkon jaottelun: **1)** kreikkalaiset polikset tai liitot (päätökset, diplomaattiset kirjeet, hallinnolliset luettelot, muistomerkit), **2)** Rooman senaatti ja myöhemmin Augustus (kreikaksi käännettyt päätökset ja lait), **3)** yksittäiset roomalaiset virkamiehet (diplomaattiset kirjeet, vihkilahjat jne.) sekä **4)** muut, joiden ongelmasta lisää alla.

Ensimmäisessä ryhmässä tuottajan äidinkieli oli kreikka ja virallisessa kielirekisterissä käytettiin vakiintunutta hallinnollista ilmaisua. Rooman senaatin päätöksien ilmaisussa noudatettiin vastaavasti omia, vakiintuneita tapojaan, mutta käännöksiä ovat ilmeisesti laatineet sekä kreikkalaista että roomalaista hallintokieltä tuntevat henkilöt, kenties

³⁶ Reynolds, *Aphrodisias* 8 & 13, IK 13 630a, IK 60 37 ja MAMA IV 52.

³⁷ Tulkinta myöhemmästä kopiosta: Sherk 1969, 64. Dokumentista tunnetaan kaksi muuta, konteksteissaan (tietävästi) alkuperäistä versiota: adramyttionilainen RDGE 12 ja huonoiten säilynyt IK 13 975AB + SEG 33 986. Näistä on havaittavissa, että **1)** kirjoitusasut ovat yleisesti varsin yhtenevät, **2)** kaikissa kolmessa esiintyy Μάρκος, ja varsinkin tämän takia arvelen, että smyrnalaiseen on pyritty jäljentämään originaalinsa kirjoitusasut, **3)** smyrnalaisessa ja efesoslaisessa on Αἰμιλία, Πομυλία, mutta adramyttionilaisessa Αἰμυλία, Πομυλία, ja **4)** adramyttionilaisessa ja smyrnalaisessa on Καρούιλ- (/w/ ov + /i/ ι), mutta efesoslaisessa Καροείλ- (/w/ o + /i/ ει). Lisäksi smyrnalaisessa rivillä 41 on Μά(α)ρκος, joka on uskoakseni virhe; ks. s. 96. Mainituista ilmiöistä lisää käsittelyluvuissa. Adramyttionilaisen ja smyrnalaisen sisältöeroista ks. Sherk 1969, 66–67.

äidinkielliset kreikkalaiset.³⁸ Roomalaisten virkamiesten tuottama kreikka ei ole äidinkielistä, ja kielestä löytyy yleensä enemmän tai vähemmän latinismeja.³⁹

Muita tuottajia en ole tätä työtä varten voinut eritellä. Näihin kuuluu yksittäisiä henkilöitä, ryhmiä, yhdistyksiä ja kollegioita, joiden julkisuus, näkyvyys ja virallisuus yhteisöissään on monitahoinen ja paikallisesti vaihteleva kysymys. Lisäksi koska tutkimani ilmiöt liittyvät konteksteihin, joissa vähintään latinan ja kreikan kielet ovat olleet kontaktissa, kysymys kunkin tahon kielitaidosta on olennainen. Pitäisi selvittää, missä määrin "muita tuottajia" ylipäättään voi jakaa tämänkaltaista tutkimusta palveleviin kategorioihin, ja tätä varten täytyisi perehtyä tarkemmin käsiteltävän ajan historiallisiin konteksteihin ja piirtokirjoittamisen kulttuuriin.

Yksityishenkilöiden hautapiirtokirjoitusten ja vihkilahjojen tuottajia lienee vaikein määrittää edellä mainittujen seikkojen suhteen. Toisaalta kirjoitukset ovat usein epätarkemmin ajoitettuja, joten niillä on muutenkin vähemmän kronologista lähdearvoa.

Koska kreikkalaisten julkisten ryhmien keskinäinen ero on tuskin merkittävä, olennaisin jako on kreikkalaisten yhdessä, senaatin kääntäjineen ja roomalaisten virkamiesten välinen. Aineiston tarkastelun perusteella ei silti voi väittää, että näidenkään valitsemissa kirjoitusasuissa olisi yleisesti huomattavaa eroa. Tämä seikka ei välttämättä yllätä, jos pohtii, mikä pohja valinnoilla on kenties ollut.

Kreikkalaisten käsityksiin roomalaisten nimistä on tietysti vaikuttanut se, miten he ovat ymmärtäneet nämä äännettyinä. Olisi kuitenkin väärin väittää, että roomalaisten käyttämällä kreikkalaisilla kirjoitusasuilla ei olisi voinut olla suoraa vaikutusta kreikkalaisten vastaaviin. Ensinnäkin on luultavaa, että kreikkalaiset ovat halunneet kirjoittaa roomalaisten nimet korrektisti sekä diplomaattisessa kanssakäynnissä että pystyttäessään roomalaisten kunniaksi muistomerkkejä.⁴⁰ Tätä varten on voitu

38 Sherk 1969, 14–19. Augustuksen *Res gestae*'n käännöksestä Scheid 2007, xxix–xxx. Ks. myös Horrocks 2010, 143.

39 Sherk 1969, 189, 197–199 & 208–209. Yksittäisten virkamiesten kreikasta ks. 199–208. Sherk myös toteaa, että virkamiehet eivät toki ole välttämättä itse kirjoittaneet kirjeitään. Ks. yleisemmin Clackson–Horrocks 2007 185–189 ja Horrocks 2010, 125–126.

40 Voi kuvitella melko noloksi, jos roomalainen saapuu paikkakunnalle, jossa kreikkalaiset ovat pystyttäneet hänen kunniaakseen veistoksen, ja toteaa, että nimi on kirjoitettu väärin. Myös sekaannukset

esimerkiksi ottaa mallia roomalaisten kreikkalaisille lähettämistä asiakirjoista tai jopa konsultoida jotakuta latinantaitoista.

Toiseksi, arkisemmissä yhteyksissä latinalaisia nimiä on saatettu nähdä kirjoitettuna sitä mukaa, kun latinalaisia on tullut itään. Itaaliset kauppiat ovat todennäköisesti osallistuneet omakätisestikin kreikaksi monenlaisiin yksityisiin asiakirjoihin, vaikka meille on säilynyt näyttöä vain enimmäkseen myöhäisemmistä Egyptin papyruksista. Lisäksi ainakin Deloksen nk. Itaalisella agoralla on ollut julkisessa tilassa näkyvillä latinaa ja kreikkaa, sekä erikseen että kaksikielisesti, ja myöhemmin latinalainen vaikutus on ollut voimakkaampaa itään perustettujen kolonioiden tienoilla.

Lisäksi vaikuttava tekijä on tietysti, kuinka hyvä käsitys roomalaisilla on ollut siitä, miten heidän nimensä tulisi kirjoittaa kreikaksi. Toisaalta käsitykset eivät ole välttämättä olleet yhtenevät esimerkiksi kreikkalaisen kotiopettajan oppia saaneella ja Homeroksensa lukeneella senaattorilla sekä elinkeinon tarpeisiin kreikkaa oppineella kauppialla. Kuten edellä mainitsin, kirjeiden perusteella korkeasäätyistenkään roomalaisten kreikka ei kuitenkaan ollut natiivinomaista – eikä vastaavasti kansalaisuuden saaneiden latina.⁴¹

Ylisummaan kirjoituksia tuottaneista tahoista ei useinkaan voi tulkita suuria poikkeavuuksia, mutta tiettyjä tendenssieroja on: Senaatin päätösten (tai vastaavien) käänöksissä on yleensä uskottavaa kreikkaa, mutta roomalaiset ovat itse pitäneet nimensä kirjoitusasuja hyväksyttävinä ja siten ei voi sulkea pois, että latinalaisilla kirjoitusasuilla voisi olla ollut jotakin vaikutusta.⁴² Roomalaisten virkamiesten tuottamissa kreikka on latinalaisempaa ja siten mahdollisuutta latinalaisuuksiin kirjoitusasuissa voi pitää ehkä hieman suurempana. Kreikkalaisten tuottamissa

lähettiläiden nimissä saattavat johtaa heikompiin tuloksiin diplomatiassa.

41 Lisäksi ks. Dion. Hal. *ant.* 19,5, jossa tarentumilaiset pilkkaavat lähettiläs Postumiuksen kreikkaa. Vapautetun latinaa: vihkilahja Androkselta 1. vs. alusta ZPE 175 (2010) 158 (→AE 2010 1481) *M. Varisidius M. l. Trophimus Metrei Theo(n) quia me servavit* / Μαάρκος Οὐαρησίδιος Τρόφιμος Μητρι Θεῶ(ν) ὅτι ἐτήρησεν [α]ὐτόν.

42 Ei ole mahdotonta, että kohdepaikkakunnalla dokumenttia kiveen hakattaessa olisi puututtu roomalaisten lähettämään muotoiluun. Tämä tuskin on kuitenkaan oletettavaa, ja mikäli näin on tapahtunut, sitä on vaikea osoittaa. Sen sijaan kivenhakkaajan virheet ovat tietysti mahdollisia, ja esim. I.Oropos 308:ssa niitä on useita.

kirjoituksissa on mahdollista, että kirjoitusasuihin heijastuvat heidän omat äänteelliset ja muut kielelliset, ehkä paikallisesti vaihtelevat käsityksensä, ja latinalaisten kirjoitusasujen vaikutus on epätodennäköisempi. Muissa asiaa täytyy tarvittaessa tulkita tapauskohtaisesti. On kuitenkin mahdollista esimerkiksi, että kaksikielisissä kirjoituksissa kansalaisen latina on kreikkalaisempaa, ja koska sidonnaisuus virallisissa yhteyksissä jatkuviin käytäntöihin on löyhempää, asianomaisten käyttämä ääntämys ilmentyy helpommin kirjoitusasuissa.

2.2.3. Maantieteelliset aluejaot ja kreikan murteiden merkitys

Maantieteelliset jaot osoittautuivat ilmiöitä analysoidessani yleensä vähäarvoisiksi. Usein näet ilmiöiden vaihtelusta ei ole riittävästi diakronista näyttöä eri alueilta vertailtavaksi. Mikäli sitä on, yleensä vertailu alueittain ei silti tuota tulosta, vaan erot ilmenevät ajassa. Tietysti otan maantieteelliset erot huomioon harvoissa tapauksissa, joissa niitä ilmenee, ja viittaa niihin, mikäli niiden suhteen on tarpeen kommentoida Eckingerin tulkintoja. Kuten PHI-kannan vastaava, jaotteluni pohjautuu *Inscriptiones Graecae* -sarjan skeemaan. Tätä olen tosin soveltanut jonkin verran, koska olen pyrkinyt edes jonkinlaiseen tasapainoon historiallisen maantieteen, alueiden laajuuden ja tapausten määrän suhteen.

Jaotteluni on tämä: 1) Attika, 2) Peloponnesos, 3) Keski-Kreikka, 4) luoteiset alueet: Epeiros, Illyria ja Dalmatia, 5) Makedonia, 6) Traakia, 7) Mustanmeren pohjoisosat, 8) Aigeianmeri: Delos, 9) muu Aigeianmeri, 10) Vähä-Aasia: Aasian provinssi (paitsi Lydia, Fryygia ja lännessä saaret), 11) muu Vähä-Aasia, 12) Kypros ja Levanti, 13) Kyrenaika ja Egypti, 14) Länsi, 15) tuntematon.

Toisaalta kreikan murteita ei voi ohittaa, vaikka niillä on merkitystä vain hyvin pienelle osalle tutkimukseni kohteista. Vielä 100-luvulla tuotettiin paikoittain piirtokirjoituksia, joiden kielimuodossa ei vielä esiinny tai esiintyy melko vähän κοινή-piirteitä. Ensimmäisellä vuosisadallakin tietyillä alueilla esiintyy yhä murrepiirteitä, tosin monesti κοινή-kielimuodon rinnalla eri piirtokirjoituksissa tai samoissa sen kanssa

sekaisin. Murrepiirteiden esiintyminen ei välttämättä tarkoita, että puhutussa kielessä murteet olisivat yhä vaikuttaneet huomattavasti, vaan varsinkin korkean tason hallinnollisissa kirjoituksissa ja julkisissa kunnianosoituksissa murrepiirteitä käytettiin pikemmin tradition luoman prestiisin takia.⁴³

Aineistoa analysoidessani kävi ilmi, että on hyvin vähän tapauksia, joissa murteella on tämän tutkimuksen kannalta jotakin oleellista. Useahkosti kyllä esiintyy murteellisia sijapäätteitä latinalaisissa nimissä, mutta se ei vaikuta tässä tarkasteltaviin ilmiöihin. Sama pätee runokielisiin, metrisiin kirjoituksiin, joista kiinnostaa lähinnä olennaisten nimien metriikka, mutta ei morfologia.⁴⁴ Lisäksi tässä ei merkitse, mutta on tietysti muuten mielenkiintoista, että Thessaliassa roomalaiset ovat voineet olla *Πουμαῖοι*.⁴⁵

Murrepiirteistä kiinnostavimmat ovat varsinkin lakonian murteessa säilyneet /ũ/ ja yleensä β-grafeemilla merkattu /w/,⁴⁶ mutta nämä ovat aineistoni piirtokirjoituksissa hyvin harvinaisia. Lisäksi muutamassa, lähinnä boiotialaisessa piirtokirjoituksessa murteilla saattaa olla vokaalien suhteen merkitystä. Vaikka kantakreikkalaista ā:a usein esiintyy latinalaisten nimien rinnalla, näissä nimissä sitä ymmärrettävästi ei ole.⁴⁷ Joissakin myöhäisissä tapauksissa ei voi sulkea pois, että murteella olisi jonkinlaista

43 Lyhyet katsaukset eri murteiden historioihin tarjoaa esim. Schmitt 1979. Aineistossani tai sitä sivuten on lukuisia pyhitysten tai muistomerkkien murrepiirteellisiä piirtokirjoituksia. Myöhäisiä esimerkkejä: Lesboksella monien joukossa IG XII,2 165 *Γαῖω Καίσαρι καὶ Λευκίω Καίσαρι τοῖς παῖδεσσι τῷ Σεβᾶστω ἀγμόνεσι τᾷς* [*ve*]ότα[τος] (esiintyy siis myös käänös tittelistä *principes iuventutis*; editioteksti on aksentoitu murteen psiloottisuuden ja barytonisuuden mukaisesti, joita ei kivessä tietystikään näy); Kyrenessä SEG 9 56 (v. 67) *Γναῖον Κορνήμιον Λέντολον Ποπλίω υἱὸν Μαρκελλῖνον πρεσβευτὰν ἀντιστράταγον τὸν πάτρωνα καὶ σωτῆρα Κυραναῖοι*; I.Thespiiai 289–297 (1. vs. ap. Vottéro 2001, 250; 1. vs. jaa. ap. LGPN IIIa s.v. "Ὀνεστος") muusain muistomerkki (*Θεῖσπιέες Μώσης Ἐ[λικ]ωνιάδε[σσι]*), jonka runot on laatinut "Ὀνεστος"-niminen runoilija; Milet VI,3 1045 (27 – 14 jaa.) erään Epikrateen (ehkä Rooman kansalainen, mutta tässä mainitaan pelkkä kr. henkilönimi) muistomerkki, jossa on erikoisella tavalla puheesta kauan sitten hävinnyttä jooniaa.

44 Näitä on ylipäänsä hyvin vähän, ja muoto-opista paras esimerkki on ID 1853 (87–84?) *Σύλλου ἀνθυπάτοιο*, jossa 1. dekl. mask. y. gen. on poikkeuksellisesti -ov (yleensä lat. nimissä nk. doorilainen genetiivi -ā; nom. Σύλλας) ja pro consule -virkanimen käänöksellä on eppinen genetiivipääte. Ks. Eckinger 1893, 129.

45 IG IX,2 258: Kierionin poliksen προξενία-päätös roomalaisille henkilöille v. 187–168. Kirjoitus on muutenkin voimakkaasti murteellinen. Piirteistä, ml. ov (attikalaisittain ω), Schmitt 1979, 75–77.

46 Schmitt 1979, 57–58. Lakoniassa molemmat on sikäli erityislaatuista, että ne ovat säilyneet peräti nykykreikan tsakonian murteessa.

47 Ainoa kandidaatti olisi I.Thespiiai 1126 (hauta, 1. vs.) *Ἐπὶ Ἀφροδισίᾳ τῇ | καὶ Λυκαίᾳ, Ἰσίωνος | γυναικί*. Artikkelissa on η, ja latinalaisittain nimi olisi epäilemättä *Luccaea Aphrodisia* eikä *Luccēia*, jonka kreikkalaista maskuliinimuotoa kantavia henkilöitä esiintyy aineistossani muualla neljä.

ehkä substraattimaista myötävaikutusta kirjoitusasun valintaan, mutta näyttöä on liian vähän, jotta tätä voisi todentaa.

2.3. Aineistossa esiintyvät ilmiöt

2.3.1. Käsiteltävät ilmiöt ja käsittelytapa

Kuten johdannossa olen maininnut, kiinnostavia nimiä ovat varsinkin sellaiset, joissa esiintyy jokin latinan äänne, jota kreikassa ei myöhempanä hellenistisenä aikana esiintynyt enää ainakaan yleisesti (varsinkin /ū/, /k^w/ ja /w/), tai vaihtelua kirjoitusasuissa. Niinpä epäkiinnostavia ovat esimerkiksi Τίτος tai Ιούλιος, joista poikkeuksia ei juuri tavata. Kiinnostavista ilmiöistä olen valinnut varsinaiseen käsittelyyni sellaiset, joista näyttöä on riittävästi, jotta niitä voi mielekkäästi tarkastella vähintään ajan sekä mahdollisesti paikan ja tuottajan suhteen.

Koska kohteenani on tiettyjen äänteiden kirjoitusasut, on tarpeen määrittää tälle tutkimukselle riittävällä tavalla, mitkä nämä äänteet ovat. Vaikka nimittäin on voitu laatia latinan ja kreikan äänne muutoksista ainakin suhteellisia kronologisia esityksiä, erilaisia lähteitä ei usein ole läheskään tarpeeksi tai lainkaan, jotta voitaisiin määrittää alkuunkaan riittävän tarkasti, mikä IPA:n merkki tulisi kulloinkin yhdistää vaihtelun alaisen äänteen kirjoitusasuun eri ajoissa, paikoissa ja kielirekistereissä. Koska tällainen määrittäminen ei ole tämän tutkimuksen tarkoitus, jaan kohteet seuraaviin likiarvoisten äänteiden tai äännevaihteluiden ryhmiin, jotka nähdäkseni palvelevat riittävästi kirjoitusasujen analyysiä. Viitataan tässä lähinnä saatavillani olleisiin Leumanniin (1977), Clackson–Horrocksiin (2007) ja Horrocksiin (2010)⁴⁸. Käsittelyjärjestyksessä:

/ (ō–)ū–ī/-vaihtelu (luku 3): Latinassa esiintyy äänne, jota kirjoitettiin (varsinkin varhemmin) <u>:llä ja <i>:llä, harvoin myöhemmin myös <y>:llä. Tämän äännearvo

⁴⁸ Horrocksin (2010, esim. 162–169) perusteella kreikan fonologian tutkimuksessa on tapahtunut paljon sitten E. Schwytzerin (1939). En ehtinyt perehtyä tuoreempaan, mutta Horrocksin yleisluontoista esitystä perusteellisempaan tutkimukseen.

lienee voinut vaihdella /i/:n ja /u/:n kesken ja jossakin niiden välillä; Clackson–Horrocks mainitsee välivaiheeksi /ə/:n.⁴⁹ Käsittelen kolmannessa luvussa nimet, joista tunnetaan latinassa mainittu vaihtelu kirjoitusasuissa tai joissa kreikkalainen kirjoitusasu vaihtelee v:n ja u:n kesken tai on lähinnä v. Viimeksi mainittuja ovat -ull-nimet ja Turranius. Joissakin neljännen luvun nimissä saattaa myös esiintyä /ū-ī/-vaihtelun äännettä, mutta näyttö on epävarmempaa, koska kirjoitusasuissa esiintyy myös o-varianttia.

/ĕ-ō-ū/-vaihtelu (luku 4): Tähän liittyy erilaisia kehityksiä, joiden tulokset tunnetaan klassisesta latinasta yleensä <u>:na. Koska äänteen asemalla nimessä on merkitystä, olen jakanut käsittelyn sen mukaan, onko äänteellä latinassa painoa ja kreikassa aksenttia – näihin viitataan yhteisesti ilmaisulla korostettu. Kreikkalaiset kirjoitusasut ovat o, u, ou ja ε sekä grafeemiton (ø) sanankeskisen vokaalikadon (tai vähintään -heikentymisen) tuloksena.⁵⁰

/ū/ → ευ (luku 5): Muuten en käsittele latinan /ū/:ta, mutta olennainen poikkeus on Lūcius ja sen johdokset, joiden /ū/:n (</ou/ </eu/) ylivoimaisesti tyypillisin varhainen kreikkalainen kirjoitusasu on ευ, myöhemmin myös ou ja hyvin harvoin v.⁵¹ Λεύκιος on myös mahdollinen kreikkalainen henkilönimi. Se oli kuitenkin aiemmin harvinainen ja yleisempi vain Ateenassa vasta, kun roomalaiset etunimet tulivat siellä "muotiin", joten tästä ei synny merkittävää häiriötä.⁵²

/w/ (luku 6): Puolivokaali /w/ oli latinassa yleinen äänne, mutta kreikan kielimuodoista se oli enimmäkseen kadonnut ennen 100-lukua.⁵³ Toisaalta kreikan β ja diftongien αυ ja ευ jälkiosa olivat muuttumassa äänteellisesti /w/:n suuntaan. Lisäksi on otettava

49 Leumann 1977, 51–53 & 87–91, ks. 140–142. Clackson–Horrocks 2007, 93. Leumann (52) viittaa "zu gr. -υλλ- für lat. -ull- in Namen wie Τύλλιος, Sylla" Perl 1968:n sivulle 226, mutta tämän sijaan olennaisempia ovat 230–231 ja alav. 106, joissa äännearvoista.

50 Leumann 1977, 46–51, 82.

51 Leumann 1977, 46–47, 61 & 70–71. Myös Clackson–Horrocks 2007, 95.

52 Ks. Byrne 2003b, 5. LGPN I–IV antavat viisi vuotta 200 varhaisempaa tapausta, joissa tuskin on kyse Luciuksesta: I 24 & 25, II 90, IIIb 2 ja IV 9. Ensimmäisen vuosisadan Attikalla selvästi kreikkalaisia "muotiniimi"-tyypin Leukioksia ovat esim. IG II/III² 2461 r. 34 Λεύκιος Δημητρίου ja IG II/III² 2463 r. 9 Λεύκιος Θεογέιτονος. Vrt. lännessä I.Napoli II 137 (hauta, 1. vs. pv. – 1. vs. jaa. alku) Λευκία Εὐφρονας.

53 Ks. edeltä alaluku 2.2.3.

huomioon, että latinassa /w/-äänteen edellä tai perässä voi olla /(ě–)ö–ū/-vaihtelun vokaali, mikä toisinaan mutkistaa ov- ja sananalkuisen o-kirjoitusasun tulkintaa.⁵⁴ Vielä ennen Augustuksen aikaa β:a käytettiin latinalaisten nimien /w/:n kirjoitusasuna vain harvoin – tiettyjä yksittäisiä nimiä lukuun ottamata. Tässäkin äänteessä sen asemalla on merkitystä: Sananalkuisissa ja konsonantin jälkeisissä tavataan useimmin ov sekä lisäksi o ja grafeemiton (ø). Pitkän vokaalin jälkeisissä grafeemiton on yleinen ja lyhyen vokaalin jälkeisissä puolestaan kreikkalaisiin diftongeihin rinnastettava v.

/k^w/ (luku 7): Latinan <qui>-kirjoitusasulle oletettua /k^wi/-äänneyhdistelmää vastaa tyypillisesti kreikan κοι ja /k^wi/:a κυ, ja tämä pätee sekä latinasta kreikkaan että toisin päin.⁵⁵ Toisaalta kreikan vokaaliäänteiden muutosten⁵⁶ takia varsinkin tässä korostuu, että on hankala sanoa, onko ääntämyksessä ollut olennaisia eroja vai onko latinan /k^w/ äännetty kreikassa liki samalla tavalla, mutta kirjoitettu riittäväksi arvellailla asuilla κυ ja κοι, vaikka merkkiiyhdistelmien ääntämys on kreikkalaisissa sanoissa ollut toinen.

Vokaalien dittografiat (luku 8): Yhtenä pitkänä pidetyn vokaalin kahdennetua kirjoitusasua αα esiintyy lähinnä nimessä Marcus ja sen johdoksissa. Kirjoitusasuun liittyy kyllä äänteellisesti pitkä vokaali, mutta mielestäni on riittävän varmaa, että kahdennettua vokaalimerkkiä on ainakin vaihtelevasti voinut vastata kaksitavuinen ääntämys. Esittelen ilmiötä ja aiempia näkemyksiä paremmin käsittelyluvussa, koska aineistoni antaa mielestäni aihetta täsmentää tulkintaa ilmiöstä. Käsittelen myös harvat muissa nimissä esiintyvät ja muiden vokaalimerkkien dittografiat.

Käsittelyluvuissa noudatan seuraavaa järjestystä: Ensimmäiseksi esitän taulukkoina aineistossa esiintyvät käsiteltävän ilmiön tapaukset. Jos en toisin mainitse, yksi tapaus taulukossa tarkoittaa yhtä nimeä yhdessä kirjoituksessa, jossa voi olla useampia kyseisen nimen vastaavia esiintymiä. Ajoituksen perusteella jaetuissa taulukoissa tapaus voi olla jaettu puolikkaiksi kahteen ajanjaksoon (ks. edeltä alaluku 2.2.1.). Esittelen myös sanallisesti olennaiset yleispiirteet taulukoiden tiedoista. Sitten esittelen ne

⁵⁴ Leumann 1977, 49, 125 & 131–139. Horrocks 2010, 163 & 166–169.

⁵⁵ Leumann 1977, 52–53, 76 & 150,

⁵⁶ Horrocks 2010, 162–169. Vrt. Leumann 1977, 52 & 76.

taulukoiden yksittäistapaukset, jotka ovat tulkinnan kannalta merkittäviä, ja mahdolliset taulukon ulkopuoliset tapaukset. Tämän esittelyn olen jakanut kullekin ilmiölle sopivimmaksi katsomallani tavalla. Lopuksi summaan tulkintani käsiteltävästä ilmiöstä – tarpeen mukaan myös erikseen alaluvuittain.

2.3.2. *Käsitlemättä jäävät ilmiöt*

Käsitlemättä jäävistä ilmiöistä en esittele tässä tyhjentävästi kaikkea pohja-aineistosta havaitsemaani, vaan joitakin esimerkkejä. Usein myös mainitsen käsittelyissä, mikäli jotakin käsittelyn ulkopuolista esiintyy kyseenomaisessa yksittäistapauksessa, ja näin tulevat ohimennen mainituiksi Sulpiciuksesta esiintyvät φ -variantit (esim. Σολφίκιος) ja anaptyksit Calpurniuksessa (Καλιπόρνιος, Καλοπόρνιος).

Muutamia muita mainitakseni: **1)** /ě-ĩ/-vaihtelusta olen tehnyt alustavan analyysin, jonka olennaisimmat tulokset ovat liitteessä 2. **1)** Latinalaisen nimen /g/:stä (lat. <c> tai <g>) yleensä γ, mutta harvoin κ. **2)** Lat. /ī/:stä (lat. <ei>, <i> tai harvoin <e>⁵⁷) yleensä ει tai ι, mutta harvoin η. Vaihtelu ει-ι voi olla mielenkiintoinen varsinkin tapauksissa, joissa on epäselvää, onko lähtökielessä /i/ pitkä vai ei.⁵⁸ Lisäksi päinvastoin: Ahēnobarbuksesta Ἀἰνόβαλβος. **3)** Lat. <nct>-yhdistelmää vastaavat varsinkin nimessä Quīnctius ainakin γκτ, νκτ, γτ, ντ ja γγ. **4)** Gnaeuksesta Νᾱῖος, Γνῆιος. **5)** Lat. /ū/:sta yleensä ου, mutta harvoin υ, ω tai ο, ja toisaalta myös lat. /ō/:sta ου. **6)** Lat. /au-/–/ō/-vaihtelusta αυ, ω ja ο, esimerkiksi Κλώδιος tapauksissa, joissa henkilö on senaattorisäätyinen Claudius, ja naisen etunimi Παῦλλα, Παῦλα, Πῶλλα, Πῶλα, Πόλλα⁵⁹. **7)** Lat. <xt>-yhdistelmää vastaavat varsinkin nimessä Sextus ja sen johdoksissa ainakin ξτ, ξστ, ξκτ, κτ ja ehkä κστ. **8)** Konsonantin kahdennus nimissä, joiden lat. kirjoitusasuissa sitä ei (tyypillisesti) esiinny, esim. Līcīniuksesta Λικίννιος.

⁵⁷ Leumann 1977, 63–64.

⁵⁸ Ks. esim. Schulze 1904, 454, jonka eräisiin epävarmoihin tapauksiin vaikuttaa pohja-aineistossani olevan lisänäyttöä.

⁵⁹ Ks. Kajava 1994, 56–59 & 176–181, jossa mainittu kaikki siihen asti julkaistut aineistoni tapaukset; myöhemmin julkaistut IK 58 175 (×2), I.Kos EF 621 & 711 (×2) ja SEG 54 235. Lisäksi aineistossani on toki muita tapauksia, joiden nimirakenteessa ei ole sukunimeä. Vaihtelusta /au–ō/ Leumann 1977, 71–73.

9) ρ–λ-vaihtelu esimerkiksi nimessä Ahēnobarbus (-βαρβος, -βαλβος).

Lisäksi toisia, ehdottomasti tarkastelun arvoisia ilmiöitä, joita en tässä valitettavasti mahdu enkä ehdi käsittelemään, ovat ainakin: **1)** Käännökset sekä kääntämättömät yleis- ja lisänimet: esimerkiksi Μέγας–Μάγνος, Εὐσεβής–Πίος, δικτάτωρ sekä ἄτριον; ὑπερόττωρ-nimikkeestä on liitteessä 2 jo aiemmin tekemäni analyysi. **2)** Etunimien roomalaistyylinen lyhentäminen, esimerkiksi Μ(ᾱρκος). Tämä tosin oli käsittelemälläni ajalla vielä harvinaista. **3)** Nimirakenteiden osalta on erityisen kiinnostava kysymys, esiintyykö filiaatioissa roomalaisittain määritettä vai kreikkalaisittain ei: esimerkiksi Ποπλίου υἱός vai pelkkä Ποπλίου – tai toisinaan myös artikkelin kanssa: τοῦ Ποπλίου. Näistä on liitteessä 2 alustava taulukko.

3. /(ö–)ű–ĩ/-vaihtelu

Olen jakanut nimet korostuksen mukaan kahteen alalukuun, ja kolmannessa on korostuksesta riippumatta kaikki -ull-nimet ja Turranius. Salluviuksen käsittelen erikseen alaluvussa 5.3. ja puunilaisperäisen lisänimen Muttines alaluvussa 4.4.

3.1. Korostettu asema

Taulukko 3,1a Korostetun aseman /ű–ĩ/-äänteen kirjoitusasut yhteensä

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
	ı	32	-	-	1,5	3,5	2,5	15,5	1	1	7	-
	u	35	1	10,5	7	6,5	2	2	3	1,5	1,5	3
	o	3	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-
	ou	4	-	-	-	-	-	3	-	-	1	1
	ø	2	-	-	-	0,5	0,5	-	-	-	1	-
	q	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
	Σ	75	0	11,5	8,5	10,5	5	21,5	5	1,5	11,5	4

Taulukko 3,1b Korostetun aseman /ű–ĩ/-äänteen kirjoitusasut eri nimissä

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Aemilius*	u	18	-	7	3,5	4,5	1	-	1	0,5	0,5	2
]u	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	ı	23	-	-	1	2	2,5	10,5	-	1	6	-
	ou	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Cănūsinus	u	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Decumius	ø	2	-	-	-	0,5	0,5	-	-	-	1	-
	o	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	q	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Erucius*	u	4	-	1,5	1,5	-	-	-	1	-	-	1
Genucius	u	2	-	-	0,5	0,5	-	1	-	-	-	-
Minucius	u	7	-	1	1	1	1	1	1	-	1	-
(tr.) Rōmilia	ı	3	-	-	0,5	1,5	-	-	-	-	1	-
	u	1	-	-	0,5	0,5	-	-	-	-	-	-
(Rōmulus)	u	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Septumius	o	2	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
	ou	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vīnucius	ı	6	-	-	-	-	-	5	1	-	-	-
	ou	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
]u	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Varhaisemmissa kirjoituksissa v-variantit ovat yleisempiä, myöhemmiten *ι* yleistyy, ja vasta Augustuksen ajalla esiintyy *ou*-variantti. Synkopoitu (*ø*) kirjoitusasu esiintyy vain nimessä Decumius, oletettavasti analogisesti Decimus-etunimen mukaan, josta tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Decumiuksesta ja Septumiuksesta esiintyvät myös ainoat kolme varmaa o-varianttia, mutta kummastakaan ei tunneta v-varianttia. Asteriskilla merkattujen nimien kirjoitusasuissa ei esiinny latinassa *<u>*:n ja *<i>*:n vaihtelua. Vaikka Romulus ei äänteen aseman puolesta kuulu tänne, käsittelen sen Romilian yhteydessä samankaltaisuuden vuoksi.

Kaksikieliset: **1)** IGUR I 1 (senaatin päätös, 78) *Αἰμίλιος* † *Aemilius*. **2)** IK 13 705A (sotilastribuunin hauta, Efesos, 43–29) *Κόιντος Πινάριος Λευκίου υἱὸς Αἰμίλια χιλίαρχος λεγίωνος ἔκτης Μακεδονικῆς* / *Q. Pinari[us L. f.] Aem. trib. mil. [leg. VI] Macedoni[cae]*. **3)** IK 2 430 (Efesoksen roomalaisten ja usean joonialaiskaupungin julkinen hautamuistomerkki, Erythrai, annettu ajoitus 100-l – 1. vs.) *Λούκιος Μάριος Μάρκου υἱὸς Αἰμίλια Γαάτης* / *L(ucius) Marius M(arci) f(ilius) Aem(ilia) Caiata*. Tämä vaikuttaa kirjoitusasujen perusteella aikaisintaan ensimmäisen vuosisadan tapaukselta. Kuitenkaan rakenteen viimeinen nimi ei kai ole lisänimi,⁶⁰ joten kirjoitus ei ehkä ole kovin myöhäinenkään. **4)** IK 5 17 + SEG 55 1313 (Agrippan kirje, Kyme, 27) [*Λεύκιος*] *Οὐνίκιος* † [*L.*] *Vinicius proc(onsul)*. **5)** RGDA Ac VI,11 *Μάρκω Οὐνινκίω* † *M. Vinicio*. Kreikkalaisessa versiossa on noudatettu johdonmukaisesti RGDA:n *ou*-linjaa, mutta latinalaisessa onkin silti *<i>*. Ehkä pitää tulkita niin, että *ou* johtuu vain dokumentin ortografisesta linjauksesta.

Aemilius: On erikoista, että *Aemilius*-sukunimestä ei ole tavattu latinankielisissä lähteissä *<u>*-kirjoitusasua, mutta varhaisemmissa kreikankielisissä tapauksissa on säännöllisesti v-variantti.⁶¹ Tämä pätee myös roomalaisten tuottamiin:⁶² **1)** I.Magnesia 93b (kirje ja senaatin päätös, 143) ja **2)** IC III,4 10 (Itanos, kirje, 112/1). Sukunimessä

⁶⁰ Katso *αα*-dittografian käsittelystä sivulta 102.

⁶¹ Näyttää, että Eckingeristä (1893, 65) tässä on ikään kuin eri nimi: "Αἰμύλιος (= Aemulius, vielleicht teilweise auch = Aemilius)". Varhaisimmat tapaukset ovat v. 189/8 SIG³ 585 r. 122 n. 48 *Μάαρχος Αἰμύλιος Μάαρκου υἱὸς Λέπεδος Ρωμαῖος* ja ID 442 B,104 *Λεύκιος Αἰμύλιος στρατηγὸς Ρωμαίων*. Edellisen perusteella myös pelkkä v on mitä todennäköisimmin tässä: FD III,427 B,I,5 *Ἰυλίου Λεπέδου*.

⁶² Silti latinalaisista kirjoitusasuista on Delfoissakin ollut nähtävillä jo Pydnan taistelun 168 jälkeisessä muistomerkissä CIL III 14203 *L. Aimilius L. f. inperator*.

varhaisimmat ι-variantit ovat **3)** kaksikielinen IK 13 705A (yllä); **4)** IGLS III,1 718 (roomalaisen lakitekstin käännös, Rhosos (Kilikia), 42–35) *[κατὰ νόμον Μουνάτιον καὶ Αἰμίλιον]*. **5)** Kreikkalaisen tahon tuottamista ι-varianteista ylipäänsä varhaisin on Ag. XVIII H414 (Ateenan dēmoksen muistomerkki, 31–22) *Παῦλλον Αἰμίλιον Λευκίου υἱὸν Λέπεδον ἀνθύπατον αὐγορα*.

Erikoista kyllä, tribusmääritteestä esiintyy ι-varianttia jo aiemmin: **6)** kaksikielinen IGUR I 1; **7)** IK 13 975AB + SEG 33 986 (senatin päätös, Efesoksen versio, 129–100); **8)** IK 24,1 589 (edellisen versio, Smyrna, myöhempi kopio 1. vs. pv.), jossa on silti myös *Γενύκιος*. Silti edellisten kahden versiossa **9)** RDGE 12:ssa (Adramyttion) on ainoa tribusmääritteen υ-variantti.

Viimeiset υ-variantit ovat **10)** ID 1659 (muistomerkki saaren kreikkalaisilta ja roomalaisilta, 85–78) *Μάνιον Α[ἰ]μύλιον Μανίου υἱὸν Λέπεδον ἀντιπαμίαν*; **11)** I.Priene 244 (84–78) samalle henkilölle; **12)** ILS 8775 (Tyroksen bülēn ja dēmoksen muistomerkki, 63–61) *Μᾶρκον Αἰμύλιον Μάρκου υἱὸν Σκαῦρον ἀντιπαμίαν, ἀντιστράτηγον τὸν ἐαντῶν πάτρωνα*. **13)** Poikkeuksellinen kirjoitusasu on IK 34 427 (hauta, Mylasa, 1. vs. tod.näk.⁶³) *Γαίου Αἰμουλί[ου]*.

Cānūsīnus: Tämä paikkamäärite esiintyy vain kahdesti varhain itaalisella henkilöllä: **1)** IG XI,4 642 (Deloksen bülēn ja dēmoksen προξενία-päätös, 240–230) *Βουῆζον Ὀρτεῖρα Κανυσῖνον*. **2)** SIG³ 585 r. 15 n. 7 (Delfoin πρόξενος-luettelo, 195/4) *Βλάττος Ματούρου Κανυσῖνος*.

Dēcūmīus ja Sēptūmīus: Delokselta ovat **1)** ID 1427 (temppelin vihkilahjaluettelo, 165–100?⁶⁴) *Μάαρκον Δεκ[μίου?]* ja **2)** ID 2612 III,14 (Itaallisen agoran lahjoittajaluettelo, "d") *Πόπ[λιος] Δεκόμιος Ποπλίου*. Synkopoitu variantti on analoginen vastaavalle etunimelle, vaikka sukunimessä korostus kuuluisi pudotetun vokaalin tavulle: **3)** MAMA VI 258 (Fryyagian Akmonian dēmoksen muistomerkki, 1.

63 IK 34 (ed. W. Blümel) komm.: "Αἰμούλιος anscheinend kein Cognomen. Die Inschrift ist also wohl in das 1. Jh.v.Chr. zu datieren."

64 Ferrary et al. 2002 eivät anna ajoitusta, mutta ID:n mukaan ajoitus on 166< ja mainitusta nimestä seuraavalla rivillä mainitaan Prusias II (182–149), joten olettaakseni kirjoitus tuskin on ensimmäiseltä vuosisadalta.

vs. ap.) *Κόι[ντον] Δέκμιον Κοιντου [υιόν] Ρωμαῖον* ja **4)** IG IX,2 853 (hauta, Larisa, aj. Helly 1983, 365 alav. 71: 1. vs.) *Δέκμιος* (kaksi: roomalainen ja tämän vapautettu).

Edelliset kaksi tapausta ovat myöhäisempiä, mutta niin ovat toisaalta **5)** IG XII,9 916 (lahjoittajaluettelo, Khalkis, 25), jossa on rivillä 2 *Τίτου Σεπτομίου τοῦ Τίτου Φιλοτίμου γραμματέως* sekä kuusi muuta Titus Septumiusta ja yksi Gaius, ja edelleen Euboialta **6)** IG XII,s 565 (vihkilahja, Eretria, 1. vs.) *Τίτος Σεπτόμιος Πτολεμαῖος Τίτου Σεπτομίου Δαμῖα* ja *Σεπτομία Ἀντιοχίς*. En näe ilmeistä syytä, miksi näissä esiintyy juuri o- eikä v-kirjoitusasu, mutta synkopoimattomuutta voi verrata Postumukseen alaluvussa 4.2.

Ērūcius?: Vokaalipituus ei ole varma, mutta Schulze arvelee /u/:ta lyhyeksi kahden *Ἐρυκίος*- ja yhden *Erycia*-tapauksen perusteella.⁶⁵ Varianttia *Ericius ei ole tavattu latinankielisissä lähteissä. **1–3)** Vihkilahjaluetteloiden ID 1421 r. bcd,16 (156/5<), ID 1439 Abc,I,65 ja ID 1450 A,53 (<140/39) *Λευκίου Ἐρυκίου* viittaavat samaan henkilöön. **4)** Delokselta on myös ID 1769 (*κομπεταλιασταὶ γενόμενοι* n vihkilahja, "d") orja *Σέλευκος Ἐρύκιος Γαίου*. **5)** ¶ IMT LApollon/Milet 2241 ¶ (hauta, Miletopoliksen alue, aj. "keisariajan alku") *Γάιος Ἐρύκιος Γαίου υἱός*.⁶⁶

Mīnūcius: Muuten Μινύκιος, mutta poikkeuksellinen on mainitun senaatin päätöksen I.Oropos 308 *Κόιντος Μυνύκιος Κοίντου υἱός Τηρη{ρη}τίνα*. Kuten jo samassa nimirakenteessa, kirjoituksessa esiintyy muutenkin joukko häiriöitä, jotka ovat todennäköisesti kivenhakkaajan virheitä. Ensimmäinen v kuulune näihin.

Rōmīlia: **1)** Mainitussa RDGE 12:ssa *Ρωμυλία*, ja vastaavasti **2)** IK 24,1 589:ssa *Ρωμυλία*. Muuten ι-variantti: **3)** I.Oropos 308 (senaatin päätös, 73), jossa silti myös Μυνύκιος (ks. alla), ja **4)** IC IV 218 (Gortyn, päätös kansalaisuuden myöntämisestä, 1. vs.). **5) Rōmulus:** Käsiteltävä äänne ei ole painollisessa asemaassa, mutta käsittelen sen

⁶⁵ Schulze 1904, 411 alav. 1; lisäksi 112 alav. 2 *Aerychiana Antiochis*. Schulzen Ἐρύκιος-tapaukset ovat liian myöhäisiä aineistooni.

⁶⁶ Tässä on mahdollisesti yritetty jotakin runomittaa, koska on käytetty sanoja tai ilmaisuja *εἵνεκε* ja *κατὰ μοῖρα*<v> (ehkä myös r. 10/11 *ε<ι> κε θέλωσι*; tosin PHI-kannassa *ε<ι> κὲ θέλωσι*, ts. α: n sijaan ε) ja välillä vaikuttaa olevan perättäisiä daktyylejä. Niinpä Ἐρύκιος voisi olla ~~~, mutta jos mittaa edes on, se on liian heikosti toteutettu voidakseen todistaa mitään.

verrannoksi tässä. Ainoa säilynyt tapaus on tauromenionilaisesta kirjaston teosluettelosta SEG 26 1123 (200-l jp. – 100-l) III,A,11 *Πόμυλος*, joka mainitaan Fabius Pictorin⁶⁷ historiateoksen kuvauksessa.

Vīnūcius⁶⁸: Toisen vokaalin kirjoitusasun vaihtelusta 27 – 14 jaa. ei ole havaittavissa mitään selvää jakolinjaa, ja muuten olennainen on jo mainittu yllä kaksikielisissä.

3.2. Korostamaton asema

Taulukko 3.2. /i-ĩ/-äänne korostamattomassa asemassa

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–		d	ha	hm	±
*Dec(i)mio	ø	1	1	1
Cornuficius	o	1	1
Crassupēs	o	1	.	.	.	1
[V]etīlēnus	l	1	.	.	.	1
Decimus	ø	68	0,5	0,5	5	12,5	8,5	9		16	2	14	8
	(ø)K	2	.	.	.	0,5	0,5	.		.	.	1	.
	o	6	.	.	.	3	.	.		.	1,5	1,5	1
	Σ	76	0,5	0,5	5	16	9	9		16	3,5	16,5	9

Tässä asemassa ei esiinny v-varianttia, mutta nimet kuuluvat tähän latinassa esiintyvän <i-u>-vaihtelun perusteella.⁶⁹ Decimuksen (ø)K-varianteissa nimen keskellä on kolme perättäistä konsonanttimerkkiä, katso alta numerot 5. ja 6.

Decimus ja Δεκμίων: Latinalaisissa lähteissä Decimuksesta esiintyy varhain myös Decumus ja sukunimissä useamminkin Decumius.⁷⁰ Selvästi yleisimmässä

67 [Κοι]ντος Φάβι[ο]ς Γαίου [υί]ος ὁ ἐπικαλού[μεν]ος Πικτω[ρ]ῖνος Ρωμαῖος, [ὁ]ς ἰστόρηκεν (...). Huomaa filiaation määrite.

68 Ensimmäisen vokaalin pituudesta Schulze 1904, 380; toisen vokaalin vaihtelusta 110.

69 Cornuficius ja Crassupes: ks. Leumann 1977, 87–88, jonka mukaan edellisessä on "entinen u" ja jälkimmäisessä "entinen o". Vetilenus esiintyy kerran latinaksi (CIL VI 26549), mutta Vetulenus useamminkin. Näistä ja läheisistä muodoista ks. *Repertorium* (1994) s.vv. 'B-/Vet(t)il-', 'B-/Vet(t)ul-' ja 'B-/Vetl-'.

70 Etunimestä ks. Salomies 1987, 27–28. Sukunimestä: Schulze 1904, 159, ja *Repertorium* (1994) s.v. 'Decimius': "passim"; EDCS-hausta "decumi" 96 osumaa (5.10.2013).

kirjoitusasussa Δέκμος painoton vokaali on synkopoitu. **1)** Varhaisin on väljästi ajoitettu IG XIV 861 (yksityinen muistomerkki tai pyhitys?, Kyme–Cumae, 230–150) Δέκμος Εἶος Πακίου, ja seuraavat ovat vasta **2)** IG II/III² 1006+⁷¹ (Ateenan päätös, 123/2) Δέκμος Ρωμαῖος ja **3)** ID 1753 (kollegioiden vihkilahja, 113) Δέκμος Μαίκιος Λευκίου. Synkopeeta on sovellettu sukunimen Decumius lisäksi johdettuun kreikkalaiseen henkilönimeen⁷² **4)** SEG 54 235 (ἐρανισταί-luettelo, Attika (Akharnai/Kholargos?), noin 50) r. 128 Δεκμίων. Mahdollisesti vain kivenhakkaajan virheitä tai muuten satunnaisesti korruptoituneita ovat **5)** IG XII,6,1 186,4 25 (Samos, temppelin lahjoittajaluettelo, <1 jaa.) Λεύκιος Πάπιος Δέκμων υἱός; **6)** IG XII,9 952 (Khalkis, voittajaluettelo, 1. vs. ap.) Πόπλιος Ψόραριος Δέκμιον Ρωμαῖος.

Synkopoimaton muoto esiintyy neljästi etunimessä varmasti: **7)** IG II/III² 1028 + Tracy 1975, 32ff.,⁶⁷³ (efebiluettelo, 102/1) r. 320 Δέκομ[ος Δ]εκόμου Ρωμαῖος; **8)** ID 1760 (κομπεταλιασταί-kollegion vihkilahja, 100/99) Αὔλος Ἀτάνιος Δεκόμου Ἀπολλόδωρος; **9)** IK 34 109 (Mylasan kunniapäätös, 76) Μᾶρκον Ἰούνιον Δικόμου⁷⁴ υἱὸν Σιλανὸν στρατηγὸν, πάτρωνα τῆς πόλεως; **10)** SEG 36 847 (Kefaloidion, hauta, 1. vs.) Δέκομε Λαίλει Μέγα.

Kaksi epävarmempaa ovat **11)** IGUR II 718 (hauta, 100-l – 1. vs. ap.) Σέξστος Κλώδιος Δεκόμου λιβερτίνος, joskin kieli näyttää olevan joko osittain latinaa tai sellaisen henkilön tuottama, joka ei ole osannut tai halunnut käyttää tyypillisempiä kreikkalaisia ilmaisuja,⁷⁵ ja **12)** IG XIV add. 9 + SEG 49 1331,3 (nimiluettelo, Syrakusa, hellenistinen?) Δέκομος [---]. Δεκμ-variantteja etunimestä ja johdoksista esiintyy vain myöhemmin keisariajalla. Decimuksen oskilaisesta rinnakkaisnimestä Decius (osk. *dekis*) kirjoitusasussa Δέκιος en tunne enempää tapauksia kuin Salomiehen

⁷¹ Ks. Byrne 2003b L1 n. 38.

⁷² Latinalaiskantisista kreikkalaisista -ίων-johdosnimestä ks. esim. Solin 1996, 9. Synkopoidun muodon takia Δεκμίων vaikuttaa nimenomaan kreikkalaisessa ympäristössä muodostetulta johdokselta, koska latinalaisittain (*Decu/imio) paino olisi synkopoidulla vokaalilla.

⁷³ Ks. Byrne 2003b L1:50.

⁷⁴ Tämä on ainoa tuntemani ensimmäisen vokaalin ι-kirjoitusasu tässä nimessä.

⁷⁵ Morfologia on kreikkalainen, mutta λιβερτίνος-sanan lisäksi annetaan päiväys ἀντὶ δῖον τέρτιον νοναῖς.

mainitsemat.⁷⁶

[V]ētilēnus: 1) ID 1687 (rakennuspiirtokirjoitus, noin 100?) [--- Οὐ/Β]ετιλῆνος Κοίντου νιό[ς Μάρκελλος] † [---] Q. f. Marcel(lus). Lat. piirtokirjoituksissa Vetulenusta esiintyy enemmänkin, mutta Vetilenuksesta on muualla vain yksi tapaus.

3.3. -üll- ja Turranius

<i>Taulukko 3.3. -üll-nimet ja Turranius</i>												
		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
u	Babullius	9	.	.	1	4	1	.	2	.	1	1
	Sulla	19	.	.	.	15	2,5	1,5
	Συλλεῖα	3	.	.	.	3
	Tagullius	1	.	1
	Tullius	11	.	.	.	4	3	2	1	.	1	1
	Tullus	3	3
ou	Vibullius	1	1
o	Titulla	1	1	.
47			0	1	1	26	6,5	7,5	3	0	3	2
Türrānius	u	9	9	.	.	.	1
	ou	1	1
	ø	1	1

Useimmissa nimissä latinan <u>:ta vastaa säännönmukaisesti v, ja harvat poikkeukset ovat myöhäisiä. Grafeemiton Turranius on kirjurin erhe. L. Cornelius Sulla figuroi monissa oman aikansa piirtokirjoituksissa, ja kolmesta tunnetaan hänen kunniakseen järjestetyt Συλλεῖα-kisat. Tähän kategoriaan on syytä verrata nimen Aquillius /kʷi/-äänneyhdistelmän kirjoitusasua -kv-; katso luku 8.

Tagüllius: SIG³ 585 r. 64 n. 26 Σάλσιος Ταγύλλιος Ταγίλου νιός Ἀργυριππανός, siis kotoisin Apulian Arpista, on mainittu Delfoin πρόξενος-listassa vuonna 191/0. Muuten

⁷⁶ Salomies 1987, 101–102, & 2008, 21. Näiden joukossa on mainitsemisen arvoinen IG V, 1 741 (hauta, Sparta, "roomalaisaika") Δέκιος Λείβιος ΓΖ'εὔξιος. † D. Leivei D. Leivei salve. Salomies tosin ei viittaa kahdella κ:lla esiintyviin IG XIV 282 (Segesta, aj. Broughton 1952, 478: 52) Παισιων Δεκκίου Σεισυρόων Έγεσταῖος χιλιαρχήσας (LGPN IIIa s.v. 'Δέκιος 3') ja ID 1417 (temppelin lahjoitusluettelo, aj. Treheux 1992: 100-l ap.) ×3 Βάχχιος Δεκκίου Τήνιος, (LGPN I s.v. 'Δέκκιος').

sopii panna merkille, että tällaisellakin henkilöllä esiintyy näin varhain filiaation määrite.

Türrānīus: Egyptin ulkopuolella nimi esiintyy neljästi: **1–2)** IG II/III² 2461 r. 23 & 2462 r. 4 (luetteloja Leontiksen fylän jäsenistä, 30–1) *Πόπλιος Τυρράνιος (ἐξ Οἴου)*. **3)** Corinth 8,1 14 (Καισαρεῖα-kisojen voittajaluettelo, 3 jaa.) r. 73 *Π(όπλιος) Τυρράνιος Π(οπλίου) υἱὸς Κόμμιδος νεώτερος*; koska Korintti oli tähän aikaan roomalainen kolonia, roomalaistyylinen lyhenteiden käyttö ei oikeastaan yllätä. **4)** IG XII,4,2 839 (Kos-saaren dāmoksen muistomerkki "1. vs. jaa. alusta"⁷⁷) *Παῦλαν Τυρρανίαν Μάρκου θυγατέρα, [γυ]ν[ι]αῖκα δὲ Εὐτ[υ]χίδα τοῦ Δαρδά[ν]ου φύσει δὲ Δημοσθένους φιλοκαίσαρος*.

5–10) Viidessä papyruksessa esiintyy v-variantti Egyptin prefekti P. Turraniuksen (aj. 7–4) sukunimestä ja kerran kirjoitusasussa, josta vokaalimerkki on unohtunut;⁷⁸ **11)** v myös piirtokirjoituksessa IGR I 1109 (prefektin itsensä pyhittämät istuin ja alttari, 4). **12)** Poikkeava on epigrammi I.Philai 142 (pyhitys Augustukselle, 7) (...) *| καὶ μέγαν ἐκ μεγάλων Τουρράνιον, ἄνδρα δίκαιον* | (...); runokieli on erikoisesti "doorilainen", ja tekijäksi mainitaan nimirakenteen perusteella Rooman kansalaisuuden saanut vapaasyntyinen kreikkalainen: *Κατιλίου τοῦ καὶ Νικάνορος τοῦ Νικάνο[ρος] (...) ἐπὶ Νείλου στρατηγοῦ*.

Tītulla: SEG 47 1444 (kiroustaulu, Lilybaion, 1. vs.) r. 5 *Κωμεδία Τίτπολλα*. Kirjoituksen kreikka on hieman häilyvää, ja poikkeuksellinen o on vain yksi kirjoituksen erikoisista kirjoitusasuista; tarkemmin näistä sivulla 69.

3.4. Tulkinnat

Eckinger (1893, 65–67) käsittelee kaikki v:t omassa alaluvussaan välittämättä, mitä äännevaihteluita nimissä on voinut esiintyä, ja määrittää, missä hänen mielestään v on

⁷⁷ Henkilön puoliso esiintyy 27 – 14 jaa. ajoitettussa IG XII,4,2 937:ssa

⁷⁸ BGU 4 1139, 1140 & 1199, BGU 16 2605, CPR 7 1 (*Τορρανίω*), SB 5 7537.

"alkuperäinen". Aemiliuksen v-variantista hän mainitsee myöhäisimpänä tapauksen Delokselta 52–42, mutta viittaus piirtokirjoitukseen puuttuu. Mikä lähde onkaan, se on luultavasti ajoitettu myöhemmin toisin.

Näytön perusteella Aemilius-nimestä esiintyy vain v-varianttia 60-luvulle asti ja t-varianttia noin 40-luvulta lähtien, joskin tribusmääritteessä (ja verrattavassa Romilia-nimessä) jälkimmäistä käytettiin jo aiemmin – myös muiden nimien v-variantin rinnalla. Näyttää siltä, että Aemil-kantaisissa nimissä kirjoitusasun muutos oli lähtöisin roomalaiselta taholta, koska varhaisin kreikkalaisten tuottama t-variantti on vasta vuosilta 31–22. Koska latinalaisia <u>-tapauksia ei tunneta, mutta kreikkalaisten tuottamissa kirjoitusasuissa ei esiinny synkronista vaihtelua, ei ole mahdotonta, että v-variantti heijastaisi varhaisempaa kreikkalaisten käsitystä nimen äänneasusta. Ainoa suunnilleen samanaikainen, joskin hieman varhaisempi kirjoitusasujen muutos tapahtui Marcus- ja sen johdosnimissä αα:sta α:aan.

Muissa painolta vastaavissa nimissä vaihtelua ei juuri ollut tai se oli myöhäistä, ja vain Decumiuksessa ja Septumiuksessa esiintyy o. Vaihtelua ei esiinny o:n ja v:n välillä, paitsi Muttines-nimessä, jonka ääntämyksestä ei ole tunnetun näytön perusteella täyttä selvyyttä.

Decimuksesta keskivokaali yleensä synkpoitiin, mikä heijastui myös nimen johdoksiin. Synkpoimaton o oli harvinainen ja lännessäkin vain näennäisesti yleisempi, koska yksi tapaus on kielimuodoltaan epämääräinen ja toisen ajoitus ei ole kovin varma. Septumiusta ei yritetty synkopoida edeltävien kahden konsonantin takia.

4. /ö-ü/-vaihtelu

Aineisto on jaettu sen mukaan, onko äänteen asema korostettu vai ei. Olen jättänyt käsittelystä muutamia nimiä: sellaisia, jotka ovat yleisesti epävarmoja, liian korruptoituneita tai vokaalipituus on epävarma, ja eräitä luultavasti itaalisia nimiä, joita tavataan lähinnä Sisiliasta.⁷⁹ Lisäksi on nimiä, joissa on latinalaisittain sananalkuinen <uo>, mutta äänne /w/:n jälkeen voi kuulua /ö-ü/-vaihteluun. Nämä käsittelen tarkemmin vasta alaluvussa 6.3., koska äänneyhdistelmän kirjoitusasu on toisinaan sulautunut yhteen (ov).

4.1. Molemmissa kielissä korostamaton asema ennen korostusta

Asteriskilla merkattuja nimiä ei esiinny latinankielisissä lähteissä, ja niiden suhde /ö-ü/-vaihteluun on todennäköinen, mutta ei varma. Taulukkoon 4.1a Clustumina-tapaukset on laskettu kahdesti.

Taulukko 4.1a. /ü/:n eri kirjoitusasut nimissä (ei Num-alkuisia)

	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ε	1	.	.	1
o	80	.	7	12	14	3	26	11	0,5	6,5	8
ou	8	1	7
u	15	.	1,5	0,5	6,5	0,5	3	.	1	2	1
o[4	3	1
ω	1	0,5	0,5	.
	109	0	8,5	13,5	20,5	7,5	37	11	2	9	9

Taulukko 4.1b. Nūmērius (41), Nūmīsius (1), Nūmūōrius (3)

	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Nεμ-	39	1	1,5	7	4	3	6,5	10	2	4	5
Nouμ-?	1	1
Nuμ-	1	.	1
Noμ-	1	.	1

⁷⁹ Epäselviä esim.: IG IX,1 722 (Korkyran poliksen muistomerkki, ea) *Μᾶρκον Καλή(διον?) Βύβλω(ν)*: Bibulus? Ks. Eilers 2002, C12 (197–198). IC IV 215C *Λυτ{ο}άτιος*: Lutatius, virheellinen *Λουτάτιος*? I. Sisilialaisia: IGDS 38: *Ματυλαῖο* (gen.), *Πυκελειῶ{ν}* (gen.), *[.Ιοτυλον* ja *τὸς Ποτυλὸ ηνιῶς* (Salomies 2008, xx: Rutilus?), NScav 1905 387,4 *Ἀγυρ(ίου)*, IG XIV 287 & SEG 53 985 *Μινύρα*.

Taulukko 4.1c. Nimet, joissa /ũ/:n kirjoitusasu vaihtelee

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Appülēius	1 o	13	-	-	1	1	1,5	9,5	-	-	-	-
	1 ou	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Clüstūmina	o+o	2	-	-	0,5	0,5	-	1	-	-	-	-
	u+o	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
] + o	1	-	-	0,5	0,5	-	-	-	-	-	-
Fēbrūārius	o	3	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
	ou	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Iānūārius	o	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	ou	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Lūccēius	o	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
	u	3	-	-	-	1,5	0,5	1	-	-	-	-
Lūcrētius	o	5	-	2	-	-	-	-	2	0,5	0,5	-
	1 ou	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Lūtātius	o	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	u	5	-	0,5	0,5	2	-	1	-	-	1	1
Pandūsīnus	o	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	u	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Sūlpīcius	o	14	-	-	3	1	-	5	1	-	4	-
	1 ou	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
	ω	1	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-
Tūscēnius	1 o	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	u	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Vēnūlēius	1 ε	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	o	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-

Taulukko 4.1d. Nimet, joissa /ũ/:n kirjoitusasu ei vaihtelee

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
o	Canūlēius	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
	Fūlcin(n)ius	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Fūndanius	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Fūrbēius	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	Īnsūlāna?	1	-	-	-	-	0,5	0,5	-	-	-	-
	Mūndīcius	4	-	-	-	2	-	-	2	-	-	1
	*Mūrracius?	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Pāctūmēius	1 5	-	1	0,5	0,5	-	-	2	-	1	-
	Pūlfēnnius	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
	Rūpil(l)ius	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
	Rūtīlius	5	-	-	1	3	-	1	-	-	-	1
	*Serpulēius	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Tūnnēius	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Tūrpīlius	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Ūmbrīcius	1 2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
	Volus(s)ēius	2	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-
o(u)	Iūvēntius	3	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-
	Pantūlēius	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Fūlvīānus	2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
u	Rūbēllius	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Attūlēnus	1	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-
	Lūccaeus	1	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-

Useilla nimillä esiintyy vain o-kirjoitusasu, mutta varhaisia tapauksia v:sta esiintyy Clustuminan ensimmäisessä tavussa, Lucceiuksella, Lutatiuksella, Numeriuksella ja Pandusiuksella. Turraniuksen v-variantti on myöhäinen, ja tapauksia on monta Egyptin prefekti C. Turraniuksen takia. Tämä on ainoa vaihteleva nimi, jolta ei esiinny o-varianttia. Ensimmäiset ov-kirjoitusasut esiintyvät jaksolla 69–28, mutta tältä tapauksia on säilynyt poikkeuksellisen vähän. Augustuksen ajan tapaukset osoittavat, että o säilyy yhä yleisimpänä, vaikka ov-tapausten määrä kasvaa. *Num*-alkuiset nimet ovat erillinen joukkonsa, koska muissa ei esiinny ε-kirjoitusasua, mutta näissä se on yleisin. Nämä käsittelen viimeiseksi. Oleellisia maantieteellisiä tai tuottajiin liittyviä eroja ei ole havaittavissa, ei myöskään myöhäisten ov-tapausten ilmaantumisessa (vrt. painollisiin alaluvussa 5.3.).

Kaksikieliset: **1)** ID 1733 (Ερμαισταί-kollegion vihkilahja, "d"⁸⁰) r. 8 *Μάαρκος Πακτομήιος Μαάρκου* † *M. Pactumeius M. f.* ja 9 *Μάαρκος Τοσκήνιος Λευκίου Νοβε(λίω)*⁸¹ † *M. Tuscenius L. f. Nobilior*, 10 *Φόλουιος* † *Folvius*; **2)** ID 1754 (kolmen kollegion vihkilahja, "d"⁸²) *Μάαρκος Όμβρίκιος Μαάρκου υίός* † *M. Umbricius M. f.*;⁸³ **3)** IGUR I 1 (senaatın päätös, 78) *Κόιντος Λυτάτιος* † *Q. Lutatius*; **4)** RGDA Ac VI,5 *Ποπλίω Σουλπικίω* † *Sulpicio* ja VI,17 *Κοίντωι Λουκρητίω* † *Lucretio*; **5)** Ap II,1 *Ποπλίω Σουλπικίω*.

Appuleius: 1–2) Varhaisimmista tapauksista RDGE 12 ja IK 24,1 589 (129–100) on puolen vuosisadan ero seuraavaan: **3)** IK 15 1547 a & b (Efesoksen muistomerkki, 47–46), jossa tosin *Απο[λ]ήιον* ja *Απολλήιον*. Augustuksen aikaiset ov-variantit ovat **4)** MAMA IX 14 (fragmentti kirjeestä, Aizanitis, 1. vs. jp.?) *[---]ω Αππουηίω*;⁸⁴ **5)** BCH 124 (2000) 360ff,9 (Kolofonin dēmoksen muistomerkki, Klaros, 24–22) *Σέξτον Αππουλήιον τὸν ἀνθύπατον τὸ δεύτερον*; **6)** RGDA Ac V,1. Vähä-Aasiasta on myös

80 Latinankielisessä osassa arkaaisia kirjoitusasuja: *magistreis*, *Folvius* ja *Mirqurio*. Deloksen latinan ilmiöistä ks. Vine 1993, 161–173.

81 Huom. Nōbiliarin /ō/: ei ω, vaan o.

82 Latinankielisessä osassa arkaaisia kirjoitusasuja: *magistreis de sua pecunia Iovei Sequndano* (jonka kr. vastineena on *Διὶ Οὐρίω*).

83 Vrt. ID 1741 (kollegion vihkilahja?, "d") r. 2 *Μάαρκος Όμβρίκιος Μαάρκου*; kirjoituksella ei ole lat. paralleelia eikä filiaatiolla määritettä.

84 Fragmentissa on kolme kirjoitettua riviä kirjeen lopusta, koska toisella rivillä on pelkkä ἔρρωσθε.

kahdeksan o-varianttia, joten maantiede ei tarjoa selitystä.

Attülēnus: Ainoa tapaus on IK 58 233 (hauta, annettu aj. 100-l – 1. vs.): *Ἀττυλήνη Ἀρέσκου* ja *Ἀῦλος Ἀττυλῆνος Βάσιλος*. Deloksella tosin on vaikuttanut muistomerkin ID 1854 korjauttaja (aj. Ferrary et al. 2002, 188 'Attiolenus 1' 88< tai 69<): *A. Attiolenus A. f. Velina reficiundam coiravit*. Tällä saattaa olla saman etunimen perusteella jokin yhteys edellä mainittuihin,⁸⁵ mikä olisi mielenkiintoista kirjoitusasujen *v* ja *<io>* rinnasteisuuden vuoksi.⁸⁶

Clūstūmina⁸⁷: Tämä on ainoa nimi, jossa /ũ/ esiintyy kahdesti, ja on mielenkiintoista, että niillä voi olla eri kirjoitusasu. Kaikki tapaukset ovat senaatin päätöksissä. **1)** ID 1510 (164) r. 21 *Τεβέριος Κλαύδιος Τεβερίου Κρυστομίνας*. **2)** RDGE 12 (Adramyttion, 129–100) r. 39 *Γναῖος Πομπή[ι]ος Γναίου Κροστομείνα*, **3)** mutta IK 24,1 589:n versiosta (Smyrna) on sittemmin kadonneesta osasta aiemmin nähty vain *Κρο[οσ]τομεί[να]*. **4)** I.Oropos 308 (73) r. 11 *Γάιος Ἄνναιος Γαίου υἱὸς Κλυτομίνα*.⁸⁸ **5)** IG XII,2 35 (Mytilene, 21) c,14 [---] *υἱὸς Κλοστομίνα Λ[---]*.

Fūlvīānus: 1–2) Tämä esiintyy kahdessa rahaerässä RPC I 3139 & 3140, jotka on lyöty Fryygian Eumeneiassa noin 41–40. Paikan nimi oli tuohon aikaan Fulvia, ja rahoissa lukee *Φουλβιανῶν*.⁸⁹

Iānūārius: 1) SEG 4 48 (talousluettelo, Tauromenion, 70–36) IV,10 Ἰανουαρίου. **2)** em. IG XII,2 35 d,22 [*πρὸ --- καλ*] *ανδῶν Ἰανοαρίων*.

Lūccēius: Ennen Augustusta esiintyy kahdesti *v*-variantti **1)** ID 1763 (κομπιταλιασταί- kollegion vihkilahja, 94) *Νικηφόρος Λυκκήιος Λευκίου* ja **2)** SEG 35 599 (asiakirja

⁸⁵ O. Salomiehen erillinen kommentti 14.10.2013.

⁸⁶ Tämä tuo mieleen boiotialaisen *ιου*-yhdistelmän (att. *ῡ*), esim. SEG 3 362 *Διονιονσίω*. Schmitt ei esitä asiaa kattavasti, mutta hieman enemmän on Thumb–Schererissä (1959) 23–24. Kuten edellisessä alaviitteessä mainittu päivämäärä antaa ymmärtää, en ole voinut perehtyä asiaan enempää.

⁸⁷ Tämä esiintyy latinaksi lyhennetyissä asuissa *Clu(stumina)* (varhaisempi; esiintyy CIL I²:ssa: 709, 2510, 3373) ja *Cru(stumina)*.

⁸⁸ Eckinger (1893, 108) arvelee *σ*:n puutetta "kai mukailuksi kreikan sanasta κλύτος", mitä en usko. Kyse on ilmeisesti kivenhakkaajan lapsuksesta, joita pitkässä piirtokirjoituksessa on useita. Muuten, jostakin syystä – ehkä vain satunnaisina virheinä – Eckinger viittaa tähän kahdesti (60, 120) muodossa *Κλυτομείνα*, mutta kahdesti *Κλυτομίνα* (65, 108).

⁸⁹ Ks. komm. RPC I s. 508.

orjien vapauttamisesta, Larisa, 1. vs. ap.) 2 *Λυκκήμιος*, mutta sukunimi miespuolisen orjan nimenä roomalaisille alisteisessa Larisassa vaikuttaa jotenkin epäilyttävältä.⁹⁰ Augustuksen ajalta tavataan kerran molemmat:⁹¹ 3) BCH 109 (1985) 597ff. (Messenen kunniapäätös nimiluetteloiheen rakennuksen korjauksen lahjoittajille, 27 – 14 jaa.) r. 23 *Πόπλιος Λυκκήμιος*; 4) BGU 4 1184 (maanomistukseen liittyvä asiakirja, Aleksandria, 15 – 14 jaa.) *Λευκίου Λοκκήμιου*. 5) v-kirjoitusasu on myös läheisessä nimessä I.Thespiiai 1126 (hauta, 1. vs.) *Ἀφροδισία τῇ καὶ Λυκκαία Ἰσίωνος γυναικί*.

Lūtātius: Nimestä esiintyy diakronisesti v-variantti, mutta toinen varhaimmista tapauksista on poikkeus: 1) IG IX,2 89 (Narthakion, senaatin päätös, SEG 28 505,c: 146–137) a,12 *Γναῖος Λοτάτιος Γναίου υἱὸς Ἀνιήν[ση]*. 2) Toinen on ID 1439 (temppelin vihkilahjaluettelo, <140/39) Ca,9 *Ποπλίου Λυτατίου*. Molemmat ovat siis roomalaisten tuottamia.

Pandūsīnus: 1) Varhaisin on senaatin päätöksessä IG VII 2225 (Thisbe, 170) 59 *Γναῖον Πανδοσῖνον*. Kaksi muuta ovat yksityisten roomalaisten tuottamia ja vuosikymmeniä myöhäisempiä: 2) EAD XXX 484 (hauta, aj. Müller 2001, 91: noin 100) *Πλωτία Πανδυσῖνα Γναίου θυγάτηρ Ῥωμαία* ja 3) IG XII,5 917 (Tenos, noin 100: Pandusinuksen vihkilahja, jonka v. 46–44 prokonsuli P. Servilius Isauricus on kunnostanut) *Γναῖος Πανδυσῖνος Γναίου υἱὸς Ῥωμαῖος πρόξενος*. Mainituista kolmesta henkilöstä ks. Müller 2001, 91–92.

Sūlpīcius: Vaihtelua /ū/:n (ja /p/:n) kirjoitusasuissa esiintyy vain Augustuksen ajalla ja ensimmäisen vuosisadan epämääräisissä: 1–2) Molemmat ou-variantit (myös π) esiintyvät RGDA:ssa, ks. kaksikielisistä. 2) Ag. XVIII H416 (julkinen muistomerkki, 27–23 tai 13–10) *[Γάιον Σ]ολπίλκιον [ἀνθύπατο]ν*. 3) FD III,4 438 + SEG 28 475 (poliksen kunniapäätös, noin 20–1) *[Γάιος Σολπίκιος Γάλβα υἱὸς Γ[άλβας]*. 4–5) IG II/III² 4237 (dēmoksen muistomerkki, 27 – 14 jaa.) *Σολφικίαν Σεοβ[ίου] Σολφικίου*

90 Kokonaisuudessaan: *Λυκκήμιος ὁ φάμενος ἀπελευθερωσθαι ἀπὸ Λεοντομένων τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Ἀντιγόνας τῆς Ἀσ[ί]ου καὶ Πολυξένας τῆς Μενώνδου τῆς καλουμένης καὶ Σώσιδος καὶ Ἀντιπάτρου τοῦ Λεοντομένου*. Ks. myös SEG 38 446. SEG:t eivät mainitse mitään kommenttia tästä, ja näiden lähdejulkaisuihin en ole toistaiseksi perehtynyt.

91 Lisäksi "roomalaisaikainen" hautapiirtokirjoitus ABSA 50 (1955) 104,25 *Κόιντον Λοκκήμιου Εὐνοῖο*ς (kivessä η ja δ).

Γάλβα θυγατέρ[α]; 4236 on vastaava, mutta huonommin säilynyt. **6)** BGU 4 1059 (kauppa-asiakirja, Aleksandria, 30 – 14 jaa.) *Μάρκου Σολπικίου Πρωτάρχου*. Epämääräisemmin ajoitetut (1. vs.): **7–8)** I.Magnesia 140 (muistomerkki) ο+π ja SEG 34 981 (julkinen kirjoitus, Sisilia) *Γάιος Σολπίκιος Λευκίου* (+ toinen henkilö) *προστάτ[αι] Δάματρος*; **9–10)** IG XII,5 39 r. 13 ja IG IX,2 836 ο+φ; **11)** Helly 1983, 367 alav. 78 (hauta, Larisa, "hellenistinen") *Γάειε Σωλφικιο[.]*⁹². Sekä ο+π- että ο+φ-variantti esiintyvät siis julkisissa kreikkalaisissa kirjoituksissa ja ovat toistaiseksi vain RGDA:ssa.

Tüscēnius: **1)** kaksikielisissä mainittu ID 1733; **2)** IG XII,6,1 190 (yksityisen vihkilahja, Samos, 7 jaa.) *Γάιος Τυσκήνιος Στράτων*.

Vēnūlēius: **1)** Erikoinen poikkeus on ID 1750 (vihkilahja, 141/0) r. 1 *Πόπλιος Οὐνελέλιος Γαίου ὁ P. Venoleius C. l.* ja 4 *Γάιος Οὐνελέλιος Γαίου ὁ C. Venoleius C. f.* Kirjoitusasu esiintyy kahdesti, joten virheestä ei ole kyse.⁹³ **2)** IK 58 98 (hauta, Byzantion, 100-l loppu – 1. vs. alku) *Μάαρκος Οὐενολήιος Μαάρκου υἱός*.

Nūmērius, Nūmīsīus, Nūmītōrius:⁹⁴ Etunimi Numerius esiintyy jakoperusteista riippumatta melkein aina muodossa Νεμέριος. Varhaisin (tosin melko hämärä) tapaus on kuitenkin **1)** IGDS II 115 (lyijytanko, löydetty Liparalta, 200-l?) Νεμέριον jokseenkin epäilyttävässä kirjoituksessa, jonka kielimuoto editori L. Dubois'n mukaan on "κοινή'n ja boiotian sekoitus", ja kappaleen funktio ja tapa päätyä Liparalle ovat tuntemattomat.⁹⁵ **2)** Seuraavaksi varhaisin kuitenkin on SEG 49 1302 (julkinen kiroustaulu, Lilybaion, IGDS II 80: noin 200≤p) *Νυμήριον*; ainoan υ-variantin ohella tässä on ainoa η, ja kielimuoto on murteellinen.⁹⁶ **3)** Niin ikään harvinaisuus on IG VII

⁹² Helly: Σωλφικίο[v], mutta mahdollista on kai myös, että joko ο on kirjoitettu virheellisesti ε:n sijaan tai nimi on vahingossa nominatiivissa, vaikka etunimi on vokatiivissa.

⁹³ Vrt. el > ol Leumann 1977, 47.

⁹⁴ Jo nk. Praenesten soljessa (CIL I² 3) on <u>: *Numasioi*. Nimestä ja sen oskilaisesta vastineesta *niumpsis* (Νύμψιος) ks. Salomies 1987, 41 & 2008, 28–29. Huomionarvoinen on myös Brundisiumin adjektiivijohdos Βρεντεσῖνος; ainakin SIG³ 585 r. 69 n. 27, SEG 37 511, FD III,4 427 B,II ja IG II/III² 8432.

⁹⁵ Kielimuodosta Dubois'n mukaan: esiintyy *Κλιτ-* (Κλειτ-) ja *πετράμεινα* (τετράμηνα), mutta *ἀπαρχήν* (ei -ειν). Eri lukutapoja on Manganarolla (1997, 323 n. 11 + kuva). En ole ennättänyt perehtyä tapaukseen riittävästi, joten en toistaiseksi voi antaa sille suurta painoarvoa.

⁹⁶ Kantakr. *ᾱ*; *ποτὶ*; dat. -οισι; *καταδίδημι* (καταδέω).

2225 (senaatin päätös, Thisbe, 170) r. 5 sukunimi Numisius: *Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός*. Tämä on varhaisin tarkasti ajoitettava roomalaisten tuottama kreikankielinen muoto tämän kannan nimistä.

4) Varhaisin selvä ε-variantti on ID 1450 (temppelein vihkilahjaluettelo, <149/8) A,73 *Νεμέσιος Γναίου*. Tämä on kaikissa myöhemmissä varmoissa tapauksissa, myös epämääräisesti ajoitetuissa hauta- ym. piirtokirjoituksissa ja papyruksessa 5) PSI 10 1099 (velka-asiakirja, Oxyrhynchos, 6–5 eaa.) *Νεμεσί[α] Στλακκία ...[..]ση*, jossa on ainoa nimen kr. feminiinimuoto. Sukunimestä Numitorius esiintyy vain ε-variantti: 5–6) RDGE 12 (senaatin päätös, Adramyttion, 129–100) & IK 24,1 589 (Smyrnan version kopio 1. vs. pv.) r. 37 *Γάιος Νεμετώριος Γάιου Λεμωνία*. 6) Ainoa poikkeus on IG II/III² 1043 (päätös + efebiluettelo, noin 39/8) r. 94 *Νουμέσιος Γλαύ[κο]υ Παιανε[ύς]*. Rivin alku on luettu mainitulla tavalla vuonna 1866, eikä lukutapaa ei voi tiettävästi enää tarkistaa. 7) Sukunimi Numisius esiintyy yllä mainitun lisäksi toisessa asussa IG X,2,1 51 (yksityisen vihkilahja, Thessalonike, 1. vs. eaa./jaa.) *Λεύκιος Νεμέσιος Λευκίου*.

4.2. Molemmissa kielissä korostamaton asema korostuksen jälkeen

Saec(u)laris ei varsinaisesti kuulu asemansa puolesta tähän, vaan edelliseen alalukuun. Käsittelen sen silti tässä synkopen takia.

<i>Taulukko 4.2a. Eri kirjoitusasut yhteensä</i>												
	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm		±
ø	26	.	.	.	1,5	5,5	16	.	1,5	1,5		1
ε	2	.	.	.	2
o	13	.	1	1,5	1,5	3,5	5,5	.	.	.		2
ou	2	2
u	2	1	1		.
	Σ	0	1	1	7,5	9	35,5	0	2,5	2,5		0
Lentulus ø, Augur ou	3	3	.	.	.		1
ø, o, u (& ou)	1	1

Taulukko 4.2b. Eri nimien kirjoitusasut

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
augur / Augur	o	2	0,5	1,5	.	.	.	1
	ou	4	4
Cātula	o	0	1
	u	1	1	.
Cātulus	ø	2	.	.	.	1	.	1
	ou	1	1
Glöbulus	ø	1	1
Lëntulus	ø	9	.	.	.	0,5	3,5	5	.	.	.	1
	ε	2	.	.	.	2
	o	8	.	1	1,5	1,5	3	1
	ø&u	1	1
Pöstumus	o	4	4
Pröculus	ø	10	1	6	.	1,5	1,5	.
Rēgulus	ø	3	3
Rōmulus	u	1	1	.	.
Scāpulus	ø	1	1
Vītulus	ø	1	1

lisäksi:

saec(u)lāris	ø	2	2
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Grafeemiton ø- ja siten ääntämyksessä todennäköisesti synkopoitu variantti on yleisin 69 – 14 jaa., mutta varhaisin tarkasti ajoitettava on vasta vuodelta 78. Aikaisemmissa tapauksissa esiintyy ensin Ῥώμυλος ja Λέντολος, sittemmin myös Λέντελος. Lentuluksesta on sekä eniten tapauksia että vaihtelua. Grafeemitonta ei tavata nimissä Augustus ja Postumus, joissa synkope aiheuttaisi ilmeisesti hankalaksi koetun konsonanttiyhdistelmän. Muuten kirjoitusasut u ja ou ovat myöhäisiä.

Teoriassa olisi mahdollista, että sijaitavuuksissa siirtyvä kreikan aksentti voisi vaikuttaa nominatiivissa aksentittoman toiseksi viimeiseen tavuun, mutta aineistossa ei ole näyttöä tästä. Ainoa mahdollinen tapaus Lentulus-nimessä on epätodennäköinen.

Kaksikieliset: Nämä lähinnä osoittavat, onko latinalaista vastinetta synkopoitu – yleensä ei. **1–2)** RGDA Ac & Ap, molemmissa useita kertoja Λέντλ- ὶ *Lentul*-. **3–4)** RGDA (θέας τὰς διὰ ἑκατὸν ἐτῶν γεινομένας ὀν[ομαζομένα]ς:) Ac XII,11 σ[αι]κλάρεις ὶ At VI,37 *Lu[dos s]aeclares*,⁹⁷ Ap VII,11 σαικλάρεις. **5)** IK 12 407a

⁹⁷ Antiokian latinalainen versio; ks. Scheid 2007. Ankyran latinalaisessa on IV,37 huomommin säilynyt,

(äidin pystyttämä muistomerkki, Efesos, 4 jaa. – 14) *Γάιος Ὀφέλλιος Πρόκλος* † *C. Ofillius Proculus*. **6**) IK 17,1 3092 (paikallisesti näkyvän roomalaisperheen pystyttämän sillan rakennuspiirtokirjoitus, pyhitetty Artemis Efesialle, Augustukselle, Tiberiukselle ja Efesoksen dēmokselle, Efesos, 11 jaa.⁹⁸) *σὺν (...) Γαίῳ Ὀφ[ελ]λίῳ Πρόκλῳ τῷ ἑαυτοῦ*⁹⁹ *νίῳ* † *cum (...) C. Ofillio Proculo f. suo*.

Eri muotoja: SIG³ 781 + RGDA 69 (I: nysalaisten korkean hallintotason asiakirja ja II: sen perään liitetty prokonsulin kirje, Nysa, 1 eaa.) I,5/6 *πρὸ μᾶς [ε]ἰδῶν Ἀὐγούστῳ(ν), Κόσσῳ [Κ]ο[ρ]νηλίῳ Λεντύλῳ* † *καὶ Λευκίῳ Πείσῳνι ὑπάτοις*; I,12/13 *Γ[ρ]νήῳ Λέντλῳ Αὐγορι τῷ ἀνθυπ[ά]τῳ*; II,2 *Γ[ρ]ναῖος Λέντλος Αὐ[γ]ου[ρ] ἀνθύπατος*,¹⁰⁰ mutta vain 1700-lukulaisena piirroksena säilynyt kirjoitus on tekstikriittisesti hankala. Lentuluksen υ-variantti on ainoa, joka nimestä esiintyy. Huomion kiinnittää, että datiivimuodossa *Λεντύλῳ* on konsonanttien välissä aksentoitava tavu, mutta silti muutamaa riviä myöhemmin vastaava on *Λέντλῳ*. Prokonsulin tuottamassa esiintyy myös ø-variantti, mutta toisessa lisänimessä *Augur* /*ũ*:/n kirjoitusasu nominatiivissa poikkeaa ensimmäisen dokumentin datiivimuotoisesta. Tästä kaikesta on kuitenkin vaikea muodostaa mitään kunnollista tulkintaa, varsinkaan koska lukutavat eivät ole enää tarkistettavissa.

Augur: **1)** Varhaisin on Ag. XVIII H414 (dēmoksen muistomerkki, 31–22) *Παῦλλον Αἰμίλιον Λευκίου νίον Λέπεδον ἀνθύπατον αὐγορα*. **2)** IG XII,2 219 (Mytilenen dāmoksen muistomerkki, 27 – 14 jaa.) *Λεύκιον Καλπόρνιον Πείσωνα Αὐγορα*. **3–4)** RGDA Ac IV,5 *αὐγορ* † *augur* & VIII,20 *Ναίῳ [Λεν]τλω[ι] Αὐγορι* † *Cn. Lentulo Augure*, Ap IV,4 *Ναίῳ Λέντλῳ Αὐγορ[ρι]*. **5)** Katso edellinen kappale.

Catula, Catulus: **1)** Tämän lisänimen varhaisimmat tarkasti ajoitettavat ø-esiintymät ovat IGUR I 1 (senaatin päätös, 78) r. 3 *Κόιντος Λυτάτιος Κόιντου νίος Κάτλος ὑπατος*, r. 1 gen. *Κάτλου* ja r. 5 virheellisesti kiveen lyöty *Κάτ[λ]λος* (kivessä α);

mutta kai myös synkopoitu *lud[os s]aq̄[are]s*.

98 Annettu ajoitus on 4 jaa. – 14, mutta kirjoitus on vastaava kuin JÖAI 62 (1993) 148f.,80 (aj. 11 jaa.).

99 *Γάιος Σεξτίλιος Ποπλίον νίος Οὐστούρια Πολλίων* † *[C.] Sextilius P. f. Vot. Pollio*.

100 I,12 *ἐμφ[α]Γ ν[ί]σας Γ[ρ]νήῳ*: *ἐμφ[.]μ[ι]σα*τ[.]νήῳ* (* CIG II 2943:ssa α:n ja τ:n välissä vaakaviivat ylhäällä ja alhaalla kuten Σ:ssa), II,2 *αυτουπ*.

kirjoituksen latinankielisessä paralleelissa nimeä ei ole säilynyt. Toiset kaksi maskuliinimuodon tapausta ovat **2)** IG XII,4,2 568 (room. virkamiehen vihkilahja, Kos, 1. vs. loppu) r. 16 *Λεύκιος Ἀβοριῆνος Λευκίου υἱὸς Κάτλος στραταγήσας*; **3)** I.Philai II 157 (osoitus käynnistä temppelissä, 8 jaa.) epävarma *Ἡγείλλ[ι]ος Κατού[λου]*.¹⁰¹ Feminiinimuotoisesta nimestä esiintyy vain v-variantti: **4)** IK 58 29 (hauta, Byzantion, 1. vs.) *Βεγγέλλια Κάτυλα*; **5)** lisäksi mahdollisesti liian myöhäinen IG II/III² 4239 (dēmoksen muistomerkki, 1. vs. jaa. alku) *[--- Κ]άτολαν [---] θυγατέρα*.

Globulus: Suhteellisen varhainen ø-tapaus on AE 2010 1559 (Joonian liiton muistomerkki, Klaros, 63) *Πόπλιον Σεροῖλιον Ποπλίου υἱὸν Γλόβλον τὸν ἀνθύπατον*.

Lentulus: Varhaisin: **1)** SEG 15 331 (Akraifian poliksen muistomerkki, 171–167) *Πόπλιον Κορνήλιον Λευκίῳ οὐῖὸν Λέντολον*, josta jo näkyy kielimuodon boiotialaisuus.¹⁰² Tätä ei ole kuitenkaan sovellettu Lentulukseen: boiotialaisittain /ū:/n kirjoitusasun kuuluisi olla ov. Parhaana tulkintavaihtoehtona pidän, että nimen äänneasu on vastannut akraifialaisten käsitystä o:n eikä ov:n äännearvosta, mitä tukee äänteen historiallinen muutos latinassa ja o-kirjoitusasun suhteellinen yleisyys aineistossa. Filiaation määrite (boiotialaisittain kirjoitettunakin) viittaa toisaalta mahdolliseen roomalaisvaikutukseen, ainakin nimirakenteen valinnassa.

Ajassa seuraavat: **2)** SIG³ 704 B (Isthmoksen ja Nemean "käsityöläisyhdistyksen"¹⁰³ muistomerkki, Delfoi, 128) *Πόπλιον Κορνήλιον Ποπλίου Λέντολον*; kielimuoto κοινή. **3)** ID 1845 (yksityisen kreikkalaisen muistomerkki, noin 110/09) *Σέρουιον Κορνήλιον Σερούιου υἱὸν Λέντολον στρατηγὸν ἀνθύπατον Ῥωμαίων τὸν ἑαυτοῦ ξένον καὶ φίλον*. **4)** ID 1757 (kollegioiden vihkilahja, 97) *ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Κορνηλίου Λεντόλου καὶ (...)*. **5)** ID 1694 (itaalisten ja kreikkalaisten muistomerkki, noin 100¹⁰⁴) *Λεύκιον Κορνήλιον Σερούιου υἱὸν Λέντελον ταμίαν Ῥωμαίων*. **6)** IG XII,1 48 (rhodoslaisten kunniapäätös/muistomerkki?, 82–74) *καὶ ποτὶ Λεύκιον Κορνήλιον*

101 Ks. kommentaari; editori E. Bernand (1969) myöntää kiven hankalaksi lukea.

102 Muut murrepiirteet: *ἃ πόλις Ἀκρηφιείων ἀνέθηκε (...)* τὸν *αὐσαντᾶς* *σωτεῖρα* *κῆ* *εὐεργέταν* *τῆς* *θιῆς*.

103 *[τ]ὸ κοινὸν τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν τῶν ἐξ Ἴσθμου καὶ Νεμέας*.

104 Broughton 1952, 553: <100. Rivillä 3 *Δημόστρατος Δημοστράτου Ἀθηναῖος ἐποίηε*: LGPN II s.v. 'Δημόστρατος 14' fl. 103/2.

Λευκίου υἱὸν Λέντελον ἀνθύπατον; kirjoituksessa on doorilaista säännölliset kantakr. *ā* ja *ποτῖ*.

Varhaisimmat *ø*-variantit ovat **7)** I.Oropos 446 (dēmoksen muistomerkki, 1. vs. ap.) *Γναῖον Κορνήλιον Λευκίου υἱὸν Λέντλον Γναίου υἱωνόν* ja **8)** RDGE 24 (senaatin päätös, Salona, 56) A,1 *ἐπὶ ὑπάτων Γν[αί]ου Λέντλον Μ[α]ρκελλείνου καὶ (...)*. Tästedes esiintyy sekä o- että *ø*-varianttia 69–28 (äskén mainittu mukaan lukien) suhteessa 3:3¹⁰⁵ ja 27 – 14 jaa. 1:5 ilman havaittavia eroja tuottajissa tai alueissa.¹⁰⁶

Postumus: Tapaukset ovat myöhäisiä, ja välivokaali on säilynyt vastaavasti kuin Septumiuksella ja joskus Decumiuksella. Näitä kaikkia voi vielä verrata seuraavan alaluvun Postumiukseen. **1)** Varhaisin tapaus on IG XII,4,2 866 (Kos-saaren dāmoksen¹⁰⁷ muistomerkki, 1. vs. loppu) *Αὔλον Δίδιον Πρόστομον ἀνθύπατον Κύπρου*.

Proculus: **1)** Varhaisin melko tarkasti ajoitettu on Samothrace 33 (μύσται-luettelo, <46, mutta "ei paljon varhaisempi") II,5 *Πρόκλος* [---?]. **2)** I.Thrak.Aig. 212 (Isiksen ja Serapiksen θεραπευταί-luettelo, Maroneia, annettu aj. 100-l – 1. vs.¹⁰⁸) r. 52 *Γάιος Ἀρρόντιος Πρόκλος*. Loput tapaukset ovat ajalta 27 – 14 jaa. **3)** Verrannoksi ajoittamaton¹⁰⁹ IG XII,2 375 (hauta, Mytilene) *Πομπηία Πρόκιλα Γναίου θυγάτηρ*.

saecularis: Katso edeltä kaksikieliset.

105 o: I.Lindos 323 sekä identtiset SIG³ 750 ja SEG 9 56; *ø*: I.Labraunda 63 (ks. liite 3) ja TAM V,2 921 + Eilers 2002, C105.

106 o: IK 22,1 1321; *ø*: FD III,1 528, IG II/III² 4137, RGDA Ac & Ap ja sekamuotoinen SIG³ 781.

107 Murrepiirteet ovat tyypilliset: kantakr. *ā*:n lisäksi vain gen. πόλιος.

108 Ajoitusperusteiksi annetaan "kirjainmuodot, iotasismi ja keisarillisten nimien sekä lyhenteiden puute". Muihin en tässä osaa ottaa kantaa, mutta nimiin perustuvaan ajoitukseen suhtaudun skeptisesti. On totta, että tässä ei esiinny lyhenteitä eikä esimerkiksi C. Iuliuksia, T. Claudiuksia tai myöhempiä "keisarillisia" nimiä. Silti viidellä on [etu- + suku- + lisänimi], ja muuten rivillä 50 mainitaan *Ἀκοῦτος Ἐπιρόνων* ja r. 54 *Μάξιμος Αὐρήλιος*. Rivillä 44 on myös *Γάιος Λοκρίωνος*. Nimirakenteiden ja lisäksi kirjoitusasujen *Μᾶρκος* ja *Λούκιος* perusteella en pidä kovin varhaista ajoitusta todennäköisenä. Maximuksesta en tiedä paremmin, mutta vrt. *Μαξιμὸν Στολτίου* s. 53.

109 Hatzfeld 1919, 94 haluaa ajoittaa tämän ensimmäiselle vuosisadalle. Kuitenkin toisen vainajan nimirakenne on *Λεύκιε Κανίνιε Ροῦφε*.

4.3. Molemmissa kielissä korostettu asema

Tästä joukosta olen jättänyt pois eräitä nimiä, joista ei ole varmaa ajoitusta ennen Augustuksen aikaa. Näistä tavataan vain ou-variantti, ja äänteen aseman vuoksi ei voi olla varma, onko äänne lyhyt vai kenties pitkä.¹¹⁰ Olen laskenut Clüviuksen ja Pacüviuksen o-varianttien joukkoon, koska näiden u on pikemmin /w/:n grafeemi.

Taulukko 4.3a. Esiintyvät kirjoitusasut

		<200	200–	146–	110–	69–	27–		d	ha	hm	±
]	1	1	
o	105	.	9	20,5	18	10,5	16		19	8	18	4
ou	21	.	.	1	1,5	0,5	7		.	2,5	10,5	4
u	12	.	.	2	3	0,5	1,5		1	1	3	2
Σ		0	9	23,5	22,5	11,5	25,5		20	11,5	31,5	10

Taulukko 4.3b. Nimet, joissa ei esiinny vaihtelua

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
o	Bucco	1	.	1
	Lanuvium	2	.	.	.	0,5	0,5	.	.	1	.	.
	Mummius	14	.	.	10	.	.	2	.	1	1	.
	Postumius	5	.	4	1
	Stultius?	1	1
	Sulfius	2	2	.	.	.
	Survius	1	0,5	0,5
	Tussius	1	1	.
o(u)	Cluvius	3	.	.	0,5	1,5	.	1
	Pacuvius	1	1
ou	lūcūndus	3	2	.	0,5	0,5	.
	Pudens	1	1	1
	Sallustius	0	1
u	Bruttius	1	0,5	0,5	.
	Hiluria?	1	1	0,5	0,5	.
	Tuccius	1	1	.	.	.
	Voluscus	1	.	.	.	1
	[---]butius	0	1?	.

¹¹⁰ Olen myös jättänyt 100-luvulle ajoitetun tapauksen I.Thrak.Aig. 9 Απούστιον. Augustuksen aikaisia tai epämääräisesti ajoitettuja esimerkkejä: IK 38 505 Λιβουσκίδιος. JHS 74 (1954) 90,25 Μαγούλ[νιος]. I.Magnesia 111 ja I.Priene 313,715 Πατούλκ-. IG II/III² 4126 Τουρκιανόν.

Taulukko 4.3b. Nimet, joissa esiintyy vaihtelua

		!	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Arruntius		o	2	1	.	0,5	0,5	.
	1	ou	4	3	.	.	1	.
Calpurnius		o	15	.	.	5,5	1	3,5	4	.	1	.	.
		ou	2	2	.	.	.	1
Curtius]u	1	1
		o	3	1	.	0,5	1,5	1
		ou	2	2	.
Fulvius	1	o	11	.	1	1,5	1,5	.	1	5	.	1	.
		ou	1	.	.	.	0,5	0,5
Mundus		o	1	1
		ou	1	1?
Nummius		o	1	1	.	.
	1	u	1	.	.	1
Pulcher		o	2	2
		ou	1	1	.
Rubrius		o	3	.	.	.	1	.	1	.	.	1	.
		ou	2	.	.	1	1
Secundus		o	9	.	.	.	0,5	1	0,5	1	1,5	4,5	2
		ou	2	0,5	1,5	.
Spurius		o	34	.	2	2	12	2	.	9	1	6	1
		u	1	0,5	0,5
Venustus		o	1	1	.
		u	1	1	.
		ou	2	1	1	1
Volumnius		o	1	0,5	0,5	.
		u	1	1
Volusius		o	3	2	1	.	.	.
		ou	1	0,5	0,5	.
Volusius?		u	1	.	.	.	1
tr. Voturia		u	2	.	.	1	1
	1	ou	2	2
Veturius	1	o	1	1	.	.	.
		u	0	2
Voturius		o	1	.	1
	1	ou	1?	1?	.
	1	u	1?	1?	.

Vaikka etunimi Spurius ja 140-luvun sotapäällikkö L. Mummius kasvattavat runsaasti o-tapausten määrää, se on silti selvästi yleisin ja kaikissa varhaisimmissa tapauksissa.

Kuten yleensä, *ou* on lähinnä myöhäinen, eikä sitä silloinkaan esiinny kaikkialla. Varhaisia poikkeuksia tästä on nimissä *Rubrius* ja *Fulvius*. Harvinainen *v* tavataan puolestaan suhteellisen varhain. *Cluviuksen* ja *Pacuviuksen* *o(v)* voitaisiin oikeastaan laskea *o*-tapauksiksi, tästä lisää alaluvussa 6.3.

Taulukko 4.3d. Myöhäisten tapausten maantieteelliset erot

		27–	hm	±
Attika	o	2	1	1
Keski-Kr.	o	4	3	1
saaret: Delos	o	2	1	.
saaret: Kreeta	u	1	1?	.
saaret: muu	o	1	1	.
	ou	2	.	3
Vähä-Aasia	ju	1	.	.
	o	1	6	1
	o(u)	2	.	.
	ou	5	5	.
	u	.	1	2
Egypti	o	2	.	.
	ou	2	2	.

Myöhäisissä tapauksissa esiintyy maantieteellisiä eroja, ja viereiseen taulukkoon D olen valinnut alueet, joilta on vähintään kaksi 27 – 14 jaa. ajoitettua tapausta, ja poikkeuksellisen Kreetan.¹¹¹

Näkyvät, että Attikalla, Keski-Kreikassa ja Deloksella ei tässä asemassa esiinny lainkaan *ou*-kirjoitusasua, muilla saarilla ja Vähä-Aasiassa esiintyy enemmän vaihtelua. Täytyy kuitenkin muistaa varaus, joka liittyy sivulla 48 mainitsemini epävarmoihin tapauksiin.

Kaksikieliset: Olennaisia tapauksia ovat 1) ID 1733 (Ἐρμαῖσταί-kollegion vihkilahja, "d") Δέκμος Φόλουιος Δέκμου ἰ D. *Folvius D. f.*, jonka latinalaisessa kirjoitusasussa on asemassa -olK- arkaaisesti <o>,¹¹² vaikka muuten on *Pactumeius* ja *Tuscenius*; 2) ID 1753 (kollegioiden vihkilahja, 113) Κόιντος Νύμμιος Κοίντου ἰ Q. *Nummius Q. l.*; 3) ID 1754 (kollegioiden vihkilahja, "d"), Λεύκιος Οὐετόριος Ποπλίου υἱός ἰ L. *Veturius P. f.*

Varhaiset ou-variantit: katso *Fulvius* ja *Rubrius*.

Calpurnius: Nimessä esiintyy /ũ/:n lisäksi kolmesti anaptyksi λ:n ja π:n välissä. 1) Varhaisin on I.Olympia 52 (Miletoksen kirje elisläisille, noin 140) r. 42/3 viitataan roomalaisen kirjeeseen: ὥς δὲ ὁ στρατηγὸς [ἔγρα]ψε Κόιντος Καλπύρνιος Γαίου υἱός. Miletoslaiset ovat kenties lainanneet nimen kirjoitusasun roomalaisen kirjeestä, koska filiaation määrite esiintyy. Kirjoituksessa mainitaan myös r. 54 & 64 Λεύκιος Μόμμιος ὕπατος ἢ ἀνθύπατος ilman filiaatiota. 2) IC III,4 9 + Chaniotis 1996 57C

¹¹¹ Toisesta *v*:sta ks. *Volumnius*, toinen on epävarmempi IC IV 424 (muistomerkki?, Gortyn, 27<?). Λεύκι[ον? ---]βύτιον [---]ρίω υἱὸν [---?].

¹¹² Leumann 1977, 48 §45b.

(magnesiaalaisten tuomarien tuomio, Itanos, 112/1) r. 20 τοῦ στρατηγοῦ Λευκίου Καλοπορ[νίου Λευκίου υἱοῦ Πείσωνος. **3**) IC III,4 10 + Chaniotis 1996 57B (senaatin päätös, 112/1) r. 69 Λεύκιος Καλοπόρνιος στρατηγὸς ὕπατος, r. 59 akkusatiivissa ja r. 62]ορ[.

Varhaisimmat anaptyksittömät ovat **4**) hieman edellisiä kahta varhaisempi ID 1737 (Ἑρμαῖοις-*kollegion* pystytys: pyhättö ja veistokset, aj. AE 2006 1365: 115¹¹³) [ἐ]πὶ [ἀ]νθυπάτου Λ[ευκίου] Καλοπορνίου τοῦ Λ[ευκίου Πεί]σωνος ἰ L. Cal[pu]rnio L. f. Pisone proco[s]; **5**) FD III,2 70 (senaatin päätös, 112/1) r. 64 Λεύκιος Καλόρνιος ὕπατος. Augustuksen ajalle asti on kaikissa myöhemmissä myös o-variantti, ja anaptyksiä ei enää tavata. Kuudesta Augustuksen aikaisesta neljä on o-variantteja: **6**) IG IX,12,5 1930 (Augustuksen papin vihkilahja, Opous, 23 – 14 jaa.) ja **7–9**) muistomerkit JÖAI 18 (1915) Bbl. 51f. (Hierapoliksen dēmos, aj. Eilers 2002, C147: noin 4–1), IG XII,2 219 (Mytilenen dēmos, 27 – 14 jaa.) ja ID 1626 (Ateenan dēmos, 6 jaa.?) **10–11**) Kahdessa muussa muistomerkillä on ou-variantti: IG XII,6,1 364 (Samoksen dēmos, 5 jaa. – 12?) ja I.Pergamon II 425 (dēmos, 9/10 jaa.?).

Fulvius: Edellä mainitun kaksikielisen lisäksi lähes kaikissa on o, mutta poikkeuksellinen ou-tapaus on kiinnostava sekä suhteellisen varhaisen ou:n että β:n takia: IG V,1 1146 (Gytheionin dēmoksen προξενία-päätös, 71/0<) r. 23/24 Φούλβ[ι]ον πρεσβευτάν.¹¹⁴ Kielimuoto on enimmäkseen κοινή, mutta säännöllisesti esiintyvät kantakr. ᾱ ja 1. dekl. mon. gen. -ᾱν sekä vaihtelevasti gen. πόλεος / πόλεως.¹¹⁵ Koska sekä /ũ/ että /w/ säilyivät lakoniassa,¹¹⁶ pidän murrevaikutusta todennäköisenä syynä kirjoitusasujen valintaan.

Iūcūndus: Ainoa nimi, jossa on sekä pitkä että lyhyt /u/. **1**) I.Velia 45 (hauta, 100-l – 1.

113 ID:n ajoitus (→ Bruneau 1968, 695:n luettelo) 57/6.

114 Erikoisella tavalla tämä on kolmesta lähettiläästä ainoa, jonka etunimeä ei anneta: Γάων τε Γούλ[ι]ον πρεσβευτάν καὶ Πόπλιον Αὐτρώνιον πρεσβευτάν καὶ Φούλβ[ι]ον πρεσβευτάν. Rivillä 12 on myös pelkkä Μαρκιλίου, mutta r. 16 Λεύκιον Μαρκιλίου.

115 Eckingerin (1893, 88) mukaan kirjoitus on "erittäin epäsäännöllisesti ja puutteellisesti kirjoitettu". Ainakaan käyttämästäni editiosta en havaitse kovin olennaisia perusteita väitteelle.

116 Ks. s. 22. Schmitt 1979, 57–58 /ũ:n säilymisestä: "[D]eshalb auf jüngerer Inschriften und in Grammatikerzeugnissen ou geschrieben".

vs.¹¹⁷) *Οὐο[κωνίας] Ἰουκούν[δας] τῆς Σε[ξιλλί]ου Ἐπαφρ[οδεί]του Πυρρ[ία]*. Aleksandrialaiset papyrusasiakirjat: **2**) W.Chr. 112 (velkaan liittyvä kollegion päätös, 6 eaa.) mainitaan viidesti Caesarin pappi *Ἰουκοῦνδος*; **3**) SB 2 15460 (kollegion päätös, 5 eaa.) *Ἰουκοῦνδ[ο]ς προστάτης*.

Mundus: **1**) Ag. XV 280 (prytaniluettelo, noin 50–40) *[Λ]εύκιος Μόνδος*; hieman erikoinen rakenne etunimi+lisänimi tunnetaan tämän ajan Ateenasta.¹¹⁸ **2**) IK 28,2 353 (atleetin voitonmerkki, Iasos, 4 eaa.¹¹⁹) *νίκη Μούνδου*.

Nummius: **1**) ID 1753, ks. kaksikieliset. **2**) SEG 26 1034 (maininta atleetin voitosta, Eretria, 100-l) *Λευκίου Νομμίου*.

Rubrius: RDGE 12 (senaatin päätös, 129–100) r. 21 *Γάιος Ρούβριος Γαίου Ποπιλλία* ja versiossa IK 24,1 589:ssa r. 29 sama, paitsi tribus-nimi on *Πουπεινία*.¹²⁰ Molemmissa on (r. 35 ja 36) *Οὐετυρία*. Toisaalta r. 34 esiintyy myös *Ἀπολήιος*. Rubriuksen /u:/ta Eckinger pitää lyhyenä tämän perusteella: IG XII,3 173 (sen. päätös, Astypalaia, 105) a,12 *[κατὰ] τὸν νόμον [τὸν τε] Ρόβριον καὶ τὸν Ἀκίλιον*, ja Schulze on samaa mieltä.¹²¹ Lisäksi on I.Philai 140 (yks. vihkilahja, 13/2) *Ποπλίου Ροβρίου Βαρβάρου*. Jos /u/ on lyhyt, se esiintyy kolmessa eri asussa, joista *ou* on poikkeuksellisen varhainen ja *u* muuten harvinainen.

Spurius: Tämä käyttöyhteydeltään poikkeava etunimi¹²² esiintyy muuten aina *o*-varianttina, mutta hautapiirtokirjoituksessa I.Napoli II 164 (1. vs. pv. – 1. vs. jaa. alku) on *Ι[. .]Π Σπυρίου* ja *Σπύριος*.

¹¹⁷ Nimirakenne ei vaikuta varhaiselta.

¹¹⁸ Byrne 2003b, 15–19; tosin lisänimistä tämän lisäksi vain yksi (Rufus) ei ole kreikkalainen.

¹¹⁹ Piirtokirjoituksessa esiintyy dateeraus *ἔτους π[α]*. Käytetystä ajanlaskusta on kaksi mahdollisuutta: kaarialaisten vapautumiseen Rhodoksen vallasta (alk. vuodesta 167) tai Sullaan perustuva (vuodesta 85). Vrt. Akat 2009, 79, josta AE 2009 1447:ssa Salomiehen kommentti: lisänimien takia todennäköisesti kyseessä on Sullaan-ajoitus. Jos tulkitaan, että käsillä olevassa tapauksessa on kyse lisänimestä Mundus, lienee niin ikään kyseessä Sulla-ajoitus. Varhaisemman ajanlaskun mukaista ajoitusta 86 on ehdottanut IK 28,2:n editori W. Blümel (1985).

¹²⁰ Sherkin (1969, 67) mukaan tämä on oikea.

¹²¹ Eckinger 1893, 63; Schulze 1904, 461–462 viittaa Eckingeriin ja kantaan *rübr-*. Vrt. Vaan 2008 s.v. 'rüber'.

¹²² Ks. Salomies 1987, 50–55 ja Buraselis 1996, 55–59.

Stultius?: *Repertorium* ei tunne Stultiusta tai Stoltiusta, mutta oxyrhynkhoslaisessa sotilasasiakirjassa viljalähetyksistä SB 6 9223 (2 eaa.) on r. 3 *κεντερουνας Μαξίμου Στολπίου*.

Venustus: Katso alaluku 6.1.

Volumnius: **1)** I.Thrak.Aig. 212 (Isiksen ja Serapiksen θεραπειταί-luettelo, Maroneia, annettu aj. 100-l – 1. vs.¹²³) r. 17 *Βολόμνιος* ja 35 *Βολόμν[ιος]*. **2)** IC II,11 3 (luettelo Diktynnaionin vierailijoista ja lahjoituksista, 1. vs. loppu) r. 10 *Γαίω Ούολυμνίω Διογένει*.

Volusius: Selkeissä tapauksissa on o-variantti: **1)** EAD XXX 276 (hauta, "d") *Πόπλιος Ουόλόσιος Γαίου Ρωμαῖος*; **2)** ID 1624 (Ateenan dēmoksen ja Deloksen asukkaiden muistomerkki, 1. vs. loppu) *Λεύκιον Ουόλόσιον Σατορνῖνον στρατηγόν*; **3)** RPC I 4262 (raha, Antiokheia, 4/5 jaa.) *ἐπὶ Σατορνῖνου Ουόλο(σίον)*. **4)** Luultavasti Volusius on myös on IK 58 260 (hauta, Byzantion, 100-l – 1. vs.) *Γαίου Όλονύσιος Έρωος*.¹²⁴ **5)** Epäselvä tapaus on BCH 121 (1997) 659f.,14 (hauta, Delos, noin 90–70) *[--- Ου]ολύσιος --- Ρω]μαῖος*. Tämän Ferrary et al. (2002, 221) ovat laskeneet Volusiuksiin, mutta σ:n jälkeen on voinut olla yhtä hyvin κ kuin ι. Volusiuksia tunnetaan Delokselta, mutta nimestä ei tunneta υ-varianttia, ja toisaalta ainoasta Volusciuksesta tavataan sellainen (I.Oropos 308 r. 10). Ilman lisänäyttöä asia jää auki.

Vo-/Veturius: Käsittelen nämä samaa alkuperää olevat nimet yhdessä.¹²⁵ **1)** SIG³ 585 r. 17 n. 8 (Delfoin πρόξενος-luettelo, 195/4) *Κόιντος Ότόριος Κοίντου Ρωμαῖος*. **2–3)** υ-variantit RDGE 12 ja IK 24,1 589, katso edeltä kohdasta "Eri muotoiset samassa kirjoituksessa". **4–5)** IK 17,1 3092 ja identtinen JÖAI 62 (1993) 148f.,80 (paikallisesti näkyvän roomalaisperheen pystyttämän sillan rakennuspiirtokirjoitus, pyhitetty Artemis Efesialle, Augustukselle, Tiberiukselle ja Efesoksen dēmokselle, 11 jaa.) edellisessä *Ουοτουρία ! Vot.*, jälkimmäisessä *[Ου]οτουρία ! [---]*. **6–7)** Lisäksi on kaksi ongelmallista Marcus Voturius -tapausta Egyptin Kuninkaiden laaksosta (hautoja, 1.

123 Varauksestani ajoituksen suhteen ks. s. 47.

124 Ks. *Repertorium* (1994) s.v. 'Olusius'; viittaa saman piirtokirjoituksen aiempaan julkaisuun.

125 Ks. Leumann 1977, 47 & 49.

vs.?), mutta en toistaiseksi pystynyt selvittämään näitä tyydyttävästi.¹²⁶

4.4. Eri korostukset

Taulukko 4.4a. Latinassa ei painoa, kreikassa on aksentti

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Augustus	ou	2	2
(kk) Augustus	u	1	1
	ou	2	2
(Augustälia)	ou	1	1
Corbulo	o	1	1
Pusilla?	o	1	1
	ω	1	1

Taulukko 4.4b. Latinassa on paino, kreikassa ei aksenttia

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Büccio	ou	1	1
centŭria	u	1	1
	ε	2	2
centŭrio	o	2	1	1
decŭrio	o	0	1
	ou	1?	1?	.
Lŭcrio	ou	1	0,5	0,5
Sēcŭndio	o	1	1	.

Taulukoissa kaikki ovat lisä- tai yleisnimiä, tapaukset ovat myöhäisiä ja niitä on vähän. Mainittujen lisäksi käsittelen tässä lisänimen Muttines. Myöhäisestä Bucciosta: vertaa edellisen alaluvun Bucco.

Augustus: Tämä senaatin Octavianukselle myöntämä arvonimi ja sen johdokset esiintyvät ainakin yli 200 tapauksessa kreikaksi käännettyssä muodossa (Σεβαστός ja johdoksissa Σεβαστ-), mutta seuraavissa viidessä tapauksessa ei: **1)** IC II,11 3 (luettelo Diktyннаionin vierailijoista ja lahjoituksista, 1. vs. loppu) ε' ἀπὸ καλανδ(ῶν)

¹²⁶ Julkaisuista olen nähnyt CIL III 68 & 69:n, joihin viittaa IGR I 1227. PHI-kannassa samoihin viittaa eri lukutavoilla ¶ Syringes 283, 588, 2003 & 2004. Tämä viittaa julkaisuun J. Baillet, *Inscriptions grecques et latines des tombeaux des rois ou Syringes à Thèbes*, 1920–1926, jota en ole saanut käsiini.

Αὐγυστῶν. **2)** Katso monimuotoinen SIG³ 781 + RDGE 69 sivulla 45. **3)** RPC I 5425 (tuntemattoman lyöttäjän rahaerä, 27 – 14 jaa.) *Αὐγουστος*. **4)** TAM V,3 (dēmoksen muistomerkki, Filadelfeia, 27 – 14 jaa.) *[Α]ϐΓ γ' λούστου* (kivessä ι). **5)** RGDA Ac VI,14 juhla *Αὐγουστάλια* † *[Augustali]α*. **6)** Käsiteltävän ajan tuolta puolen on muita. Verrannoksi kiinnostava on RPC I 946 (Kyrenaika, 14 jaa. – 37) *Δρόσος Αὐρόστου υἱός Καῖσαρ*, jossa sekä pitkää (Drusus) että lyhyttä /u/:ta vastaa ο.

Centuria, centurio: **1)** I.Philai 63 (roomalaisen komentajan, hänen poikansa ja ystäviensä *προσκύνημα*, 32¹²⁷) *κεντορίωσι*. **2)** I.Pan 51 (vihkilahja, Wadi Semna, 11 jaa.) *κεντυρίας Βάσσου*. **3)** P.Oslo II 26, 8 (paikallishallinnon asiakirja, Wadi Semna, 5–4 eaa.) *Οὐβίου κεντορί[ωνος]*; lisäksi centuriaa tarkoittavissa sanoissa, jotka on ilmeisesti johdettu centuriosta: **4)** BGU 4 1180 (yksityinen asiakirja, Aleksandria, 12) gen. *κεντεριωνίας Ατλίου*; **5)** SB 6 9223 (sotilasasiakirja viljantoimituksista, Oxyrhynchos, 2 eaa.) kahdesti gen. *κεντεριωνέας*.

Dēcūrio: **1)** Selvempi tapaus on IG XIV 277 (Lilybaionin decurioiden muistomerkki, aj. EDR: 1. vs. loppu – 1. vs. jaa. alku) *οἱ δεκορίωνες* † *ordo et populus civit(atis) Lilybit(orum)*; esiintyy kantakr. *ā*, mutta myös etunimen lyhennys.¹²⁸ **2)** IG XII,s 100 (julkisten tahojen ja perheen (ἡ *φαμλία*!) hautamuistomerkki vainajalle *Πομπήιε Ἐταιρίων*, Mytilene, aj: IG:n kommentti "Hetaerio a Pompeio civitate donatus", josta PHI-kannassa 66<) *οἱ δεκουρίωνες*, mutta ajoitus on sangen epäilyttävä.¹²⁹

Mūtīnēs: SIG³ 585, 86 n. 32 (Delfoi, πρόξενος-luettelo, numeron aj. 190/89) *Μάαρκος Ὑαλ[έ]ριος ὁ Μοττόνης Ρωμαῖος*. Henkilö on muuan roomalaistunut

127 Piirtokirjoituksen nimissä on varsinkin ajoitukseen ja tuottajan oletettavasti suhteellisen korkeaan asemaan nähden erikoisia piirteitä: Komentajalla (*ἑπαρχος*, mutta huom. ei *ἔ. Αἰγύπτου* = *praefectus Aegypti* vuodesta 30 lähtien) *Γάιος Ἰούλιος Παπείς*, jota on esitetty vuoden 65 kansantribuunin (C. Papius) pojaksi, sukunimi on Iulius, joten jos kolmas nimi ylipäänsä on Papius, hänellä olisi kaksi sukunimeä. Hänen vanhempaan poikaansa viitataan pelkällä sukunimellä (*σὺν Ἰουλίῳ τῷι υἱῷ*). Nuoremman pojan nimeksi mainitaan vain kreikkalaisjohdos: *ὑπὲρ Γαίωνος τοῦ νεωτέρου υἱοῦ* (*Gaiō? ei *Repertorium*issa). Ehtimättä perehtyä tähän nimenomaiseen piirtokirjoitukseen ja sen laajaan kommentaariin tarkemmin suhtaudun kirjoitukseen toistaiseksi varauksella.

128 Koko kirjoitus: A. *οἱ δεκορίωνες* † *Μ(ᾶρκον) Οὐαλέριον Διογνήτου* † *Μήγα υἱὸν Χόρτωνα* † *εὐεργέταν* † B. *ordo et populus civit(atis) Lilybit(orum)* † *patrono perpetuo*.

129 En tiedä, mistä lähtien Mytilenessä on toiminut decurioita, mutta keisariaika tuntuisi huomattavasti todennäköisemmältä kuin 1. vs. Myös *φαμλία* ja Hetairionin etunimetön nimirakenne olisivat outoja näin varhaisessa piirtokirjoituksessa. Lisäksi /ū:/n ov-kirjoitusasu osoittaa mieluummin keisariajalle.

puunilainen, ja lisänimelle ilmeisesti tunnetaan puuninkielinen vastine.¹³⁰ Tämän piirtokirjoituksen lisäksi hänen lisänimensä mainitsevat Polybios (9,22,4): *Μυττόνου τοῦ Λίβυος* ja Livius (esim. 27,5,6–7): *Muttines*. Näiden perusteella toinen vokaali vaikuttaa kuuluvan /ũ–ĩ/-vaihteluun ja mahdollisesti myös ensimmäinen, mutta yhtä kaikki piirtokirjoituksessa on molemmissa asemissa o. Kirjoituksessa kyseisen henkilön jälkeen luetellaan myös hänen neljä poikaansa.¹³¹

Pusilla?: 1) SEG 43 457 (yksityisen rakennuspiirtokirjoitus, 12 eaa. – 14 jaa.) *Ἀντία Ἀῦλου θυγάτηρ Πόσιλλα*. Hän on sama henkilö kuin 2) 458:n (yks. rak.piirtokirjoitus, 1. vs. loppu – 1. vs. jaa. alku) *Ἀντία{ι} Ἀῦλου θυγάτηρ Πόσιλλα{ι}*. Kajavalla nimi on luettelossa "Posilla / Pusilla", mutta hän myös viittaa Leumannin suosimaan vaihtoehtoon Pauxilla.¹³² Viimeksi mainittu on tässä käsillä olevan o-ω-vaihtelun perusteella mahdollinen (ks. myös s. 26), mutta en ota tähän ilmiöön kantaa tässä tutkielmassa.

4.5. Tulkinta

Korostamattomassa asemassa ennen korostusta selvästi yleisin kirjoitusasu on o. Ennen vuotta 69 vaihtelua esiintyy vain nimien Clustumina, Lutatius ja Pandusinus /ũ/:n kirjoitusasuissa. Kaikissa näissä on senaatin päätöksissä esiintyvä tapauksia ja vaihtelu on v:n ja o:n välinen. Lisäksi v oli jostakin syystä Lutatiuksella ja Pandusinuksella yleisempi. Myöhäinen ou-variantti alkoi yleistyä Augustuksen aikana, mutta o-variantin tapauksia on tältäkin ajalta yli kolminkertaisesti.

Nimistä, joissa esiintyy korostuksen jälkeistä vokaalikatoa, ainoastaan Lentuluksesta esiintyy kunnolla diakronista näyttöä. Sen o-variantti oli varhainen ja pitkään yleisin, ε:a käytettiin harvoin noin 110–70, ja synkopoitu variantti tuli käyttöön ensimmäisellä

130 Henkilöstä Günther 1999, 653–654. Puunilaiseen nimeen ole perehtynyt paremmin, mutta Kajanto 1965, 76 viittaa nimeen "Muttun".

131 *καὶ τοὶ υἱοὶ αὐτοῦ Πόπλιος, Γάιος, Μάρκος, Κόντος Ρωμαῖοι*.

132 Kajava 1994, 59–60 ja alav. 80, josta viittauksia: Schulze 1904, 462 alav. 4 ja Kajanto 1965, 30 puoltavat Pusillaa, ja toista mieltä on Leumann 1977, 72.

vuosisadalla. Muista vastaavista nimistä näyttö on lähinnä myöhäistä, jolloin synkopoitu oli selvästi yleisin.

Synkopeettomien nimien vaihtelu oli o:n ja ov:n välinen, mutta jälkimmäisen yleisyys johtunee myöhäisestä näytöstä. Postumuksessa käytettiin kuitenkin vain o-kirjoitusasu. Kiinnostava yksittäistapaus on boiotialainen Lentuluksen o-kirjoitusasu, joka voi viitata siihen, että ääntämys oli lähempänä /o/:ta kuin /u/:ta.

Korostetussa asemassa ov-variantti esiintyy ennen Augustuksen aikaa hyvin vähän: murrevaikutuksesta Fulviuksella ja – mikäli kyse todella on /ū/:sta – jostakin syystä saman senaatin päätöksen kahdessa versiossa. Muuten o-variantti oli selvästi tyypillisin kautta linjan. Silti varhemminkin v-varianttia käytettiin muutamassa tapauksessa Deloksella sekä senaatin päätöksissä Voturia-tribusmääritteessä. Augustuksen aikaisista ov-tapauksista on havaittavissa, että varianttia käytettiin lähinnä Vähä-Aasian suunnalla ja sielläkin vasta toisinaan.

Viimeisen alaluvun tapauksista ehkä ε-variantti on mainitsemisen arvoinen. Yleisesti tapaukset eivät osoita mitään kovin oleellista, koska niitä on vähän ja rajoitetulta ajalta. Vailla vertailupohjaa Muttines jää kuriositeetiksi.

Korostusta edeltävän ja korostetun aseman tapaukset muistuttavat toisiaan kirjoitusasujensa päälinjalta: o-variantti oli yleisin, ja ov:ta käytettiin Augustuksen ajalla joskus, mutta hyvin vähän sitä aiemmin. Eräissä nimissä v oli silti mahdollinen tai yleisempikin muoto 100-luvulla. Numerius-nimen ja sen johdoksien ε on poikkeuksellinen kirjoitusasu, jota esiintyy muuten vain myöhäisessä kreikkalaisessa johdoksessa *κεντεγωνέας* ja toisessa asemassa kahdesti Lentuluksella. Boiotian ja Lakonian Lentulus- ja Fulvius-tapaukset osoittavat, että murteilla saattoi aidosti olla yhä vaikutusta myös latinalaisten nimien kirjoitusasuihin.

5. Lūcius

5.1. Aineisto

Taulukko 5a. Luciuksen ynnä muiden variantit

Lūcius	λευ.	1	Lūcia	ευ	1
	λευκ.	1		ου	2
	λευκλ.	1	Lūcīlius	ευ	5
	λευκικ	1		ου	1
	λευκιο	424	Lūcullius	ευ	1
	λουκ.	2	Lūcullus	ευ	13
	λουκειο	1	Lūcānius	ου	1
	λουκικ	1	Lūcānus	ευ	5
	λουκιο	34	Lūciānus	ου	1
	λукιο	3			

Taulukko 5b. Eri kirjoitusasut kaikissa nimissä

Piirtokirjoitukset ja rahat

	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ευ	415	12,5	36	37,5	73	64	81	44	14	53	16
ευ&ου	2	2	.
ου	27	1	12	.	3	11	2
υ	3	1	0,5	0,5	0,5	0,5	.
		13,5	36,5	38	73	65	93	44	17,5	66,5	18
Papyrukset											
ευ	5	.	.	1	.	.	4
υ	9	8	.	.	1	.

Variantti ευ on varhemmin ainoa tai ylivoimaisesti yleisin, ja ου:a esiintyy vasta myöhään.

Varhaiset ευ-variantit: Tapauksia näyttää olevan suhteellisen monta, mutta usea näistä on Λευκανός, ja neljässä Entellan tauluista (254–241?) esiintyy Λευκίου τοῦ Πακκίου.¹³³ Varhaisin Lucius on kai I.Lindos 92 + SEG 57 763 (200-l ap.?) kaksikielinen vihkilahja *L. Mr.(?) f. Oli[---](?) | Menerva[i Lindiai] | Λεύκιος M[---] | Ἀθάν[αι Λινδία]*.

Kaksikieliset: 18 kirjoituksessa Λεύκιος | *L. 1*) RGDA Ac 7,11 Λεύκιον | *Lūcium*.

¹³³ IGDS 204, 205, 206, 209. Pacius on itaalinen nimi (Salomies 1987, 33), joten pojan nimi lieenee tulkittava joko itaaliseksi tai niin, että itaalista nimeä ja kreikkalaista Leukiosta ei tässä voi erottaa.

Sekä *ευ* että *ου*: **1)** I.Kos EF 610 (hauta, 1. vs.) *Λεύκιος Μάγιος Λευκίου Μαρίων* ja *Λουκίου Μαρίου Λουκίου υἱοῦ Καπίτωνος*. Kommentaarin mukaan "eri käden kirjoittamia", ja kirjoitusasujen ohella mainituista ensimmäisessä ei ole filiaation määritettä. Molemmissa rakenteissa silti on lisänimi. **2)** IK 58 19 (yksityishenkilöiden vihkilahja, Byzantion, 1. vs.?): esiintyy *Λενκί(ω) Έπαφροδείτω*, 3× lyhennys *Λ.*, *Λούκιος*, *Λ[.Ιυκίω Λουσίω Λουκιανῶ*, muuten Lūsius-sukunimi 3× *Λουσίω/Λουσία*. Yksi henkilöistä on orja, ja *Λεύκιος* on vailla sukunimeä, mutta muuten kaikilla on (miehillä etunimi,) sukunimi ja lisänimi, joten suhteellisen myöhäinen ajoitus on todennäköinen. Esiintyvissä /ῥ/-nimissä on 3× *Σατορνειν-* ja kerran *Τοσσίω* **3)** RGDA Ac:ssa on aina *ευ*-variantti, mutta Ap:n ainoassa säilyneessä tapauksessa V,5 on *Λουκίωι*.

ου-variantti piirtokirjoituksissa: Variantti ei esiinny rahoissa. Suurin osa on hautapiirtokirjoituksia. Ajanjakson 69–28 luku 1 taulukossa muodostuu kahdesta puolikkaasta,¹³⁴ joten varhaisimmat tarkemmin ajoitetut ovat **1)** I.Thespiiai 423 (Thespiain dēmoksen muistomerkki Augustuksen lähimpiin jäsenille, 17–12) *Λούκιον Καίσαρα*; **2)** SEG 9 96 (Kyrene, prokonsulin vihkilahja, 12≤) *Κόιντος Λουκάνιο[ς Κοίντω Πρόκουλος ἀνθύπατ]ος* (esiintyy kantakr. *ᾱ* ja gen. -ω, mutta *κοινή-* muotoinen *ἰερέως*); **3)** IG II/III² 3251 (Ateenan dēmoksen muistomerkki, ≤2 jaa.) *Λούκιον Καίσαρα* (...). Numeron 2 ja mainitun RGDA Ap:n lisäksi ainoa virallinen roomalaiskirjoitus on **4)** SIG³ 785 (prokonsulin kirje, Khios, 4/5 jaa.), jossa viitataan Sullaan: *Λουκίω Σύλλα τὸ δε[ύτε]ρον ὑπάτω*.

Papyruslähteet: *ευ*-variantti esiintyy ainoassa selvästi varhaisemmassa **1)** P.Tebt. 33 (korkean roomalaisen vierailun valmisteluihin liittyvä asiakirja, 112) *Λεύκιος Μέμμιος Ρωμαῖος τῶν ἀπὸ συνκλήτου ἐν μῖζονι ἀξιώματι κα[ι] τιμῇ κείμενος*. Yli sata vuotta myöhemmin korkeamman tason asiakirjassa **2)** P.Lond. II 354 (vetoamus prefektille, 7–4 eaa.) *Λεύκιον ῥήτορα*. Yksityisissä asiakirjoissa **3)** BGU 4 1173 (5–4 eaa.) *Λευκίου Κορνηλίου Ἀκούτου* ym.; **4)** BGU 4 1184 (15 – 14 jaa.?) *Λευκίου Λοκκηίου*; **5)** BGU 16 2623 (10 eaa.) suosituskirje, jossa *Λεύκιος ἀνὴρ ἀγαθός*. Koska lähettäjä ja

¹³⁴ IGBulg I² 395quater ja IG IX,2 1057.

vastaanottaja ovat kreikkalaisia veljeksiä, ei yllätä, että suosituksen kohteeseen viitataan pelkällä etunimellä.

Kaikki ov-variantit ovat matalan hallintotason tai yksityisissä asiakirjoissa, ja varhaimmat ovat **6)** P.Oxy. 78 5166 (orjan myynnin verotus, 29–20) *Λουκίου Ποτιλίου Φιλομούσου*; **7)** P.Corn. 25 (palkkioluettelo, 28–23) *Λουκίου*. Kiinnostavin on **8)** BGU 4 1113 (asiakirja huoltajuuden päättymisestä, 14), kirjurin kirjoittama asiakirja, jonka asianomaiset ovat allekirjoittaneet. Kirjurin tekemässä osassa entisen huollettavan (*Λούκιος Πομπώνιος Λουκίου υἱὸς φυλῆς Πολλία Ροῦφος*) ja tämän isän etunimet esiintyvät aina asussa *Λούκιος*, mutta allekirjoitus *Λούκει[ος] Πομπών(ι)ος Λουκείου υἱ[ὸ]ς Πόλιος Ροῦφος* antaa vaikutelman kenties tottumattomammasta ja käytännöt huonommin tuntevasta kirjoittajasta. Toisesta allekirjoituksesta katso sivulta 99.

u-variantti: Ainoa tapaus, jossa on varmasti kyse roomalaisesta Luciuksesta, on **1)** ID 1527 (roomalaisveljesten muistomerkki Ptolemaios VIII Euergetes II:n virkamiehelle, 145–116) *Λύκιος καὶ Γάιος Πέδιοι Γαίου υἱοὶ Ρωμαῖοι*.¹³⁵ Pediukset ovat luultavasti määrittäneet kirjoitusasut itse, mitä puoltaa filiaation määrite. Kenties he ovat halunneet Luciuksen nimeen pelkän v:n. Tapaus on tosin yksittäinen Deloksen 87 ev-variantillisen piirtokirjoituksen rinnalla, ja satunnaisen erheen mahdollisuutta ei voi sulkea pois.

Epävarmat tapaukset, jotka eivät välttämättä viittaa roomalaisiin: **2)** SEG 50 993 (kirjoitus astiassa, Lilybaion, noin 250) *Λυκίου*; **3)** ¶ SEG 32 1080,128¹³⁶ (keraaminen astia, Sardinian Olbia, 100-l – 1. vs.), jossa viitataan vain esiityvään nimeen *Λύκιος*, ei koko piirtokirjoitukseen. Muutamassa muussa epävarmassa tapauksessa kyse on todennäköisesti jostakin muusta, esimerkiksi Lyykiaa viittavasta paikkamääritteestä.¹³⁷

¹³⁵ ID: *Λ(ε)ύκιος*.

¹³⁶ PHI-kantaan on olettaakseni otettu tiedot suoraan lähdejulkaisusta. SEG:ssa numerossa 1080 vain mainitaan "a provisional list in alphabetical order of only the names of the dedications", eikä SEG toista tätä luetteloa.

¹³⁷ Esim. IG IX,12,3 638,1 (asiakirja orjan vapautuksesta, Naupaktos, noin 150; murrep. kantakr. $\bar{\alpha}$ ja mon. 3. [-ov]τι) r. 20–22 *τὰν ὧν[ὰν φ]υλά[σσουν]τι Ἀγῆ[μω]ν Β– – – | Λύκιος ... Ν– – –*, jossa verbin monikkomuoto antaa ymmärtää, että henkilöitä on useampi. Säilynyt osa loppuu tähän, ja paremmin säilyneissä nimissä rakenne kuitenkin on [kr. henkilönimi + isännimi + paikkamäärite].

5.2. Tulkinta

Eckinger (1893, 69–70) viittaa tuntemaansa Lūcius-nimen etymologiaan < Lovcios < (*carmen saliare*'n *Leucesie*-nimen perusteella) Levcios tai Leucios. Hän esittää, että kreikkalaiset kutsuivat lukanialaisia nimellä Λευκανοί ja käyttivät Luciuksesta (ja vastaavasti sen johdoksista) analogian mukaan ja merkitykseltään läheisen λευκός-sanan vaikutuksesta muotoa Λεύκιος. Leumannin mukaan (70–71) *Leucesie*-etymologia on "vähintään kiistettävissä" ja *Lūcānī* on johdettu italisesta ei-/eu/-kantaisesta sanasta *loucos. Hän pitää todennäköisimpänä, että kreikkalaiset ovat korvanneet ευ:lla kielestään kontaktin aikana jo puuttuneen /ou/-difongin ja λευκός-kansanetymologia on tukenut tätä. Molemmat tulkitsevat aineistooni nähden oikein, että ou-variantti on vasta myöhempi. Tosin Eckingerin varhaisin tapaus on SIG¹ 227 (169), mutta myöhemmässä julkaisussa I.Olympia 318 (josta SIG³ 649) tämä on [[Λευκίov]].

Suora näyttö osoittaa, että varhaisimmista tapauksista lähelle käsiteltävän ajan loppua ευ-variantti oli Luciuksen, sen johdoksien ja läheisten nimien lähes poikkeukseton kirjoitusasu. Mikäli tietten tahtoen tuotettua v-varianttia edes oli, se oli harvinaisuus. Papyruslähteiden perusteella voi arvela, että ou-variantti oli viimeistään Augustuksen aikana jo arkisessa käytössä, mutta ευ-varianttikin oli tällä tasolla mahdollinen. Muissa lähteissä ευ-varianttia suosittiin yhä valtaosassa varsinkin korkeamman prestiisin kirjoituksista, mutta kuitenkin ou-varianttia käytettiin jo L. Caesarin nimessä ja RGDA:ssa.

On vielä kommentoitava Horrocksin näkemystä Λεύκιος-kirjoitusasusta: hänestä ou edusti jo vain /ū:/ta, mutta ευ yhä pitkää äännettä, joten ehkä siksi jälkimmäinen valittiin latinan /ū:/n kirjoitusasuksi.¹³⁸ Väite ou:sta epäilyttää: Luvun 4 näytön perusteella latinan (/ō-ū/-vaihtelun) /ū:/n tyypillisin toteutus kreikaksi oli o, joskin on huomioitava mahdollisuus, että kreikkalaiset tulkitsivatkin latinan äänteen /o:/maiseksi. Varmaa toisaalta on, että /ū:/n kirjoitusasut runsaasti ja osin varhainkin esiintyvissä

138 Horrocks 2010, 120: "Here [I.Magnesia 145] we may note the preference for -eu- rather than -ou- as a transcription of the long Latin /u:/, perhaps because the former spelling, despite the tendency to a fricative pronunciation for the second element in the diphthong /eu/, still retained a 'long' pronunciation, while the latter now represented only [u]."

nimissä Ἰούλιος, Ἰούνιος, Μούκιος, Φούριος, Φούφιος ynnä useissa muissa eivät sovi ensinkään yhteen Horrocksin väitteen kanssa.

6. /w/

6.1. Sananalkuinen /w/

Taulukoissa mainitut o(v):t viittaavat /w/ + /ö-ů/ -äänneyhdistelmällä alkavien nimien tapauksiin, joissa äänneyhdistelmän kirjoitusasu on ou, esimerkiksi Οὐλτινία.

Taulukko 6.1a. Nimet, joissa /w/:n kirjoitusasu vaihtelee

	i		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
Valerius		o	3	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-
		ou	29	-	1	1,5	5	14	6,5	-	-	1	1
Valgus		β	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	2	ou	4	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-
Varius		u	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
		o	2	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
	1	ou	2	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-
Venustus		ou	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
		β	3	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-
Vērātius		o	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
		ou	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Vētius]u	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Vettius]u	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
		ou	4	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-
Vībius		o	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
		ou	8	-	-	-	-	3	2	1	-	2	1
		β	19	1	6	0,5	1,5	3	5	-	1	1	1
Vipsanius		ou	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
		β	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Visellius		ou	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
		o(u)	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Volcaci		ø	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
		ou	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
		o(u)	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
(tr.) Voltinia		ø	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	1	o(u)	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Volumnius		β	1	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-
		ou	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Volussēius?		ø	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Volusēius]u	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Volusius		ou	5	-	-	-	1	-	2	1	0,5	0,5	-
Veturius	1	ou	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
(tr.) Voturia	1	ou	4	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-
Voturius	1	ø	2	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-

Taulukko 6.1b. Nimet, joissa /w/:n kirjoitusasussa ei esinny vaihtelua

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ou	Vaalus	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Vaccius		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Val(l)ius		1	-	-	-	-	-	-	1	-	1
	Valēns		1	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-
	Varēius		1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Varilla		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Varīnius		2	-	-	-	-	1	-	0,5	0,5	-
	Varro	1	7	-	-	6	-	1	-	-	-	-
	Vārus		6	-	-	-	-	6	-	-	-	-
	Vatia		1	-	-	0,5	0,5	-	-	-	-	-
	Vēdius		4	-	-	-	-	4	-	-	-	1
	Vehilius?		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Velīna		5	-	-	0,5	0,5	3	-	-	1	-
	Vennius		1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Venulēius	2	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-
	Vergīlius		1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Vergīnius		1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Verrinius		1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	Vessius		2	-	-	-	-	-	-	0,5	1,5	-
	Vestālis	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Vetus	1	4	-	-	-	-	4	-	-	-	-
	Vēvēius		1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Vibullius		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Vice/irius	2	6	-	-	-	0,5	1,5	4	-	-	-
	Vīcīna		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Vīni/ucius	2	10	-	-	-	-	9	1	-	-	-
	Vipstānus		1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Visēius	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Vit(u)lus		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Vocōnius		1	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-
	Volcius		1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	V[---]		2	-	-	-	-	-	1	-	1	-
β	Vigellius		2	-	-	-	1	-	-	-	1	-
o	Variēnus		1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
o(u)	Voclatius?		1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Vofrius?		2	-	-	-	1	-	-	-	1	-
]u	Ventidius		1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Vērātius	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-

Taulukko 6.1c. Eri kirjoitusasut kaikissa nimissä

		<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
β	26	1	6	0,5	1,5	4	5	.	2,5	5,5	2
ou	132	.	1	6	20	24	49	13	3,5	15,5	9
o	8	.	1	2	1	1	2	.	.	1	1
o(u)	6	.	.	.	1	1	3	.	.	1	.
ø	5	.	2	1	.	.	1	.	.	1	.
u	1	1	.
Σ		1	1	10	9,5	23,5	30	0	13	6	0

Selvästi yleisin sananalkuisen /w/:n kirjoitusasu on ou, mutta sekä etu- että sukunimenä esiintyvällä Vibiuksella β on tyypillisempi ja ou esiintyy vasta suhteellisen myöhään. Vibiuksen ohella muita varhaisimpia tapauksia on kaksi grafeemitonta ja yksi ou, mutta näin vähäisestä määrästä ei kannata tulkita suuria. Grafeemiton on muutenkin harvinainen. Kovin paljon yleisempi ei ole o-kirjoitusasu, mutta se esiintyy tasaisemmin ajassa. Sitä lähellä on o(u)-kirjoitusasu, jossa /w/:n jälkeinen /ō-ū/-vokaali /wo/-alkuisessa nimessä se näyttää rinnastuvan kreikan vokaalikontraktioon oo > ou;¹³⁹ kolmannesta tapauksesta alla erikseen. Kirjoitusasu v on yksittäinen poikkeus.

Kaksikieliset: /w/-äänteen osalta kaksikieliset kirjoitukset ovat tässä hyödyllisiä vain, jos pelkkä kreikkalainen kirjoitusasu jättäisi tulkinnanvaraa, mistä lähtökielen nimestä on kyse: **1)** IG II/III² 4153 ("recipient of a dedication?"¹⁴⁰ 27 – 14 jaa.?) Γαίωι Ἰουλίωι Οὐλτινία Σιλούνωι † C. Iulio C. f. Volt(inia) Silvino. Tässä ou ja <uo> ovat selvästi rinnasteiset, mutta toisessa asemassa ou on pelkän /w/:n kirjoitusasu. **2)** Toinen tapaus Egyptin Kuninkaiden laaksosta jättää joka tapauksessa epäselväksi, mistä on kyse: katso sivu 53.

Samassa kirjoituksessa eri kirjoitusasuja sananalkuisissa: **1)** SIG³ 585 (πρόξενος- luettelo, Delfoi) 17 n. 8 (aj. 195/4) Κόιντος Ὀτόριος Κοίντου Ρωμαῖος ja sivulla 55 käsitelty Μάαρκος Ὀαλ[έ]ριος ὁ Μοττόνης Ρωμαῖος (aj. 190/89).¹⁴¹ **2)** ID 1450 (temppelin lahjoitusluettelo) r. A,162 (aj. 179/8) Βιβίον, joka on tässä luultavasti

¹³⁹ Äänteellistä tulkintaa tästä on toki vaikea johtaa.

¹⁴⁰ Byrne 2003a 'Iulius 146'. Nimirakenne on dativissa, mutta on kai mahdollista, että kappale on muistomerkki ja sija on valittu latinalaisvaikutuksesta; vrt. s. 78 IG XIV 1211.

¹⁴¹ Esiintyy murrepiirteitä, joilla tuskin on tässä merkitystä: kantakr. ᾱ; 1. dekl. m. y. gen. -α; kontrahoimaton εο; τοῖ ja τοῖδε.

etunimenä, mutta A,118 (140/39) *Γάιος Ὀηράτιος*. Vibiuksen tyypillinen β-variantti esiintyy toisen nimen o-variantin rinnalla. Tosin lahjoitukset ovat eriaikaisia. **3)** IGR IV 1564 (Teoksen dēmoksen muistomerkki, aj. Tuchelt 1979, 245: 6–9 jaa.?) *Αὔλον Βίβιον Ἀβιτον τὸν ἀδελφὸν τοῦ τῆς πόλεως εὐεργέτου Γαίου Οὐιβίου Ποστόμου*. **4)** I.Thrak.Aig. 212 (Isiksen ja Serapiksen θεραπευταί-luettelo, Maroneia, annettu aj. 100-l – 1. vs.¹⁴²) r. 11 *Γάιος Βεῖβιος Μάκερ* ja 2× *Βολόμνιος*, joista toinen kuitenkin r. 35 *Μᾶρκος Βολόμν[ιος] Οὐάλης*.¹⁴³ **5)** I.Oropos 308 (senaatin päätös, 73) r. 62 *Γάιος Οὐσέλλιος Γαίου υἱὸς Κυρίνα Οὐάρων*: samassa nimirakenteessa esiintyy Οὐα-, r. 10 *Οὐολύσκιος* ja r. 14 *Σκαίουας*, joten pidän u:n puutetta todennäköisenä kivenhakkaajan virheenä, joita kirjoituksessa on useita. Lisäksi r.:llä 60 on *Νοενβρίων*.

— **muissa asemissa: 1–2)** RDGE 12 (Adramyttion, senaatin päätös, 129–100) ja IK 24,1 589 (Smyrnan versio samasta, myöhempi kopio 1. vs. pv.): muuten aina ou,¹⁴⁴ mutta molemmissa V+/w/ *Ὀκτάνιος*. **3)** IK 21 11 (senaatin päätös, Panamara, 39) (tr.) *Ο[ὐε]λείνα* ja *Καλονήσιος*¹⁴⁵, mutta *Σεροῖλος*. Pidän Velinan täydennystä todennäköisenä Calvisiuksen perusteella, koska kyseinen Serviliuksen o-kirjoitusasu näyttää olevan lähinnä kyseiseen nimeen liittyvä ilmiö (ks. seuraava alaluku). **4)** BCH 109 (1985) 597ff. (Messenen kunniapäätös nimiluettelointeen rakennuksen korjauksen lahjoittajille, 27 – 14 jaa.) r. 18 *Πόπλιος Οὐαλέριος Ἄνδρων*, mutta 34 *Σάλβιος* – ks. seuraava alaluku. **5)** Vēvēius on ainoa nimi, jossa on /w/ kahdesti: ID 1763 (κομπεταλιασταί-kollegion vihkilahja, 94) *Γαίου Οὐηουήου*. Kirjoitusasu on sama molemmissa asemissa.

— **molemmissa: 1)** ID 2616 (lahjoittajat Sarapiksen temppeliin, joko 97/6, 95/4 tai 94/3) **a)** r. I,14 *Ὀάριος*, mutta **b)** I,57 *Ναίβιος* ja I,59 *Βιβία*, **c)** II,43 *Φόλουιο[ς]* ja III,77 *Καρουίλιος*, **d)** I,15 *Μένιος* ja I,50 *Ὀκτάνιος*. Tässä on harvinaisen monta

142 Ajoituksesta ks. s. 47.

143 Volumniuksesta vrt. 1. vs. lopulle ajoitettuun IC II,11 3 (pyhättöön lahjoittaneiden luettelo, Diktynna), jossa r. 4 *Γαίω Οὐολυμνίω Διογένει*.

144 Nimet (kaikki eivät ole säilyneet molemmissa): *Οὐάλγιος*, (tr.) *Οὐαλερία*. *Οὐελείνα* ja *Οὐετυρία* sekä *Καρουίλιος*. Tosin Efesoksen versiossa IK 13 975AB + SEG 33 986 ainoa säilynyt on *[Κ]αροεί[λιος]*.

145 Huom. /ī/ > η.

tapausta vertailtavaksi ja kaikista kolmesta kategoriastani. Vibiasta esiintyy nimelle tyypillinen β -variantti, vaikka muita mahdollisuuksiakin selvästi olisi tarjolla. Siten Variuksen o:lle ei ole varsinaista vertailukohtaa samassa asemassa. Erikoisin on Naeviuksen β , josta alaluvussa 7.3. **2)** IG XII,9 916 (lahjoittajaluettelo, Khalkis, 25) r. 12 [O]νήτιος on alusta puutteellinen, mutta ei /w/:n kirjoitusasulta ainakaan vastaava kuin r. 10 Oίβιος ; lisäksi on r. 35 Σερουίλιος .

Varhaiset <146: **1)** Ks. epävarmat 1. **2)** FD III,4 134 (Lilaian poliksen προξενία-päätös kr. sotapäällikölle ja joukolle sotilaita, noin 208) r. 20 [Bιβίωι] Bιβίου Λευκανῶι ; kielimuoto on luoteiskr. κοινή.¹⁴⁶ **3)** SIG³ 601 (preetorin kirje, Teos, 193) $\text{Μᾶρκος Οὐαλάριος Μάρκου στρατηγός}$.¹⁴⁷ **4–5)** yllä mainitut SIG³ 585:n Οτόριος ja Οαλ[έ]ριος . **5)** IG VII 2225 (senatin päätös, Thisbe, 170) (tr.) Ολτ[εινί]α . Luetteloissa vihkilahjoista (lahjoituksen aj. 179/8) **6)** ID 443 Bb,52 Bιβίου Ρωμαίου ; **7–9)** ID 1423 Aa,I,12, ID 1449 Aab,II,143 ja ID 1450 A,129 Bιβίου ; **10)** ID 1432 Ab,2 (179/8) $\text{Τρεβίου Bιβίου Ρωμαίου}$, jossa Vibius on joko sukunimi tai isän etunimi.¹⁴⁸

146–110: **1)** ID 1750 (yksityisten vihkilahja, 141/0) Οὔνεληίος ! Venoleius ×2 ja Οὐιζήιος ! Viseius ¹⁴⁹. **2)** ID 1450 (temppelin lahjoitusluettelo, 140/39) A,118 Οηράτιος . **3)** ID 2248 (yks. vihkilahja, 112/1) Ολοσσ[ή]ιος .¹⁵⁰ **4)** IG II/III² 1009+¹⁵¹ (Ateenan päätös, 116/5) r. IV,133 $\text{Λεύκ[ι]ος Οαλέριος Αὔλου Ρω[μαῖος]}$. **5)** JÖAI 11 (Wilhelm 1908) 69f.,6 (luettelo henkilöistä, jotka ovat lahjoittaneet rahaa konsulille varustettavaa laivaa varten, Halikarnassos?, 131) $\text{Πόπλιον ΟΥΑΛ Κράσσον}$. Wilhelmin mukaan kyse lienee v. 131 konsulista P. Licinius Crassus, mutta sukunimestä on ensin erehdytty, koska vuoden toinen konsuli oli L. Valerius Flaccus.¹⁵² Lisäksi **6–7)** aj. 129–100 ks. yllä

146 Tässä on kuitenkin mask. mon. nom. artikkeli οί, vrt. seuraavaan, jossa τοί.

147 Esiintyvä α ε:n sijaan on ainoa tuntemani, joten tästä ei voine tulkita paljon.

148 Ferrary et al. 2002, 220 s.v. 'Vibius 3' esittävät, että nämä viittaavat samaan henkilöön. Tämän tulkinnan mukaan viimeisessä Vibius on sukunimi eikä ainakin teoriassa mahdollinen isän etunimi.

149 Ainoa aineistoni tapaus, jossa lat. nimessä ζ. Koska kaikki neljä pystytykseen osallistunutta ovat roomalaisia tai vapautettuja, kirjoitusasu saattaa kavaltaa soinnillisen ääntämyksen myös lähtökielessä. Ks. Horrocks 2010, 717. Kirjoituksessa muuten esiintyy myös lat. dittografia *aaram*; ks. luku 8.

150 Ferrary et al. 2002:lla sekä tämä että ID 1739 [O]υολοσήμο[ς] ! [---] on luettu Volusius-nimien joukkoon, mutta myös Volusēus on atestoitui nimi (Schulze 1904, 104 & 396).

151 IG II/III² 2456 + IG II/III² 2457 + Hesperia 16 (1947) 170,67.

152 Broughton 1951, 500 viittaa kyseisistä konsuleista tähän piirtokirjoitukseen.

RDGE 12 ja IK 24,1 589; **8**) IG XII,1 456 (hauta, Rhodos, 100-l loppu – 1. vs. alku) *Βίβιος Σαλαμῖνος*.

Varius: **1)** ID 2616 (yllä). Delokselta kuitenkin myös **2)** ID 2612 (Itaalisen agoran lahjoittajaluettelo, "d") III,5 *Γάιος Ουάριος Γαίου* ja **3)** tosin epävarma ID 1687 (rakennuksen lahjoittajat Itaalisella agoralla, noin 100?) [*Γάιος*] *Ουάριος* ---] † *C. V[---]*. **4)** Toisaalta I.Priene 313,698 (hauta, tod.näk. 1. vs.) *Λευκίου τοῦ Ὑαρίου*. **5)** MDAI(A) 33 (1908) 398,21 (julkinen nimiluettelo, Pergamon, 1. vs.) *Πόπλιος Ὑάριος Π[οπλίου υἱός]* on yksittäinen poikkeus, eikä virheen mahdollisuutta voi sulkea pois.

Valerius: Mainittujen kahden o-varintin lisäksi kolmas tapaus on selvästi myöhempi, Ag. XV 279 + SEG 28 94 (prytaniluettelo, noin 30) [*Γά*]ιος *Ὑαλέριος*. Kaksi tapauksista on Attikalta, mutta eri ajoilta. Erityistä syytä tapausten kirjoitusasulle ei ole määritettävissä.

Venustus: Kaksi tapauksista on hautapiirtokirjoituksia:¹⁵³ **1)** I.Priene 313,714 (1. vs.¹⁵⁴) *Μάρκου Ἀντωνίου Βενύσ[του]*; **2)** Helly 1983, 368 (Thessalia, hellenistinen¹⁵⁵), *Κοιντία Ουενόστα*. **3–4)** Mielenkiintoisempia ovat neljä morgantinalaista kiroustaulua, joista olennaisilta osilta säilyneemmät ovat SEG 29 930 & 931 (100-l – 1. vs.¹⁵⁶), kohteena *τὰν Βενούσταν τὰν τοῦ Ροῦφου θεραπαίναν*. Kantakreikkalainen *ā* on säännönmukainen (nimirakenteen lisäksi *Γᾱ*, *Ἐρμᾱ*), ja lisäksi esiintyy *ποτιδέξεσθε* (931: *ποτιδέκεσθε*). Murrepiirteet viittaavat varhaisempaan ajoitukseen, mutta rituaali-ilmaisun kielimuoto on voinut olla arkista käyttökieltä konservatiivisempaa. Murteesta periytyvä preferenssi voisi selittää β-kirjoitusasun, mutta väite ei ole kovin tukevalla pohjalla.

Vibius: Varhaiset: **1–8)** ks. edellä mainitut. 9) Ks. edellä mainittu *Βιβία* ym. **10)** ID 1766 (entisten κομπεταλιασταί-kollegion jäsenten vihkilahja, "d") *Ἀλέξανδρος*

¹⁵³ Lisäksi IG XII,6,2 814 (Samos, 1. vs – 1. vs. jaa.) *Πόπλιος Ἀκείλιος Χείλων καὶ Πόπλιος Ἀκείλιος Ουένουστος, υἱός*.

¹⁵⁴ Tosin ainakin lisänimi viittaa mieluummin ainakin vuosisadan jälkipuolelle, ehkä myös M. Antonius.

¹⁵⁵ Tässäkin on lisänimi.

¹⁵⁶ Kahdessa muussa, 932 ja 933, kyseinen nimi on säilynyt huonommin. Näille kahdelle toisia lukutapoja ja kaikille ajoitusta 100-l – 1. vs. ehdottaa Curbera 1996. Hän pitää ajoitusta nimirakenteisiin nähden mahdollisena ja viittaa

Οὐίβιος Ποπλίου, mahdollisesti nimen vanhin ou-variantti. Tässä myös *Κέρδων Ναίουιος Μαάρκου*. **11)** RPC I 2026 (vaskiraha, Nikaia, 47/6) *Γαίου Οὐιβίου Πάνσα*. **12)** IG V,1 1432 (verotuspäätös, Messene, SEG 54 455: 70–30) ×4 *Οὐίβιος ὁ στραταγός*. Esiintyy murrepiirteitä, mutta varsinkin vokaalien kontraktiot häilyvät.¹⁵⁷ **13)** Ag. XV 285+¹⁵⁸ (prytaniluettelo, 50–30) *Πόπλιος Οὐίβιος*; myös *Πόπλ[ιο]ς Σερού(λιος)* ja kaksi heikommin säilynyttä¹⁵⁹. **14–15)** yllä mainitut *Οίβιος* ym. ja *Βίβιος–Οὐίβιος* **16)** P.Oslo II 26 (paikallishallinnon asiakirja, Wadi Semna, 5–4 eaa.) r. 8 *Οὐιβίου κεντορί[ωνος]*; todennäköisesti sukunimi.

Epätarkemmin ajoitettuja: **17)** IK 58 161 (hauta, Byzantion, annettu aj. 100-l¹⁶⁰) *Βιβία Μόσχιν*. **18)** Ks. em. *Γάιος Βείβιος Μάκερ*. **19)** SEG 47 1444 (kiroustaulu, Lilybaion, 1. vs.) *Γάιος Οὐείβιος υἱός] Λούκι Οὐείβι*, jonka genetiivit vaikuttavat latinalaisilta (muita 2. dekl. genetiivejä ei esiinny), mutta muuten kirjoitus on yleisesti (substandardia) kreikkaa. **20–25)** Neapoliksen haudoista noin 1. vs. jp. tai hieman jälkeen ajoitettuja: I.Napoli II 101, 103, 107, 114, 115 ja 185 *Βίβιος* ja **26)** 134 *Βείβι[ος?]*. Yleisesti voi katsoa, että varhaisissa tapauksissa ja etunimissä esiintyy aina β-variantti ja sukunimessä 00-luvulla pikemmin ou.

Visellius: **1)** ID 1741 (kollegion vihkilahja?, "d") *Κόντος Οὐισέλλιος Γαίου*. **2)** I.Oropos 308 r. 62, ks. erimuotoiset.

Volcaci: Nimi esiintyy vähäaasialaisten kreikkalaisten (*ἔδοξεν τοῖς ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλλήσιν*) päätöksessä kalenterikäytännöistä vuodelta 9 eaa. Asiakirjan versioita on säilynyt eri paikkakunnilta,¹⁶¹ mutta tässä olennaisia ovat kolme, joissa on säilynyt L. Volcaci Tulluksen nimi – ja sukunimen /w/ on toteutettu jokaisessa eri tavalla: **1)** SCO 16 (1967) 91 (Apameia) r. 3 *Λευκίου Οὐλκακίου Τύλλου*; **2)** RDGE 65 D (Priene)

¹⁵⁷ ā; sekä kontrahoitamattomat eo ja ea että kontrahoidut ou ja η; *ποτοφειλομένων, ποτί*; 1. dekl. mon. gen. -ᾶν; *πόλεος* (ei πόλιος eikä πόλεως); inf. -έμεν; *αὐτοσαντοῦ; γραμματιζόντα* (ei -εύοντα).

¹⁵⁸ Ag. XV 299 + Byrne 2003b, 2 + AE 2003 1632.

¹⁵⁹ [---] *Οὐαλέριος* ja [---] *Ο]ῦεντ[ί]δ[ιος?]*.

¹⁶⁰ IK 58 (ed. A. Łajtar) viittaa Firatli–Robert 1964:n numeroon 169. Jälkimmäinen antaa ajoituksen "100-luku", mutta ei perusteita. Koska toistaiseksi en tiedä mitään perustetta, miksi tämänniminen henkilö ei olisi mieluummin esim. ensimmäiseltä vuosisadalta, pidän ajoitusta epävarmana.

¹⁶¹ Ks. Sherk 1969, 328–329 ja SEG 56 1233.

(...) *Οὐολκακίου* (...); **3**) SEG 56 1233 (Metropolis) (...) *Ὀλκακίου*¹⁶² (...). Lienee mahdotonta määrittää, miksi tarkalleen näin on tapahtunut¹⁶³ ja mikä kirjoitusasu on ehkä ollut alkuperäisessä päätöksessä. Kuinka hyvänsä, tämä osoittaa havainnollisesti, miten helposti kirjoitusasultaan epävarma äänne on voitu toteuttaa eri tavoilla eri kopioissa.

Votūrius (tai Veturius): *Tribus*-nimestä esiintyy **1–2**) mainittujen RDGE 12:n ja IK 24,1 589:n *Ὀβετυρία*, **3**) IC IV 221 (Gortynin päätös kansalaisuuden ja proksenian myöntämisestä, 1. vs. pv.) *Ὀβοτ[ουρία]*, **4**) IK 17,1 3092 (roomalaisperheen pystyttämän sillan rakennuspiirtokirjoitus, pyhitetty Artemis Efesialle, Augustukselle, Tiberiukselle ja Efesoksen dēmokselle, Efesos, 11 jaa.¹⁶⁴) *Ὀβοτουρία* : *Vot.* Sukunimestä varhaisin on myös mainttu **5**) SIG³ 585:n r. 17 n. 8 (195/4) *Ὀτόριος*. Muuten **6**) ID 1754 (kollegioiden yhteinen vihkilahja, "d") *Ὀβετόριος* : *Veturius*; **7**) Epäselvä tapaus Egyptin Kuninkaiden laaksosta; katso sivu 53.

Muut o(u)-variantit: Näistä ei tunneta vastaavaa latinalaista nimeä, joten on epäselvää, mitä kirjoitusasu vastaa: ehkä /ō/-, /ū/-, /ū/- tai /wō/-(tai /wū/-). Näine varauksineen käsittelen seuraavat nimet tässä, koska aiemmin mainittujen tapausten¹⁶⁵ perusteella kirjoitusasu voi hyvin vastata <uo>-alkuista nimeä. **1**) IG II/III² 1716 (virkamiesluettelo, 59/8) r. 61 *Πόπλιος Οὔφριος* ja **2**) Hesperia 3 (1934) 57f.,45 (Ateena, virkamiesluettelo, 1. vs.) r. 12 *Οὔφριο[ς]*.¹⁶⁶ **3**) SB 6 9223 (sotilasasiakirja viljalähetyksistä, Oxyrhynkhos, 2 eaa.) r. 2 *Λουκίου Οὐκλατίου στρατιώτου λεγεῶνος* (...).

Yleisesti tästä variantista täytyy todeta, että myös selvästi latinan <uo>-ta vastaavissa tapauksissa on epäselvää, miten kreikkalaiset ovat ymmärtäneet tai ääntäneet tällaiset nimet.

162 SEG: <Οὐ>ολκακίου, mutta täydennys ei nähdäkseni ole välttämätön.

163 Ovatko erot satunnaisia vai tahallisia, ja jos kyse on satunnaisista virheistä, missä virhe on tapahtunut?

164 Ks. ajoituksesta s. 45.

165 Ks. edellinen kappale ja aiempaa kaksikieliset.

166 Nämä ovat Byrne 2003a 'Ufrius 1' ja '2' sekä Byrne 2003b L2:52 ja 54, joissa kuitenkin Ofrius.

Ei taulukoissa: **1)** IGDS II 96 (kirjoitus keraamisessa astiassa, Sisilia, 1. vs. pv.) *Φολτέσφοδ*; Dubois pitää tätä itaalisena nimenä (*Volte/iscus) ja vertaa tähän: **2)** IG XIV 382c (hauta, Abakainon (Sisilia), 100-l – 1. vs.) *Ὀλτίσκο*. **3)** IG IX,1²,1 17 (πρόξενος-luettelo, Thermos, noin 260¹⁶⁷) r. 51 *Λενηκίωι Ὀλκαίωι] Ρωμὰι]ωι*, joka voi olla ainakin Olc-, Ulc- tai Volcaeus. **4)** ID 2628 (lahjoittajaluettelo, 108/7) III,36 *Γάιος Ὀλόκιος*, josta on epäselvää, mikä nimi tarkalleen on: mahdollisesti /w/-alkuinen, mutta ei välttämättä.

6.2. Konsonanttiaänne + /w/

<i>Taulukko 6.2a. Eri kirjoitusasut</i>											
	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ou	77	1	1	7,5	13,5	24,5	11,5	7	.	7	3
o	7	.	.	0,5	0,5	6,5	0,5
β	14	.	.	.	0,5	2	6,5	.	1	1	2
		1	1	8	14,5	26,5	18,5	7	1	8	5

<i>Taulukko 6.2b. Nimet, joissa /w/:n kirjoitusasu vaihtelee</i>												
	ι	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	D	ha	hm	±
Carvīlius	o	1	.	.	0,5	0,5
	ou	3	.	.	1	2
Fulvius	ju	1	.	.	1
	β	2	.	.	.	0,5	0,5	1
	1 ou	11	.	1	1,5	1,5	.	1	5	.	1	.
Salvius	β	4	1	1	.	1	1	1
	ou	3	2	.	.	.	1	.
Servīlius	o	5	5
	ju	2	2
	1 ou	23	.	.	1	3	11	3	1	.	4	2
Servius	β	2	2
	ju	1	.	.	1
	ou	8	.	.	4	4
Silvānus	β	1	1
	1 ou	1	1

167 Mack 2012, 223 alav. 24.

Taulukko 6.2c. Nimet, joissa ei vaihtelua /w/:n kirjoitusasussa

		!	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ou	arvālis	1	1	1
	Calvīnus		6	4,5	0,5	.	.	1	.
	Calvīsius	2	5	2	3
	Calvius		3	.	.	.	1	.	.	1	.	.	1
	Corvīnus		1	1
	Corvius		3	1	.	.	1	.	1
	Fulviānus		2	2
	Nerva		2	2
	Silvīnus	1	1	1
o	Survīa		1	0,5	0,5
β	Cervius		1	1
	Helvius		2	0,5	0,5	.	.	.	1
	Inventus		0	1

Taulukoista ilmenee, että ou-variantti on sekä varhaisin tunnettu että diakronisesti selvästi yleisin, o on harvinainen ja liittyy lähinnä Serviliukseen ja β-tapausten määrä kasvaa Augustuksen ajalla. Ajanjakson 69–28 tapauksia on suhteellisen runsaasti, koska P. Servilius P. f. Isauricukseen, Aasian prokonsuliin 46–44, liittyviä piirtokirjoituksia on säilynyt monta.

Kaksikieliset: Tapauksia on seitsemän, mutta ne eivät ole tämän ilmiön kannalta kiinnostavia, koska latinassa on aina <u> ja tapauksissa on selvää, mistä nimestä on kyse.

Eri kirjoitusasuja konsonantin jälkeisissä: IK 21 11 (senaatin päätös, Panamara, 39) esiintyy tribus-nimi *O[υ]λείνα* ja *Καλονήσιος*, mutta *Σερούλιος*. Molemmissa jälkimmäisissä /w/-äännettä seuraa pitkä vokaali.¹⁶⁸ Serviliuksessa o-variantti tavataan viidesti (ks. nimikohtainen käsittely alla) ja Calvīsiuksessa ei kertaakaan, mutta silti on erikoista, että näissä esiintyy lähekkäin eriävät kirjoitusasut. Kirjoituksessa tosin esiintyy myös muita epätyypillisiä kirjoitusasuja.¹⁶⁹

Eri kirjoitusasuja eri asemissa: 1–2) Ks. edellisestä alaluvusta RDGE 12 ja IK 24,1

¹⁶⁸ Schulze 1904, 139 & 454. Molemmissa pitäisi sitä paitsi olla sama vokaali, mutta Calvīsiuksen on silti tulkittu η:lla.

¹⁶⁹ Tribus-nimi *Κουρίνα* (ei Κυρίνα), *Κλοέλιος* (ei Κλούλιος), *Σηστύλλιος* (Sextilius/Sestilius?). Tyypillisempi on nasaalin kato ennen sibilanttia nimessä *Κησωρίνος*.

589: muuten aina *ov*, mutta molemmissa *Ὀκτάνιος*. **3)** Edellä mainittu IK 21 11. **4)** Ks. edellisestä alaluvusta IG XII,9 916 [*Ὀ*νήτιος, *Ὀίβιος* ja *Σερουίλιος*. **5)** BCH 109 (1985) 597ff. (Messenen kunniapäätös nimiluettelointeen rakennuksen korjauksen lahjoittajille, 27 – 14 jaa.) *Ὀυαλέριος*, mutta *Σάλβιος*. Kirjoituksessa on useita murrepiirteitä, mutta myös *κοινή*-muotoja.¹⁷⁰ Schmittin mukaan /w/-äännettä ei juuri esiinny Messenian murteessa, mutta läheisessä Lakoniassa kyllä.¹⁷¹ Murteellisen vaikutuksen mahdollisuutta ei voi sulkea pois.

Carvilius: 1–2) RDGE 12 ja IK 24,1 589 *Καρουίλιος*, mutta **3)** IK 13 975AB + SEG 33 986 (saman kolmas tunnettu versio) [*Κ*]αροεί[λιος], jossa sekä /w/- että /l/-äännettä ilmentää eri kirjoitusasu. Tämä osoittanee RGDA:n ohella, että tällaistenkin käännösten versioissa on poikkeamia – näiden täsmällisistä syistä ei vain yleensä ole näyttöä. **4)** Samaa sukunimeä kantaa orja ID 2616 (lahjoittajat Sarapiksen temppeliin, joko 97/6, 95/4 tai 94/3) III,77 *Ἡρᾶς Καρουίλιος*.

Corvius: Ilmiön varhaisin tapaus: IGDS 208 (Entellan *būlān* kunniapäätös eri yksityishenkilöille ja poliiksille, 254–241?) r. 27 *Μινᾶτος Κόρουιος Μαμερτῖνος*. Kirjoituksessa esiintyy huomattavasti murrepiirteitä, joskaan kaikki eivät aivan säännönmukaisesti.¹⁷²

Fulvius ja Fulviānus: Yleisin on *ov*-variantti, ja se esiintyy käsiteltävän ajan loppuun saakka. Tapaukset ovat samat kuin /u/-käsittelyssä, paitsi **1)** IG XIV 897 + SEG 48 1261,2 (Augustuksen temppelin rakennuspiirtokirjoitus, Capreae, 27 – 14 jaa.) [*---* Φού]λοιος *Ἀπε[λλῆς ἀγορα]νομήσαντε[ς]*. **2)** Kiinnostavampi kahdesta β-variantin tapauksesta on IG V,1 1146 (Gytheionin *dāmoksen* προξενία-päätös, 71/0<) r. 23/24 *Φούλβ[ι]ον πρεσβευτάν*. Ks. /u/-käsittelystä kielimuoto, kai lakonialainen /u/ ja muut kommentit. Lakoniassa myöhemminkin säilyneen, β-grafeemilla merkatun /w/-äänteen takia tässä tapauksessa on eniten aihetta epäillä, että murrepiirteellä olisi vaikutusta

170 Kantakr. *ā*, 3. dekl. gen. -ιος (ja γραμματέος), inf. -έμεν, ποτ' / ποτὶ, εἵνεκεν, ἀναθείτω (ei -θέτ-).
Toisaalta 2. dekl. gen. -ου, artikkeli οἱ, εἰς, -κόσια, kontrahoitu ου, πόλει.

171 Schmitt 1979, 57–58.

172 Kantakr. *ā*; yleensä sananloppuisesta v:sta plosiiliin tai klusiiliin edessä μ tai γ; ἐς ×6 mutta εἰς ×9; dat. πόλι; inf. εἴμειν; imp. ἀναθέντω (ei -ντων).

/w/:n kirjoitusasun valintaan.

Helvius: 1) Harvinaisessa Deloksen myöhäisessä piirtokirjoituksessa ID 1956 (muistomerkki atleetille, 1. vs. jp.) Γάιος Ἑλβιος Γαίου υἱὸς ὁ πρωτέφηβος. **2)** Taulukkoon en ole laskenut epävarmaa tapausta IG XII,6,2 1125 (sisältö epävarma, Samos, 200-/100-l) r. 5 [--- ἐ]πὶ Ἑλβίας | [---].ης Λύκιος. Editori K. Hallof (2003) arvelee kommentaarissa, että "roomalaisnimi ei käy yhteen ajoituksen kanssa, joka on tuskin 200-lukua myöhempi", eikä häntä "miellytä, että v-kirjain on annettu [kirjoitusasussa] β eikä ου". Tulkinta lieenee todennäköinen sen valossa, että kyse tuskin on vastaavasta kuin lakonialaisessa β-kirjoitusasussa, koska saarten doorilais-murteista /w/ katosi suhteellisen varhain.¹⁷³

Salvius: 1) SEG 31 580 (asiakirja orjien vapauttamisesta, Larisa, 1. vs. pv.) Σαλονία ἀπὸ Ἰπποδαμείας[ς] τῆς χρηματιζούσης καὶ Παρμονίδος[ς] τῆς Μενεκράτους; **2)** SEG 56 758 (hauta, Thessalonike, 1. vs. pv.) Σεπτίμηνια Σαλονία. **3)** IK 11 9 (ἀγωνοθεταί-luettelo, Efesos, 51–17) Λεύκιος Ἰούνιος Σάλβιος γενόμενος ἱερεὺς (Ῥώμης).

Servilius: 1) Varhaisin on RDGE 11 (senaatin päätös, Pergamon, aj. SEG 50 1211: 132) [Πο]πλίου Σεροὺιλ[ίου ---], jossa esiintyy nimen selvästi yleisin ου+ιλ-variantti (18 kirjoituksessa + kahdessa todennäköisesti). Kiinnostavin eri variantti on Σεροῖλιος, joka sijoitettavissa harvinaisen tarkasti aikaan ja paikkaan: **2)** Muita tapauksia parikymmentä vuotta varhaisempi on AE 2010 1559 (Joonian liiton muistomerkki, Klaros, 63) Πόπλιον Σεροῖλιον Ποπλίου υἱὸν Γλόβλον τὸν ἀνθύπατον. Vuosien 46–44 Aasian prokonsuliin, P. Servilius P. f. Isauricukseen viittaavat **3)** I.Pergamon II 413 (dēmoksen muistomerkki), **4)** I.Pergamon III 1 (prokonsulin kirje), **5)** IG XII,4,2 859 (Kos-saaren dāmoksen muistomerkki prokonsulin vaimolle); lisäksi eri henkilöön **6)** IK 21 11 (senaatin päätös, Panamara, 39) r. 8 Μᾶρκος Σεροῖλιος Γαίου υἱὸς [-6-]α, ks. kirjoituksen muista muodoista ylempää. Kirjoitusasu esiintyy siis vain noin 46–39 mantereella Aasian provinssissa ja sen lähellä Kos-saarella.¹⁷⁴

¹⁷³ Schmitt 1979, 46.

¹⁷⁴ Kos liitettiin Aasian provinssiin hieman myöhemmin v. 31 (Sonnabend 1999, 762–765).

Muuten Isauricukseen viittaavat ou-variantit **7–10**) I.Kalymna 127B, 128B, 129B, 130Dc (prokonsulin vihkilahjat Apollon Kalymniokselle), **11**) IG XII,6,1 357 (Samoksen dēmoksen muistomerkki), **12**) Alt. von Aegae 53,4 ¶ (kaksikielinen rakennuksen korjaustyön piirtokirjoitus)¹⁷⁵, **13**) IG XII,5 917 (Tenos, varhaisemman roomalaisen vihkilahja, jonka prokonsuli *restituit* ἡ ἀποκατέστησεν), jossa Σερουίλιος ἡ *Serveilius* ja **14**) I.Magnesia 142 (Magnesian muistomerkki), jossa Σερουείλιον], ja **15**) (oletettavasti) IG XII,4,2 860 (muistomerkki?, Kos) Πόπλ[ιον Σερο]υι[λιον ---]. Muut kaksi sekä maantieteellisesti että ajallisesti olennaisinta verrattavaa ovat **16**) IG XII,s 11 + RDGE 25 (senaatin päätös, Mytilene, 55) [---] Σερουίλιος [---] ja **17**) IK 13 907a (efebiluettelo, Efesos, tod.näk. 1. vs.) V,9 Δέκιμος Σερουείλιος Σέξτου. Tapaukset osoittavat, että ou-variantti esiintyy o:n rinnalla Aasiassa, ja Isauricuksen itsensä ja senaatin tuottamissa kirjoituksissa esiintyvistä o-varianteista n. 3 ja 6 voi epäillä, että kirjoituksen konkreettisesti laitattanut taho on saattanut puuttua kirjoitusasuun.

En käsittele tässä nimen /h/-äänteen kirjoitusasuja tyhjentävästi, mutta mainittakoon **18**) ID 2351 (vapautettujen vihkilahja, "d") [---]ιος Σερουήλιος Λε[υκίου ἀπ]ελεύθερος καὶ Αὐλ[ος] Σερουέλλιος Ποπλ[ίου ἀ]πελεύθερος, jossa on kaksi eri kirjoitusasua, ja **19**) SB 10 10573 (vuokra-asiakirja, Arsinoites tai Oxyrhynhkites?, 10) Γαλου Σερουηλίου Ποπλίου υἱοῦ. Lat. piirtokirjoituksissa *Servilius* tavataan tietääkseni kerran, mutta kirjoitusasua **Servellius* ei.¹⁷⁶

Servius: Kaikki kahdeksan ou-varianttia ja yksi todennäköinen ovat aikaväliltä 135–74, ja β-variantin molemmat tapaukset ovat selvästi myöhempiä, 27 – 14 jaa. Niinpä tästä nimestä ei ole säilynyt ajoitukselta vertailukelpoista materiaalia *Serviliuksen* o-variantille.

Silvānus: **1)** SEG 6 646 (Attaleian dēmoksen ja paikallisten roomalaisten muistomerkki, aj. Eilers 2002, 261: noin 6/7 jaa.) Μάρκον Πλάτιον Σιλουανὸν πρεσβευτὴν ἀντιστράτηγον Αὐτοκράτορος Καίσαρος Σεβαστοῦ. **2)** RPC I 2364

¹⁷⁵ Aigaista on myös harmillisesti puutteellinen dāmoksen vihkilahja OGIS 450, jossa σωθ[εις] ὑπὸ Ποπλίω Σε[ροιλίω Ποπ]λίω υἱῷ Ἰσαυρικῷ τῷ ἀνθυπάτῳ.

¹⁷⁶ *Repertorium* (1994) s.v. (169).

(vaskiraha, Pergamon, 4/5 jaa.?) Σιλβανόν. Erot ajassa, tuottajissa ja maantieteessä eivät ole suuret, joten tapaukset ilmentänevät myöhempää, vapaampaa ov–β-vaihtelua.

Survia: Nimen ainoassa tapauksessa I.Napoli II 151 (hauta, 1. vs. puoliväli – 1. vs. jaa. alku) Σοροεία Σέκονδα on o-variantti, mutta /i/, jonka pitäisi olla lyhyt, on toteutettu eu:lla.

6.3. Vokaaliääänne + /w/

Taulukko 6.3a. Nimet, joissa /w/:n kirjoitusasu vaihtelee														
			Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–		d	ha	hm	±
Ävil(l)ius		u	1	.	.	.	1	1
	1	?	1		1	.	.	.
Flāvius		β	1	1	
		ou	1	1	
		u	2	.	1	.	.	.	1	
Līvius	1	β	26	.	4	2	.	3	17		.	.	.	2
		ou	5	5		.	.	.	1
		oul?	1	1	
Naevius		β	1	.	.	.	1
		ou	1		1	.	.	.
Növember		ø	2	.	.	.	1	1
		u	1	1
Növius		ou	1	1	
		u	17	3	5	3	1	.	.		3	.	2	.
Octāvius		ø	15	.	6	.	1	1	6		.	0,5	0,5	1
		β	1	1	.
		[.]	1		1	.	.	.
		u	5	.	.	1	2	1	1	
	2	ou	4	4		.	.	.	1
Taulukko 6.3b. Eri kirjoitusasut püürtokirjoituksissa														
Scaevola		ou	1	.	.	.	0,5	0,5
Sēvērus		Σ	23	0	6	.	6	3	6		d	ha	hm	±
	ø	1	.	1	1		.	1,5	0,5	1
	u	45	4	8,5	6	5,5	2	6		7	0,5	5,5		2
	[.]	1		1	.	.		.
	(o)u	9	.	.	0,5	2,5	2	4	
	f	1	1
	β	27	.	3	2	.	3	18		.	.	1		2
	ou	17	.	.	.	1,5	1,5	13		1	.	.		3
	u×2 & β	1	.	.	.	1
	ø & β	1	.	1
	ø & ou	1	.	.	.	1
	?	2	1		1	.	.		.
		128	5	18,5	8,5	17,5	11,5	48		10	2	7		8

Taulukko 6.3c. Nimet, joiden /w/:n kirjoitusasussa ei vaihtelua

		Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
f	*Clōvatus	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Clō(v)atius	1	-	-	-	0,5	0,5	-	-	-	-	-
ø	Lanŭvium	2	-	-	-	0,5	0,5	-	-	1	-	-
	Nōvērcinius	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	Āvīānus	2	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-
	Āvīdus	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
2	Āvīus	3	-	-	-	-	-	2	-	0,5	0,5	-
	Āvōnius	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
u	Ēvīus?	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Gāvenius	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Mēvīus	4	-	-	1,5	2,5	-	-	-	-	-	-
1	Ōvīus	6	1	2,5	0,5	-	-	-	2	-	-	1
	Ravīus	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
2	Āvēntīnus	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
ou	Gāvīus	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Scaeva	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Vēvēius	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Clŭvīus	3	-	-	0,5	1,5	-	1	-	-	-	-
(o)u	lŭvēntius	3	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-
	Pācŭvia	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
1	Sallŭ(v)īus	2	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-

Eniten esiintyvät nimet painottavat taulukon lukuja: Noviuksesta esiintyy lähinnä o-, Liviuksesta enimmäkseen β- ja Octaviuksesta yleensä ø-variantti. Liviusten määrä on suuri Augustuksen vaimon takia, jonka nimi Livia esiintyy 24 kertaa. Näissä myös esiintyy kaikki vaihtelu Liviuksen /w/:n kirjoitusasussa.

Muista kuin eniten esiintyvistä nimistä useimmissa v on tyypillinen kirjoitusasu, etenkin jos /w/-äännettä edeltävä vokaali on lyhyt ja painollinen. Äänneyhdistelmien /āw/ ja /ēw/ kirjoitusasu yleensä vastaa kreikan diftongeja *ov* ja *ev*, mitä on saattanut tukea kyseisten diftongien loppujen äänteellinen muutos kohti puolivokaalia.¹⁷⁷ Niin ikään /ōw/ kirjoitetaan usein *ov*, vaikka grafeemilla on kreikassa tyypillisesti toinen käyttötarkoitus. Yleisin /ūw/-äänneyhdistelmän kirjoitusasu on identtinen, joskin grafeemien ja foneemien vastaavuutta on periaatteessa vaikea erottaa, koska molemmat voivat olla o, v tai ov.¹⁷⁸ Tätä ja kreikkalaisten sanojen *ov*-yhdistelmää ei tule sekoittaa

¹⁷⁷ Ks. edeltä alaluku 2.3.1.

¹⁷⁸ Poikkeuksellinen on Sallu(v)ius, koska tunnetaan myös *Sallivius* ja *Sallyius* (ks. Schulze 1904, 133

keskenään, kuten Eckinger tekee.¹⁷⁹ Pelkän /w/:n ov-kirjoitusasu on suhteellisen myöhäinen.

Kaksikieliset: Yhdestätoista tapauksesta kahdessa latinalainen paralleeli on tulkinnan kannalta olennainen: **1)** IG XIV 1121 (vähäaasialaisten muistomerkki,¹⁸⁰ Nemus Dianae, noin 73/2) Γ[αί]ωι Σαλλουίωι Γαίου υἱῶι Νάσωνι [πρ]εσβευτῇ καὶ ἀντιστρατ[ή]ρωι ἰ C. Salluio Nasoni leg(ato) pro pr(aetore).¹⁸¹ Varmuutta ei ole, mutta mielestäni tämä on pikemmin ajateltava niin, että lat. versiossa ei ole haluttu kirjoittaa <u>-merkkiä kahdesti ja kreikkalaisessa ov vastaa /ūw/:a. Ei ole mahdotonta, että /w/ olisi jätetty vokaalien välistä, mutta ajoitukseen nähden ov /ū/:n kirjoitusasuna olisi harvinainen. **2)** EAD XXX 495 (hauta, "d") Κόιντε Ἀύλλιε Γαίου υἱῆ Πωμαῖε ἰ Q. Avili G. f. Lanuvine. Vastaavien kirjoitusasujen puutteessa on arveltava, että joko ι on unohdettu, ι:n sijalla on λ tai ratkaisu on omintakeinen. Mielenkiintoista on myös, että Lanuviumiin on haluttu viitata latinankielisessä versiossa, mutta kreikkalaisessa on riittänyt maininta roomalaisuudesta.

Clūvius, *Clōvātus, Clō(v)ātius: Nimen yleinen lat. kirjoitusasu on *Cluvius*, mutta myös *Clovius* tunnetaan.¹⁸² voi **1)** ID 1679 ("Deloksella työskentelevien ja asuvien" muistomerkki, 100-l loppu – 1. vs. alku) Γάιον Κλόνιον Λευκίου υἱὸν στρατηγόν. **2)**

& 429). Jos tulkitaan, että nimen kyseinen vokaali kuuluu /u-i/-vaihteluun, tässä vokaalia periaatteessa vastaisi poikkeuksellinen o.

179 Vaikka Eckinger (1893, 57) on suotta sitä mieltä, että /ōw/:n ov-kirjoitusasu on yhdistynyt o+ov (koska hänestä ov on /w/:n "oikea" kirjoitusasu), hän silti huomioi oikein, että kirjoitusasulla "ei ollut kreikkalaisen ov:n äännettä" vaan "oikeasti erilliset o + v". Tähän nähden on hämmäntävää, että sivulla 77 (ks. myös 92) hän tulkitsee, että <uu>:n (ts. "uv") ov-kirjoitusasussa "säilyy enää vain pitkä vokaali ov ja puolivokaali näyttää pudonneen kokonaan pois". Väittäjä on sitäkin oudompi, koska Eckingerin esimerkeissä (hänen aksenteillaan:) Κλούιος, Ίουέντιος ja Πακούιος /u/ on lyhyt. Jää epäselväksi, onko Eckinger todella sitä mieltä, että nämä olisi äännetty esim. /klu:'ius/, vai onko hänen esityksensä vain hämärä.

180 Mysei, Ab[b]aitae et Epict[ete]s, quod eos bello Mitrhida[ti]s conservavit, virtutis ergo. ἰ Μυσοί, Ἀββαίεται καὶ Ἐπικτητεῖς, ὅτι αὐτοὺς ἐν τῷ πολέμῳ τῷ Μιθριδάτους διετήρησεν, ἀνδρείας ἐνεκεν. Vähäaasialaiset eivät kuitenkaan liene tuottaneet ainakaan latinankielistä itse, vaan kreikkankielinenkin vaikuttaa pikemmin käännökseltä latinasta. Kreikkalaisissa vastaavissa kirjoituksissa kohde on tyypillisesti akkusatiivissa ja ἀνδρεία vaikuttaa olevan paljon harvinaisempi kunnioittamisen syy (tässä pohja-aineiston ainoa tapaus) kuin esim. ἀρετή.

181 Broughton 1952, 113 viittaa ainoastaan tähän piirtokirjoitukseen, antaa sukunimen muodossa Salluvius ja mainitsee viraksi "legatus pro praetore in Asia under Lucullus".

182 Suhteellisen varhainen on ainakin CIL I² 3372. Myöhempi on Mauretaniasta CIL VIII 21112 *Flavinus Flavi Clovi f. Salditanus*.

ID 1760 (κομπεταλιασταί-kollegion vihkilahja, 100/99) *Δαμᾶς Κλόνιος Μανίου*. **3)** I.Magnesia 139 (bülēn ja dēmoksen muistomerkki, 1. vs. loppu) *Νεμέ[ρ]ιον Κλόνιον Μανίου υἱόν*. Nämä ja varhainen **4)** CIG 8439 (kantharos-astian jalassa tekijän ja saajan nimet, Campania, 300-/200-l¹⁸³) *Κλοφάτοι* ovat samaa kantaa kuin sukunimi Clo(v)ātius:¹⁸⁴ ECDS-haku antaa Clovatiuksia seitsemästä piirtokirjoituksesta ja Cloatiuksia viidestä. **5)** IG V,1 1146 (Gytheionin dāmoksen päätös, 71/0<) *Νεμέριος καὶ Μάαρκος Κλοάτιοι Νεμερίον υἱοὶ Ῥωμαῖοι οἱ πρόξενοι καὶ ἐνεργεταὶ τᾶς πόλεως ἁμῶν* jäävät /w/:n suhteen epäselviksi; kirjoituksen murrepiirteistä ja Φούλβ[ι]ος-tapauksesta edellisessä alaluvussa.

Flāvīus: Ajallisesti erillään on **1)** I.Gonnoi 42 (poliksen προξενία-päätös, 196–146) *Γάιος Φλάνιος Γαίου Ἀπολλώνιος καὶ Γάιος Φλάνιος Γαίου Βόκκων ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμαῖοι*.¹⁸⁵ Kielimuoto on täysin κοινή, vaikka thessaliaakin vielä esiintyi. **2)** Keski-Kreikasta ovat myös IG IX,2 346 + SEG 28 505,f (asiakirja orjan vapautuksesta, Khyretiai, 27 – 14 jaa.) *[Φλ]αβία [ῆ] ἀπελευθε[ρ]ωμένη (...) [ᾶ]π[ὸ] Φανίας [τ]ῆς Ἀσιδήμου*, joskin roomalainen sukunimi kreikkalaisen henkilön orjan nimenä epäilyttää. **4)** Muualta on IK 38 505 (? :n ja fyskoslaisten? pyhitys Zeus Heliokselle, Augustukselle ja Rhodoksen polikselle, Rhodoksen Peraia, 27 – 14 jaa.) *[---]ος Φλάνιος [---]*; tässä myös *Λιβουσκίδιος*. **5)** Aineistoon en ole ottanut ajoittamattoman¹⁸⁶ IG XII,2 88:n (nimiluettelo, Mytilene) tapauksia kuten r. 18 *Φλάιος* – tämäkin kirjoitusasu siis tunnetaan.

Gāvenius: RGDE 24 (senaatin päätös, Salona, 56) I,11 *Γάιος Γανένιος [Γαίου? υἱ]ὸς Φαβία*: tribusmäärittēn β osoittaa, että sukunimi ei ole Gab-alkuinen.

183 Aj. LGPN IIIa s.v. 'Κλόφατος?'. Klein 1887, 214 antaa kuvauksen esineestä, majuskelitranskription (jossa ΣΤΑΤ . . ΕΡΓΟΝ) ja ei ajoitusta. Varhaisemmassa CIG 8439:ssa on täydennetty editio. LGPN viittaa vain tähän.

184 Vrt. CIL I² 590 (92–68) r. 38 mon. akk. *clovacas*. Ks. /a/:n vokaalipituudesta Vaan 2008 s.v. 'cloāca'. /w/:n kadosta tällaisessa asemassa Leumann 1977, 139. Nimestä Salomies 1987, 101.

185 Lisäksi molemmissa filiaatio on vakiopaikallaan ilman määritettä, mutta pojan tapauksessa sukulaissuhde on tarkennettu erikseen.

186 Tämä on hankala: 25 henkilöstä 19 on roomalaisia, joiden nimirakenteet ovat yhtä paitsi kaikilla [etunimi + sukunimi + filiaatio ja υἱός], kuudella myös lisänimi. Poikkeus on r. 25 Λ. Αἰμίλιος Λέοβιος. Kaikki etunimet on kuitenkin lyhennetty. Nimien kirjoitusasut eivät auta: esiintyy esim. Ἀρρουντίος, mutta Κανολήιος. Hatzfeld 1919, 92 alav. 4 antaa ilman perustelua ajoitukseksi "1. vs. lopun".

Gāvīus: IC IV 222,c (Gortynin päätös, 1. vs. pv.) *Κόντος Γάου[ιος] Γορτυ[νίων] πρόξεν[ος καὶ πολί]τας*. **2)** On teoreettinen mahdollisuus, että IK 58 117:n Κάιος-sukunimi vastaisi Gaviusta; katso liite 3. Tätä tapausta ei ole laskettu taulukkoon.

Lănŭvīum: Tämä paikannimi esiintyy kahdesti Sisiliassa: **1)** SEG 26 1123 (Tauromenionin kirjastoluettelo, 21. vs. jp.00) *Λανοῖου*, ja **2)** SEG 52 888 (Kentoripain ja Lanuviumin suhteisiin liittyvä virallinen kirjoitus, noin 70¹⁸⁷) *ἐς Λανόιον*; esiintyvät murrepiirteet ovat säännöllisiä.¹⁸⁸

Līvīus: Varhaisimmat neljä tapausta ovat Delokselta temppelilahjoitusluetteloista (100-l ap.): **1–2)** ID 442 B,86 & ID 443 Bb,13 *Γαίου Λιβίου Ρωμαίου*; **3)** ID 1429 A,I,30 *Γαίου Λιβίου*, huom. r. A,I,12 *Ὀκταίου*; **4)** ID 439 *Γαίου Λειβίου Ρωμαίου*. Seuraavat ovat molemmat roomalaisasiakirjoja vuodelta 112/1: **5)** FD III,2 70 (senaatin päätös) *Μάρκον Λεῖβιον ὕπατον*; **6)** IC III,4 10 + Chanotis 1996, 57B (konsulin kirje ja senaatin päätös, Itanos) *Μάρκον Λειβίου ὕπατον*. Vielä esiintyy **7)** IC IV 213b (Gortynin päätös, 1. vs. pv.) *Μᾶρκος Λίβιος Μάρκ[ου - -] Γορτυνίων πρόξεν[ος καὶ πολίτας]* ja **8)** IG II/III² 4141 (bülēn muistomerkki, 1. vs. loppu – 1. vs. jaa. alku), jonka koko sisältö on niukka *ἡ βουλὴ | Λίβιον*.¹⁸⁹ **9)** Taulukossa ei ole epäselviä, hankalasti luettavia rahoja Picard 1979, 119,91 a & b (raha kuparipohjaisesta lejeeringistä, Khalkis, 27 – 14 jaa.) *Λ. Λίουυος?*

Loput 23 tapausta (joista 12 rahaeriä) viittaavat Augustuksen vaimoon Liviaan, ja poikkeuksellisesti variantit jakautuvat maantieteellisesti: ov-variantti esiintyy Egyptissä **9–10)** RPC I 5006 & 5008 (rahoja kuparipohjaisesta lejeeringistä, 19–3) *Λιουία Σεβαστοῦ* ja **11)** IGR I 1109 (roomalaisen virkamiehen tekemä istuimen ja alttarin pyhitys keisariperheelle ja prefekti Turraniukselle, 4 jaa.) *Λειουίας Σεβαστοῦ* (vrt. /ũ/: *Γαίου Τυρρανίου ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου*), ja tuottajan sukunimessä eri asemassa myös

187 Ajoitus SEG 52:ssa viitatus F. Canali De Rossin (2002, 90–93) mukaan; aiemmat ajoitukset 20<. Canali De Rossi perustelee ajoituksensa historiallisilla asiayhteyksillä, mm. Lanuviumin diktaattorilla, josta ks. liite 2. Lisäksi kirjoituksen murrepiirteet sekä Μάρκος ja Μάρκιος viittaavat mieluummin Canali De Rossin ajoitukseen kuin myöhäisempään.

188 Kantakr. ᾱ, ἐς, ποτὶ, αὐτούστα ja αὐτῶντα, mon. gen. καλανδᾶν.

189 IG:n kommentaarin mukaan tätä on arveltu historioitsija Liviuksen muistomerkiksi, joka on pystytetty hänen elinaikanaan.

ου: *Κόιντος Κόρουιος Κοίντου υἱὸς Φλάκκος ἐπιστρατηγῆσας Θηβαῖδος*; toisaalta **12)** SB 18 13087 (vetoamuskirje, 4 jaa.) jossa viitataan paikkaan *ἐν τῇ κόμῃ Ἰουλίας καὶ Λιβίας*. Kyproksella esiintyvät kerran molemmat variantit: **13)** ABSA 42 (1947) 227,11 (julkinen muistomerkki, Palaipafos, 15 – 14 jaa.) *Λιουίαν θεὰν νέα[ν Ἀφροδίτην?]*; **14)** IGR III 984 (julkinen muistomerkki, Salamis, 27 – 14 jaa.) *Λιβίαν τὴν γυναιῖκα τοῦ [Αὐ]τοκράτορος Καίσαρος (...)*; **15)** RPC I 1427 (raha kuparipohjaisesta lejeeringistä, Thessalia, 27 – 14 jaa.) *Λειουία Ἥρα*; **16)** mahdollisesti vasta myöhempi IK 4 19 (Assoksen dēmoksen ja roomalaisten kauppiaiden muistomerkki, 27 eaa. – 37 jaa.) *θεὰν Λειουίαν Ἥραν ν[έαν ---] τὴν τοῦ Σεβαστοῦ θε[οῦ γυναιῖκα]*. **17–32)** B-varianttia on mainittujen kahden lisäksi 16 muuta tapausta, joista piirtokirjoitukset ovat Attikalta (3), Dodonasta (1) ja saarilta (3) ja rahaerät Thessalonikesta (1), saarilta (1) ja Vähä-Aasiasta (7).

Mēvīus: Schulze ei mainitse nimeä, mutta *Repertoriumin* (s.v.) mukaan sitä esiintyy *passim*. Eckingerin (27) mukaan nimen "oikeat" kreikkalaiset kirjoitusasut ovat Μήουιος ja Μήβιος, mutta varhaisimmassa tapauksessa Euboian Histiaiasta on Μέυιος. Ainakin käsittelemälläni ajalla äänneyhdistelmä vaikuttaa kuitenkin olleen pikemmin /ěw/,¹⁹⁰ koska kaikissa tapauksissani on εὔ: **1–2)** Eckingerin mainitsema on IG XII,9 1189, ja sittemmin on löydetty saman toinen versio SEG 34 909 (luettelo varojen lahjoittajista Artemiksen temppelin ja veistoksen korjaamiseen, 100-l jp. – 1. vs. alku), joista löytyy r. 14 *Μάνιος Μένιος Μαάρχου Ρωμαῖος*; **3)** ID 2616 (lahjoittajat Sarapiksen temppeliin, joko 97/6, 95/4 tai 94/3), I,15 *Γάιος Μένιος Π[ορ]λίου* (vrt. samassa kirjoituksessa pitkän vokaalin tai diftongin kanssa *Ὀκτάνιος* ja *Ναίβιος*); **4)** ID 2619 I,1 (lahjoittajat Sarapiksen temppeliin, 100-l loppu – 1. vs. alku¹⁹¹) *Λεύκιος Μένιος*.

Naevīus: **1)** Äskenkin mainitun ID 2616:n r. I,57 *Λεύκιος Ναίβιος* lisäksi Delokselta tunnetaan **2)** ID 1766 (κομπεταλιασταί-kollegion vihkilahja, "d") r. 5 *Κέρδων Ναίουιος Μαάρχου*.

190 Vrt. *Repertorium* (1994) s.v. 'Maevius': = Mevius.

191 Bricault 1996, 600–601.

Növember: 1) I.Oropos 308 (senatin päätös, 73) r. 60 *πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοεμβρίων*; 2) IK 41 33 + AE 2009 1456 (Knidoksen dēmoksen vala roomalaisille, 45) r. II,1 *πρὸ ἑξ εἰδῶν Νοεμβρίων*; 3) SEG 4 48 (julkinen talousluettelo, Tauromenion, 70–35) r. III,29 *Νοεμβρίον*. Voi olla, että tämän ja Növärciniuksen ø-kirjoitusasu johtuu painottomasta asemasta, koska sama ei päde ainakaan Octāviukseen.

Növärcinius: BCH 23 (1899) 93,7 r. 26 (Akraifian sounēdru'n ja dāmoksen προξενία-päätös, 191–150) *Μάαρκον Νοορκίνιον Λευκίῳ Ρωμεῖον*. Kielimuoto on selvästi boiotialainen,¹⁹² ja mielenkiintoisesti kirjoituksessa on kahden eri vokaalimerkin dittografiat. Editori Perdrizet'n mukaan sukunimi on Norcinius¹⁹³, mutta Schulze ehdottaa Noverciniusta, josta tunnetaan ainakin yksi tai ehkä kaksi latinankielistä esiintymää.¹⁹⁴ Kannatan kahden tavun tulkintaa, koska ω esiintyy muualla kirjoituksessa säännönmukaisesti ja samassa nimirakenteessakin ja myös Marcuksen dittografia saattaa hyvin johtua vokaalimerkkien äänteellisestä erillisyydestä (ks. luku 9). Tässä /w/:n jälkeistä vokaalia tosin ei näytä pidetyn /e/-äänteenä,¹⁹⁵ ja /w/:n itsensä varsinaisesta ääntymisestä ei ole tietoa. Verrannoksi, tiedossani on kolme latinalaista <oo>-kirjoitusasua.¹⁹⁶

Növius: Oskilainen etunimi,¹⁹⁷ josta on suhteellisen monta varhaista tapausta: 1) SEG 29 1026 (kirjoitus rintapanssarissa, Taras?, noin 330) *Νόβιος Βάννιος*; 2–3) IG II/III² 2325 (komediakilpailun voittajaluettelo, 278) kolmannen kerran voittanut *Νόβιος* ja IG XI,2 287 (temppelin lahjoitusluettelo, 250) *Νοβίωι*; asiakirjat orjan vapautuksesta: 4)

192 Mask. y. gen. 1. dekl. -ᾱο ja 2. dekl. -ω, ιο (εο), *γραμματίδδοντος* (-ίζο-, vrt. att. -εὔο-), *ἀπεγράφανθο* (-ντο), *ἦ/ει* (αι): *κῆ*, *Ἀκροηφείων*, *Ρωμεῖον*, υ (ου/ου) myös silloin, kun υ < οι ~ att. φ, ja ου (υ): *δεδόχθη τῷς σουνέδρως κῆ τῷ δάμω* (att. τοῖς συνέδροις καὶ τῷ δήμῳ) jne. Ks. Schmitt 1977, 70–72 §2–5, 11, 15.

193 *Repertorium* (1994) s.v. 'Norcinius' viittaa tähän piirtokirjoitukseen nimen ainoana esiintymänä. Hatzfeld 1919, 27 viittaa jostakin syystä samaan nimellä Μᾶρκος Νορκίνιος.

194 Schulzen (1904, 180) tuntema tapaus on CIL X 4727. Lisäksi AE 2000 396 --- | *Noverc[inius?]* | *po[suit?]*.

195 Ehkä siis *Novorc-, vrt. Leumann 1977, 47.

196 Leumann 1977, 13 viittaa tähän: CIL I² 365: (...) *de zenatuo sententiad vootum* (...), jossa tosin on AE 1998 506:n mukaan kyse "latinan ja faliskin sekoituksesta" "antiroomalaisessa dokumentissa". Toinen on senatin päätöksessä vuodelta 104 Hispaniasta AE 1984 495 *Romanus*; ks. Vine 1993, 271, mutta vrt. kuitenkin Coarelli 2009, 20 *Romaani*. Kolmas on CIL X 8056,626 (esinepiirtokirjoitus, Syrakusa, ea) *Voocio*.

197 Ks. Salomies 1987, 80–81.

SDGI 2227 (Delfoi, 187/6) *Novía* ja **5**) IG IX,12,3 619 (Naupaktos, 200–180) *Νόνιος τὸ γέ[νος -4-5-]ς*; **6**) SEG 39 737 (hautausyhdistyksen luettelo hautapaikan ostajista, Rhodos, 185) r. B,17 *Νόνιος Λευκανός*, murrepiirteitä¹⁹⁸; **7**) SEG 56 636 (Larisan dāmoksen kunniapäätös,¹⁹⁹ 168–167) *Νόνιος Λατῖνος Οὐῖοι Μαμερτῖνος*, jonka filiaation sijapääätteessäkin näkyy kirjoituksen murteellisuus.²⁰⁰ Murteesta ei kuitenkaan näy seuraavan tälle nimirakenteelle mitään muuta erikoista.

Ajassa seuraavia: **8**) IG IV²,1 28 (Epidauros, 146) r. 104 *Ζώπυρος Νουίου* kaatuneiden luettelon kategoriassa *Ἀχαιοὶ καὶ σύνοικοι*. Verrannoksi /w/:lle esiintyy r. 158 *Πυρβαλίων*, vertaa LGPN IIIa *Πυρφαλίων* ×2 (Argos, Nemea) ja *]βαλίων* (Argos), mutta *Πυρραλίων* (Tegea).²⁰¹ Historiallisesti kiinnostava on oski Egyptissä **9**) I.Hermoupolis 4 (luettelo varuskunnan sotilaista, aj. SEG 57 1952: noin 125) r. 112 *Νόνιος Νουίου*. **10–17**) Myöhempiä tai epämääräisesti ajoitettuja ou-variantteja (8) on Delokselta viisi ja Bruttiumin Peteliasta kaksi.²⁰² **18**) Kerran esiintyy I.Philai 153 (temppelin kävijät, 5 jaa.) sukunimenä *Αὔλος Νόουιος Φαῦστος*. **19**) Lisäksi taulukossa ei ole ajoittamaton IG XIV 886 (hauta, Capua) *[Πά]κκιος Ἄρριος Νοουίου*. Vrt. nimeen Ovius, joka on aina Ὀυῖος.²⁰³

Ōctāvīus: Varhaisimmissa kuudessa on ø-variantti: **1**) IG VII 4127 (Akraifian προξενία-päätös, aj. Müller 2001, 90: noin 192) *Γάιον Ὀκτάιον Τίτου Ῥωμείον*, selvästi boiotian murretta²⁰⁴; **2**) RDGE 1C (senatin päätös, Delfoi, 189) *[---] Ὀκτάιος Γναίου στρατηγός*; **3**) IG XII,4,1 55 (koslaisten kunniapäätös, 168) *Γναίου Ὀκταίου*

198 Kantakr. *ᾱ*; *ποτί*; *τοί*; 1. dekl. mon. gen. -*ᾱν*; *συνεπαύξειν*, *δώσειν*. Toisaalta koινή: *ιέρως*.

199 SEG:ssa referoidaan lähdejulkaisun BCH 130 (2006) 362–363 historiallista tulkintaa, mutta *Imagines Italicae*'n kreikaksi kirjoitettujen nimien liitteessä (vol. 3, 1531) tähän viitataan ilmaisulla "quite fantastical commentary". Juuri kyseinen BCH:n volyymi puuttuu Kansalliskirjastosta.

200 Piirteitä on paljon, ainakin: *ᾱ*; 2. dekl. y. gen. -*ου*; filiaatioita adjektiiveilla -*αιος/-ειος*; *ου* (*ω*): esim. *γυμνασιαρχέντων*; *πέμπε*; *έόνσας*, *πάνσας*; *ὀπει*, *ὀπειδ[ει]*; *ποτείνεκε*; *ει* (*η*); *πότ* (πρός). *ποθόδουν*, *ποππετόντος*; *καπ* (κατὰ π-) ja *ύκ κινούν* (ὑπὸ κ-); *ο* (*ου*): *τὸς πολίτας*; *πάντεσσι*; *φροντίξειν*; *τόνε*; inf. -(έ)μεν, ἔμμεν; *Ἀπλουνος*; *κίς* (τ-); *κε* (*ᾱν*); *γινύειται*; *δεδόσθειν*, *ὀγγράψειν*; *κάτταπερ* (*θ*); *διέκι*. Vrt. Schmitt 1979, 75–78.

201 Muissa LGPN:n volyyymeissa: *Πυρραλίων* vol. I ×1, IIIb ×1, IV ×1, Va ×3 + *Πυραλίων* Va ×1.

202 ID 1690, 1691, 1750 (myös lat. *No.*), 1755, 1764; SEG 34 1009 & SEG 36 921.

203 Myös oskilainen; esiintyy edellä mainitun SEG 56 636:n lisäksi kuudesti: Lo Porto 1974, 128, ID 1414, 1416, 1732 (! *Ov.*) & 1734, SEG 44 470. Aksentoitu yleensä *Oῦιος*.

204 Pääpiirteittäin vastaavat kuin edellä Noorkίνιος-tapauksessa.

τοῦ Γναίου στραταγ[οῦ];²⁰⁵ **4)** SEG 25 642 (Ekhinoksen (Thessalia) poliksen muistomerkki, 168/7) Γναῖον Ὀκταῖον Γναίου στρατηγὸν ναυτικοῦ Ῥωμαίων;²⁰⁶ (Deloksen vihkilahjaluetteloissa (166<) **5)** ID 1429 A,I,12 Γναίου Ὀκταῖου ὑπάτου (vrt. Livius) ja **6)** ID 1459 Γναίου Ὀκταῖου.

Sittemmin rinnalle ilmaantuu v-variantti: **7–8)** senaatin päätöksen (129–100) versiot RDGE 12 ja IK 24,1 589 (myöhempi kopio 1. vs. pv.) r. 33 Ὀκτάνιο[ς] / Ὀκτάνι[ος]; **9)** ID 2616 (lahjoittajat Sarapiksen temppeliin, joko 97/6, 95/4 tai 94/3) I,50 Διονύσιος Ὀκτάνιος; **10)** ID 2488 (julkinen muistomerkki, "d") Γά[ιον] Ὀ[κ]τά[ν]ιον Γαίου Βάσσον myös kuuluu todennäköisesti tähän joukkoon; **11)** IC IV 221,c (Gortynin päätös, 1. vs. pv.) Γναῖος Ὀκτάνιος Γναίου υἱὸς Οὐστ[ουρία] Γ[α]λάκουσ(?)²⁰⁷ Γορτυνίων πρόξενος καὶ πολίτας. **11)** Delokselta tavataan myös ID 1782 (Berytoksen Ποσειδωνιασταί-kollegion ja kauppiaiden muistomerkki, noin 90) Γναῖον Ὀκτά[ον] Γναίου στρατηγὸν Ῥωμαίων[ν], todennäköinen ø-variantti. **12)** Ag. XVIII H273 (M. Antoniuksen ja Octavian alttari, 39/8) (...) Ὀ[κ]τ[α]ΐας δυν̄ν θε[ῶν] ἐ[ν]εργετῶν on varmempi, koska ensijulkaisun²⁰⁸ kuvan perusteella ι:a edeltävä kirjain voi olla α, mutta ei ainakaan υ.

Augustuksen ajalla ø-variantti on yleisin: **13)** IG XII,2 58 + SEG 35 907 (Mytilenen päätös, noin 27) r. 58 Ὀκταΐα τῇ ἀδελφῇ (Augustuksen); **14)** IK 20 19 (vihkilahja heeroksille, Kalkhedon, 27 – 14 jaa.) Αὔλος Ὀκταῖος .[- - -] (+ useita virkoja, mm. Augustuksen pappi); **15)** SEG 26 1824 (kyreneläisten muistomerkki, 27 – 14 jaa.) Ὀκταῖαν τὰν Καίσαρος τῷ Σεβαστῷ ἀδελφάν; **16)** I.Mus.Louvre 27 (yksityinen vihkilahja Augustukselle, Egypti, 2/1 – 3 jaa.) Ποπλίου Ὀκταεῖου ἡγεμόνι – tekijällä on ollut vaikeuksia kreikassa.²⁰⁹

Papyruksissa: **17)** BGU 4 1111 (asiakirja huoltajuuden päättymisestä, Aleksandria, 15) Γναίου Ὀκταῖου Δαμῶ; **18)** BGU 4 1200 (vetoomuskirje, Busiris, 2–1) Ποπλίωι

205 Kantakr. α:n lisäksi mon. gen. -ᾱν.

206 Mon. gen. -ᾱν; τᾱς, ἀρετᾱς, mutta στρατηγὸν; εἰς.

207 Kivessä ααικουσ.

208 TAPA 77 (1946) 148f.

209 υείοῦ, Διὸς Ἐλευθέλιον (Ἐλευθερίου), Ὀκταεῖου, βαστοφόλου (παστοφόροι), ἐφ' + dat. + gen. + gen.

Ὀκταῖωι. ou-varianttia **19)** I.Pergamon II 419 (dēmoksen muistomerkki keisari-perheelle, 27 – 14 jaa.) *Ὀκταουίαν τὴν Καίσαρος μὲν ἀδελφήν, [μ]ητέρα δὲ Σέξτου Ἀπολλογίου;* **20)** Fayoum III 212 ¶ (Arsinoitēn leipurien muistomerkki, 3 jaa.) *Ποπλίου Ὀκταουίαου ὄντος ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου;* **21–22)** RGDA Ac X,6 & Ap V,21 *Ὀκταουίαν ἰ Octaviam.*

Lisäksi: **23)** Helly 1983, 370 (code 1710) mainitsee julkaisemattomassa myöhäishellenistisessä hautapiirtokirjoituksessa esiintyvän henkilön Μάρκος Ὀκτάβιος Φιλάδελφος. **24)** I.Portes 25 (tentyrisläisten rakennuspiirtokirjoitus, 1 jaa.) *Ποπλίου Ὀκτανίου ἡγεμόνος.* Egyptissä esiintyy siis eniten vaihtelua.

Scaeva: **1)** Nimen ainoa selvä esiintymä on I.Oropos 308 (senaatin päätös, 73) r. 14 *Μάαρκος Ποπλίκιος Μάαρκου υἱὸς Ὀρατία Σκαίουας.* **2)** Suhtaudun tietyllä varauksella IK 58 117:n (Byzantion) *Σκένα*-nimeen, jota ei ole taulukossa. Tapauksesta liitteessä 3.

Scaevōla: ø-kirjoitusasu esiintyy neljästi 100–090 eri paikoissa: **1)** I.Olympia 327 (Akhaian liiton muistomerkki, 98/7 tai 94/3), *[Κο]ιντον Μ[ούκιον Ποπλίου υἱόν] Σκαιόλαν [στρατ]ηγὸν ἀνθύπατον Ῥωμαίων;* **2)** I.Pergamon II 268 + AE 2010 1546 (prokonsulin kirje, 99–97 tai 94/3) *Κόιντος Μού[κιος Ποπλίου υἱ]ὸς Σκαιό[λας] ἀνθύπατος Ῥω[μαίων];* **3)** IG XII,4,2 855 (Kos-saaren dēmoksen muistomerkki, <90) *Κοιν[του Μουκίου Σκ]αιόλα [στραταγοῦ ἀνθυ]πάτου [Ῥωμαίων];* **4)** SEG 45 1816 (Oinoandan dēmoksen muistomerkki, 100–90) *Κόιντον Μούκιον Κοίντου υἱὸν Μούκιου Σκαιόλα πάτρωνος καὶ ἐνεργέτου τῆς πόλεω[ς].*

5) Ainoa ou-variantti ja muutenkin erikoinen poikkeus on EA 40 (Blümel 2007) 47 (Nysan dēmoksen ja bülēn muistomerkki, 1. vs. ap.) *Κόιντον Μούκιον Κοίντου υἱὸν Καιουόλαν τὸν υἱὸν Κοίντου Μουκίου Καιουόλα στρατηγοῦ ἀνθυπάτου Ῥωμαίων.*²¹⁰ Isä mainitaan kahdesti: ensin tavanomaisesti ja uudestaan laajemmin tavanomaisen nimirakenteen jälkeen. Blümelin mukaan kirjoitus on huolellisesti tehty (ja kuvan perusteella hyvin säilynyt), joten alun σ ei puutu kivenhakkaajan virheen takia, vaan σ:n

²¹⁰ →SEG 57 1104.

kato vastaavassa asemassa on Kaariasta aiemmin tunnettu ilmiö ja vaikuttaa ehkä yhä tässä.

6) Taulukossa ei ole keisariaikaista kopiota IK 13 630a (bülēn ja dēmoksen muistomerkki, Efesos, alkup. 100–90≤) *Καλίαν Μάρκου θ[υγατέρα] τήν γυναῖκα Κο[ίντου Μουκίου] Σκαιονόλα τοῦ πά[τρωνος]*: edellä esitellyn näytön ja yksialfaisen Marcuksen perusteella (ks. luku 9) vaikuttaa todennäköiseltä, että kirjoitusasuja on muutettu.

Sallūvius: katso kaksikieliset.

Vēvēius: ID 1763, katso 6.1. sivulta 66.

6.4 Tulkinta

Eckinger (1893, 82) katsoo, että /w/ ei esiinny (sc. digamman kadon jälkeen) kreikassa, mikä ei ole kaikkien murteiden osalta totta. Hän tulkitsee oikein, että *ou* on yleisin myös tasavalta-aikana, mutta se, että *β* olisi yleinen nimenomaan ennen *u*:a, pitää aineistoni tapauksissa paikkaansa ainoastaan nimikohtaisesti Liviuksella ja Vibiuksella. Näistä Eckinger (88) tulkitsee tuskin oikein, että mainitun tendenssin lisäksi *Λίβιος*-nimen *β* voi tulla analogian kautta *Βίβιος*-nimestä ja tässä puolestaan ensimmäinen *β* voi johtua jälkimmäisestä. Grafeemittoman *ø*-variantin Eckinger (92) mainitsee Novemberkuukauden nimessä yleisimmäksi, mutta Octaviuksesta vastaavia hän ei tunne ennen Augustusta ja Scaevolasta ei ollenkaan. *Σερούλιος*-tapauksia Eckingerillä on kaksi (aj. 46 ja 39), mutta hän ei muodosta erikseen mitään tulkintaa näistä eikä muista *o*-kirjoitusasuista.²¹¹

Yleinen tulkintani on seuraava: Sananalkuisessa ja varsinkin konsonantin jälkeisessä asemassa /w/-äänteen *ou*-kirjoitusasu on selvästi yleisin, mutta varhaisimmissa tapauksissa sananalkuisissa on vaihtelua. Mainituissa Liviuksessa ja Vibiuksessa *β* on pitkään ainoa, ja vaihtelua esiintyy vasta myöhemmin. Muissa nimissä *β*-variantti on

211 Ks. 92–94. Tosin nabatealainen *οὐτρανός* (veteranus) "[stammt] aus Barbarenland".

poikkeuksellinen ennen Augustuksen aikaa. Puolivokaalin kirjoitusasuun ei yleisesti näytä vaikuttavan äännettä seuraavan vokaalin kvaliteetti eikä kvantiteetti, joten Liviuksen ja Vibiuksen β johtuneet jostakin muusta.

Varsinkin painollisen lyhyen vokaalin jälkeen tyypillisin on *v*-variantti, mikä ilmiönä rinnastuneet vastaavasti kirjoitettujen kreikan diftongien $\alpha\nu$ ja $\epsilon\nu$ äännevuokseen. Vastaavissa painottomissa esiintyy toisinaan \emptyset -variantti. Pitkän vokaalin tai diftongin jälkeen kirjoitusasussa on vaihtelua, mutta varhaisissa Octaviuksissa on \emptyset - ja sittemmin myös *v*-variantti ja Scaevolassa lähinnä \emptyset . Yleisesti harvinainen on sananalkuinen tai konsonantin jälkeinen *o*-variantti, paitsi läntisen Vähä-Aasian ja sen rannikon alueella noin vuosina 63–39 nimessä Servilius.

Murteiden vaikutusta esiintyy vain vähän, ja olennaisimmat tapaukset ovat *Κλοάτιοι–Φούλβ[ι]ον* ja *Νοτίου–Πυρβαλλίων*. Edellisessä murrevaikutusta β :n syynä puoltavat lakonian murteessa myöhemminkin säilyneet /w/ ja /u/, jotka molemmat esiintyvät tässä nimessä yleiseen linjaan nähden poikkeuksellisen varhain. Jälkimmäisessä kreikkalaisen nimen β on murrepiirre, mutta selvästikään kirjoitusasua ei ole sovellettu oskilaisen nimen vokaalien väliseen /w/-äänteeseen. Muuten mahdolliset tapaukset ovat suhteellisen myöhäisiä tai hankalia ajoittaa, joten on vaikea erottaa, onko syy pelkästään myöhempään aikaan liittyvä vai onko valintaan voinut myös (mutta tuskin pelkästään) vaikuttaa jokin murteesta periytyvä preferenssi.

7. /k^w/

7.1. Aineisto

Taulukko 7. Nimet, joissa esiintyy /k ^w /														
Quā-			Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–		D	ha	hm	±
Quārta]oa	1	1	.
Quārtio		koa	1	1	
Qui-														
Quīnctīlis		kol	5	.	0,5	3	0,5	1
Quīnctilius		kol	3	3	
Quīnctius		kol	20	0,5	10,5	1	1,5	2,5	2		.	.	2	.
Quīnta		kol	1	1	.
Quīntilius	1	kol	1	1	
Quīntius		kol	2	2	2
Quīntus		κ[.]u	1	1	
		κ	6	0,5	3,5	1	1	.	.
		ko[2	.	.	1	.	.	1	
	14	kol	192	3,5	19	21,5	35	30,5	30,5		25	3	24	16
		kou	1	.	.	1
	15	kol Σ	224	4	30	25,5	37	34	36,5		25	3	29	18
Qui-														
Quīrīna		kou	1	1
		ku	4	.	.	1	2	.	1	
Quīrīnālis		ku	1	1
Quīrīnius		ku	0	1
Quīrīnus	2	ku	2	2	
Quiator?		kol	1	1
-qu-														
Torquātus		koua	1	.	.	.	0,5	0,5
Aquīla	2	ku	4	3		.	0,5	0,5	.
Aquīllius	5	ku	10	.	.	8	.	1	1	

Kaikki /k^{wi}-tapaukset ovat sananalkuisia, ja muu kirjoitusasu kuin kol on poikkeus. Näitä on vain etunimessä Quintus, jonka varhaisissa tapauksissa esiintyy eräissä tapauksissa ku-variantti, yhdessä myöhäisessä oletettavasti κ[o]u ja kerran myös mahdollisesti virheellinen kou. Äänneyhdistelmälle /k^{wi}/ puolestaan ku on tyypillinen kirjoitusasu. Molemmissa sananalkuisissa /k^{wā}-tapauksissa labiovelaaria vastaa ko ja

sanan keskellä kov,²¹² mutta tapauksia on vähän. Quiator on epävarma 200-lukulainen tapaus Sisiliasta.²¹³ Lisäksi Gortynistä on tapaus IC IV 425 *Φλ(αουία) Κύντιλλα*, jonka olen hylännyt epäuskottavan ajoituksen perusteella.²¹⁴

Κίντος: Nimen esiintymiä ja alkuperää käsittelee L. Robert, joka ei tosin huomioi Deloksen tapauksia. Kirjoitusasu ei ole aina varma ja voinee viitata myös ei-itaaliseen nimeen. Taulukkoon en ole ottanut epävarmempia tapauksia.²¹⁵ Todennäköisemmät ja varmat ovat seuraavassa:

1–2) Temppeleiden lahjoitusluetteloita, joissa sekä *Κόιντος* että *Κίντος*: (lahjoitusten aj. 179/8) ID 442 r. B,148 ja ID 443 Bb,65 *Κίντος*²¹⁶ *Πλίνιος*, mutta r. B,103 ja Bb,28 (lahj. aj. 190) *Κόιντος Φάβιος Κόιντου υἱὸς στρατηγὸς Ῥωμαίων* ja ID 443 Bb,34 (179/8) *ἀνάθημα Κόιντου Ῥωμαίου*; **3)** vastaava, mutta fragmentaarinen ID 1430 (oletettavasti suunnilleen samalta ajalta) f,11 [*ἀνάθημα*] *Κίντου [Ῥωμαίου]*, m,7 [---]ου *Κόιν[του ---]*. Edellä mainittujen nimirakenteista tulee vaikutelma, että vihkilahjaan liitetty nimi olisi lahjoittajan muotoilema – ainakin Q. Fabius Q. f.:n tapauksessa, jossa on varhainen esimerkki filiaation määritteestä.

Yksityiset papyrusasiakirjat Egyptistä (200–125): **4)** SB 3 7169 *Κίντος ...ιος Μεσσαλιώτη[ς]* (?), *Κίντος Κιντο[.]* ja **5)** SB 3 7170 *Κίντου, [Κί]ντος*. **6)** Ks. alla metriset. **7–8)** Lisäksi on Thasoksen θεωροί-luetteloissa IG XII,8 317 ja 355 *Γάιος*

212 Milet VI,3 1121 (dēmoksen muistomerkki, noin 85–60) *Λεύκιον Τορκουᾶτον Λευκίου υἱὸν πρεσβευτὴν καὶ ἀντιστρατήγον*: nimirakenteessa on lisänimi siinä, missä odottaisi sukunimeä Manlius. Henkilöstä ks. julkaisun kommentaari.

213 IGDS II 113 *Ὀλτου Κοιά[τορος]*, jonka ensimmäistä nimeä editori Dubois arvelee itaaliseksi, ehkä /w/-alkuiseksi.

214 Editori M. Guarduccin mukaan "hoc titulo filia patrum suum honoravisse videtur", ja ajoituksesta hän mainitsee vain "litterae saec. fere I a. Chr. n. valde corrosae" (tästä PHI-kantaan ajoitus 1. vs.). On nähdäkseni varmaa, että kirjoitus on ajoitettava myöhäisemmäksi: sukunimen lyhennys Φλ. on tuskin mielekäs varsinkaan kreikankielisessä kontekstissa ennen Flavius-keisareita. Tätä tukee myös, että /kʷt/-äänneyhdistelmää ei ole toteutettu kv-kirjoitusasussa kertaakaan muissa väitetyin tai sitä varhaisemman ajan kirjoituksissa.

215 Robert 1938, 205–209. Hän mainitsee myös nämä: *Κίντος*: IG IX,12,3 638,5 (asiakirja orjien vapauttamisesta, Naupaktos, noin 150) ja Audollent, *DT* 59 (Ateena, 200-l?, Robertin mukaan "epäilemättä" 300-luvulta ja varmasti ei Quintus), Robert 1938, 209,7 (vihkilahja, Issa (Dalmatia). Myöhemmin on julkaistu SEG 32 1080,114 *Κιν[τος?]* (Sardinian Olbia, 100-l – 1. vs.).

216 ID:n (ranskalaisittain editoituna täydennetty) lukutapa on K(o)ίντος, mutta muihin κi-tapauksiin nähden täydennys ei ole mielestäni kohdallinen.

Κίντου, joka ajoitetaan julkaisun sivulla 92 ensimmäiselle vuosisadalle jaa.²¹⁷ Näitä ei ole taulukossa.

Metriset: 1) GVI 754 (Elaia?, 100-l) *Κίντωι*.²¹⁸ 2) IC IV 372 (Gortyn, LGPN I s.v. 'Κοῖντος 2': 1. vs.?) *Κοῖντ[ος]*. Eritavuinen κοῖ, jonka täytyy siis sisältää kaksi vokaalia, on erikoinen lähtökieleen nähden, jossa äänneyhdistelmä on /k^wi:/.²¹⁹

Muut poikkeavat /k^wi:/n kirjoitusasut: 1) ID 2597 (voittajaluettelo, 126/5) *Γάιος Κοῖντου Ρωμαῖος* voisi olla tarkoituksenmukainen poikkeuksellisenä yrityksenä kuvata äänneyhdistelmää dittografian avulla,²²⁰ mutta tämä on epätodennäköistä, koska tapaus on ainoa laatuaan, pelkästään Deloksella esiintyy κοι- 59 muussa kirjoituksessa ja viereisten kirjainten muotojen perusteella kivenhakkaajan virhe on helposti mahdollinen. 2) I.Philai 157 (temppelin kävijäluettelo, 8 jaa.) *Κ[ο]υῖντος Ὀρτήσιος Φ[λα]β[ια]νός Ζηνοθέμιδος* ilmentää varhaisena tapauksena muuten myöhemmin esiintyvää kirjoitusasua.²²¹

Varhaisimmat κοι-variantit: 1) IG XII,s 127 + ZPE 180 (Mack 2012) 217ff. (προξενία-luettelo, Eresos, 230–200) *Πόπλιον Ἀρέλλιον Κοῖν[του]*. 2) Varhaisin tarkasti ajoitettu on aiemminkin mainittu SIG³ 585 17 n. 8 (πρόξενος-luettelo, Delfoi, numeron aj. 195/4) *Κοῖντος Ὀτόριος Κοῖντου Ρωμαῖος*. 3) Lisäksi on Deloksen vihkilahjaluetteloita, joissa esiintyy joskus vuoden 244 jälkeen lahjoituksen tehnyt *Κοῖντου Ρωμαίου*: varhaisin on ID 461 Ba,40.²²²

217 En ollut kiinnittänyt tähän aiemmin huomiota, koska PHI-kannassa piirtokirjoituksille ei anneta ajoitusta – kai siksi, että se on eri sivulla. Tapauksen tultua minulle uudestaan esiin en ole enää ehtinyt selvittää kunnolla sen ajoitusperusteita. Joka tapauksessa henkilö on molemmissa kirjoituksissa ainoa, jonka nimet eivät ole kreikkalaisia. Käytetty nimirakenne voisi viitata varhaisempaan ajoitukseen, mutta toisaalta se voi johtua myös kyseisten luetteloiden käytännöstä.

218 (...) ἀμφεκάλυσ' Αἰδης | Κελτῶν ἐν χείρεσσι, ὁπ[η]νίκα δεῦρ' ἀπὸ Ρώμης] | ἦλυθε σὺν Κίντωι κοῖν[το]ρι Τευθρανίην.] | (...)

219 Koko säe: οὗτ' ἄγαμος γεν[ό]μαν], ὁ δὲ σύνβιός ἐστι Κοῖντ[ος]. Muualla eritavuinen κοῖ esiintyy ainakin GVI 1070:ssa, joka on ajoitettu 100-/200-l jaa..

220 Ks. sivu 102.

221 Ks. Eckinger 1893, 122. Tässä tapauksessa nimirakenne on myös erikoinen [etunimi + sukunimi + lisänimi + filiaatio (kr. henkilönimi)], mutta r. 9:n (ἔτους) λη' Καίσαρος osoittaa ajoituksen selvästi. Kirjoitusasusta ov vrt. r. 1 Κατού[λου], ks. edeltä alaluvusta 4.2. Lisäksi mainitsen tietooni liian myöhään tulleen trilingvin (kolmas kieli on puuni) CIL I² 707, jossa on *Q. Marci[us ---] | Κοῖνκτος Μάρκιος[ς]* | (puunilaista tekstiä ei anneta).

222 Muista yhdestätoista täydentämättömästä ks. Ferrary et al. 2002, 233 s.v. 'Noms incomplets 205'.

Olennaiset kaksikieliset: Neljässä M'. Aquilliuksen (cos. 129) mailipylväässä vastaperustetusta Aasian provinssista on vähintään sukunimeltä riittävän säilynyt Μάνιος Ἀκύλλιος Μανίου²²³ ὕπατος † M'. Aquillius M'. f. cos. : **1)** CIL III 7184 ja **2)** ILS 27 (Kaikos), **3)** ILS 5814 (Efesoksen–Sardein tie, myöhempi kopio²²⁴), **4)** IK 17,1 3159 (Efesos). **5–6)** Egyptin prefekti C. Iulius Aquila kahdessa pitkälti samasisältöisessä Augustuksen rakennushankkeen piirtokirjoituksessa (Aleksandria, 10/11 jaa.) I.Delta 330,1 Γαίου Ιουλίου Ἀκύλα[ι] † C. Iulio Aquila ja 331,2 (sama, mutta Ἀκύλα). **7)** IG II/III² 4126 (Ateenan muistomerkki, aj. SIA VI 4 ¶ 14 – 14 jaa.) Λ. Ἀκύλλιον Φλώρον Τουρκιᾶνον Γάλλον ἀνθύπατον † L. Aquillio C. f. Pom(ptina) Floro Turciano Gallo (+ virkaluettelo).

Samassa kirjoituksessa /kʷi/ ja /kʷi/: **1)** IK 28,2 612 (Bargylian päätös, noin 127) Κοίντου Καπίωνος ja Μανίου τε Ἀκυλλίου τοῦ Ρωμαίων στρατηγοῦ. Molemmista on hieman puutteellisemmin säilynyt toinen maininta.²²⁵ **2)** I.Oropos 308 (senaatin päätös, 73) Κόιντος, (tr.) Κυρίνα. **3)** RDGE 12 (Adramyttion, senaatin päätös, 129–100) Κόιντος, Κυρε[ί]να. **4)** IK 24,1 589 (eri versio edellisestä, myöhempi kopio 1. vs. pv.) Κόιντος, Κοινκτελίων, Κυρίνα. **5)** IK 21 11 (senaatin päätös, Panamara, 39) Κόιντος, Κουρίνα. **6)** RGDA Ac Κοιντιλίωι, Κοίντου/-ωι, (ναός) Κυρείνου; **7)** Ap Κοίντωι, Κυρείνου.

Aquillius: Suurin osa tapauksista on jo esitelty edellä. On vielä syytä mainita nämä: **1)** IK 36,1 170 (myöhempi mailipylvään kopio kuten yllä, Tralleis), Μάν(ι)ος Ἀκύλιος Μα(ν)ίου ὕπατο[ς] Ρωμαίων ja heikosti säilynyt Λεύκιο[ς] Ἀκύλιος Μανίου] υἱός M[ανίου δὲ υἱωνός] ταμ[ίας]. Tässä toisaalta ei ole lisätty filiaation määrittettä, ja

223 Ilman filiaation määrittettä alkuperäisissä mailipylväissä, mutta myöhemmässä kopiossa ILS 5814 nimirakenteeseen on lisätty υἱός.

224 Myöhempi kopio, jonka on teettänyt [L.] Aquillius [M'. f.] M'. n. Floru[s] † [Λε]ύκιος Ἀκύιο[ς] M[ανίου] υἱός [M]ανίου δὲ υἱ[ωνός] Φλώ[ρος] ταμ[ίας]. Uskoakseni tässä kr. version sukunimi on virheellinen (ts. Ἀκύλλιο[ς]) latinalaisen vastineensa ja kirjoituksessa mainitun vuoden 129 konsulin nimen Ἀκύλλιο[ς] perusteella. Leumann 1977, 142 on eri mieltä: hän mainitsee tämän yhtenä varhaisista tapauksista, jotka ilmentävät roomaanisten kielten kehitystä /l:/ > /k:/ . Onpa äänne ollut mikä hyvänsä, vaikuttaa arveluttavalta, että pitkä konsonanttiaänne olisi tietoisesti jätetty kokonaan grafeemitta.

225 Nimirakenteiden kannalta on mielenkiintoista, että lisäksi mainitaan Γναῖον Δομέτιον Γναίου ἀντιστράτηγον, joten kaikilla kolmella on eri nimirakenne. Lisäksi Gnaeukseen viitataan neljästi pelkällä etunimellä.

toisaalta konsulin nimirakenteesta on jäänyt kolme kirjainta hakkaamatta (jos luetaan näihin myös toisen λ:n puute). 2) SEG 50 1211 (Pergamonin kunnipäätös, 125<) *Μανίου τε Ἀκυλλίου στρατηγ[οῦ] ὑπάτου Ρωμαίων*. Tämä poikkeaa muista varhaisista kreikkalaiselta tuottajaltaan.

Quiřī-: Myöhäinen tapaus IK 21 11 *Κουρίνα* verrattuna muihin kv-kirjoitusasuihin tuo mieleen /ũ-ĩ/-vaihtelun myöhäiset ou-tapaukset (esim. Αἰμούλιος). Tosin lukutapa ei ole varma.

7.2. Tulkinta

Koska Eckingerin mukaan "näyttää itsestään selvältä, että kreikkalaisista yhdistelmä kou vaikutti sopivimmalta", hän käsittelee q:ta "kreikkalaisen kirjoitusasun mukaisesti" kaksoiskonsonanttina, mutta viittaa aiempaan tutkimukseen, jonka mukaan kyseessä on "k ja sitä seuraava u:mainen, epäsäännöllinen äänne". Lisäksi Eckinger ei erottele pitkää ja lyhyttä /i/:tä. Hänen tälle käsittelylle olennaisin johtopäätöksensä liittyy kou-tapausten varhaisuuteen: "Tässäkin siis näkyy taas sama ilmiö [kuin /u:ssa], että varhaisena aikana ũ ilmaistiin melkein aina o-kirjoitusasulla."²²⁶

Schulze viittaa edellä mainittuun keisariaikaiseen Κόιντος-tapaukseen (myöhemmin julkaistu GVI 1070) osoituksena kolmitavuisesta ääntämyksestä.²²⁷ Leumann esittää erittelemättä asiaa kronologisesti, että muuten kuin /ĩ/:n edellä tavanomainen kirjoitusasu on kou ja harvemmin ko tai kv. Hänen mukaansa kreikan kv ja latinan quĩ vastaavat toisiaan lainasanoissa molempiin suuntiin, joskin varhaisemmissa latinaan omakutuissa lainoissa esiintyy myös <cu>. Hän myös esittelee <qu>:n ääntämykseen yleisesti liittyviä ongelmia.²²⁸

Kuten alauvussa 2.x.x. olen maininnut, on epäselvää, miten latinan oletettu /k^w/ on äännetty kreikaksi. Tämän takia on vaikea määrittää, vastaako kou-kirjoitusasun o äänneyhdistelmän /^w/-elementtiä vai onko se osa kirjoitusasua, joka vastaa yhdistelmän

²²⁶ Eckinger 1893, 120–125.

²²⁷ Schulze 1904, 201 alav. 4. Vrt. Salomies 1987, 46.

²²⁸ Leumann 1977, 52–53, 77, 113 & 150.

pitkää vokaalia. Eckinger tulkitsee edellisen mukaan, ja eittämättä $\kappa\alpha$, $\kappa\upsilon\alpha$ ja $\kappa[o]u$ tukevat tätä. Nämä ovat kuitenkin käsittelemälläni ajalla myöhäisiä, ja κ ei todista välttämättä kummankaan tulkinnan puolesta, koska $\kappa\omicron$ -kirjoitusasuun verrattuna en tiedä määrittää, ovatko näiden kahden ero \omicron :n ja u :n vai $\kappa\omicron$:n ja κ :n välillä.

Verrannoksi vaikea $/k^w i/:n$ κu jättää yhtä epäselväksi, millä tavalla $/w/$ -elementti ilmenee kirjoitusasussa. Tässä yleinen u ja kerran esiintyvä myöhäinen $\omicron u$ tuovat toisaalta mieleen varsinkin Aquilliuksen takia $/\ddot{u}-i/$ -vaihtelun, ja herää epäily, onko myös quir-alkuisilla tekemistä tämän kanssa.

Tavujen määrä $\kappa\omicron$ -kirjoitusasussa on puolestaan vähiten epäselvä, mutta suoraa näyttöä on hyvin vähän. Olisi erikoista, jos lähtökielen metrisesti lyhyeksi mitattava $/k^w/$ olisi muuntunut ainakaan varhain omaksi tavukseen, ja yksitavuisuutta puoltaa myös κ -variantti ja varsinkin sen metrinen tapaus. Myöhäisemmän, kaksitavuisen ajoituskin on vain ehkä ensimmäinen vuosisata, ja erikseen mitattavaa \omicron :ta voi verrata latinalaisperäisen $/w/$ -äänteen häilyvään luonteeseen keisariaikaisessa kreikkalaisessa metriikassa.²²⁹

Mitä aksentointiin tulee, en ole aivan tyytyväinen tavanomaiseen Κόιντος -linjaan. Koska asemaltaan epävarma \omicron ei vaikuta ainakaan varhain olleen oma vokaalinsa ja toisaalta tavussa on pitkä vokaaliäänne (diftongi tai ei), voisi ehkä harkita aksentointia Κοῖντος . Toisaalta kirjallisten lähteiden käsikirjoituksissa esiintyy κόιντος , esimerkiksi Diod. 11,71,1.²³⁰

229 Muutama analysoitu tapaus: Eckinger 1893, 91–82. Muuten ks. GVI:n indeksi.

230 Tosin Quintuksesta on Diodoroksen käsikirjoituksissa on koko joukko erilaisia korruptioita ja aksentointeja. Muutenkin aksentoinnit ovat viime kädessä tuntemattoman bysanttilaisen munkin tai muun sellaisen käsialaa, eikä hänen Quintus-aksenttiensa ja vuosisatoja aiemman ääntämyksen yhteyteen voi suhtautua kritiikittä.

8. Vokaalimerkkien dittografia

Ensimmäisessä alaluvussa keskityn Marcukseen ja muihin samakantaisiin nimiin, joissa esiintyy yksi- ja kaksialfaisen kirjoitusasun vaihtelua. Toisessa alaluvussa käsitelen muiden nimien ja vokaalien dittografiat sekä tulkinnalle olennaiset samakantaiset muut itaaliset nimet, kreikkalaisten henkilönimien αα-dittografiat ja varhaiset latinalaiset <aa>-dittografiat. Kolmannessa esittelen aiemman tutkimuksen näkemykset ja omani.

8.1. Marcus ja sen johdokset

Marcuksen lisäksi esiintyvät sen johdokset Marcus, Marcilius, Marcellus ja Marcellinus sekä samakantainen kuukaudennimi Martius. Tässä ei ole syytä esitellä α-variantin ajoittamattomia tapauksia, koska liitteen 1 perusteella niitä ja keisariaikaisia on ainakin 1600. Taulukko 9.1a. esittää piirtokirjoitukset, joissa käsiteltäviä nimiä esiintyy, mutta 9.1b. esittää eri variantit piirtokirjoituksissa, joten 9.1b.:ssä on laskettu kahdesti ne, joissa on molemmat. 9.1a.:n epävarma tapaus "?" ei esiinny 9.1b.:ssä.²³¹

Taulukko 8.1a. Eri kirjoituksissa esiintyvät variantit

	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±	ea
αα	123	0,5	18,5	27	28	8,5	2,5	25	3,5	9,5		
	7	4	3
α	255	1	8,5	7	10,5	65	103	3	10	47		
	16	16	
αα & α	5	.	2	.	0,5	0,5	.	.	.	2	.	.
?	1	.	.	.	1
	407	1,5	29	34	40	74	105,5	28	13,5	58,5	20	
αα		33%	64%	79%	70%	11%	2%	89%	26%	16%		
α		67%	29%	21%	26%	88%	98%	11%	74%	80%		

²³¹ Tämä on ainoa liian epävarma, jonka olen ottanut mukaan, koska kommentoin sitä myöhemmin erikseen. Yleisesti on ongelmallista tulkinnalle, että μ ja α voivat olla kirjainmuodoiltaan lähellä toisiaan. En ole ottanut aineistoon liian epäselviä tapauksia, vaan vain sellaiset, joissa esimerkiksi μ:tä välittömästi edeltävä kirjain on riittävän säilynyt ja sen sekä ρ:n väliin jäävien kirjainten määrä voidaan laskea luotettavasti. Esimerkiksi liian epäselvästä sopii vain hieman liian huonosti säilynyt bilingvi ID 1687 (rakennuksen lahjoittajat, noin 100): Paremmiin säilyneessä lat. osassa esiintyy muutama *M(arcus)* ja [---]tilenus] *Q. f. Marcel(lus)*, mutta kreikkalaisessa tämän (oletetusta) vastineesta on säilynyt [---]ετιληνος Κοίντου νίδ[ς Μάρκελλος (sic)] ja Marcuksista vain yksi liian epävarma [---]Μα]άρκον [---]. Tosin muita vertailtavia /ā/-tapauksia ovat *C. V[arius ---] ἰ [Γάιος] Οὐάρο[ιος ---]* ja *A. G[eri]llanus Mar. [f.] ἰ [Αὔλος Γεριλ]λαν[ος Μαράιον νίος]*.

Taulukko 8.1b. Marcuksen ym. $\alpha\alpha$- ja α-variantit maantieteellisesti jaoteltuna													
			<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±	ea
Attika	$\alpha\alpha$	15	-	2	6	3	-	1	-	-	3	-	-
	α	27	-	-	-	1	10	14	-	-	2	3	
Pelop.	$\alpha\alpha$	3	-	1	-	0,5	1,5	-	-	-	-	-	-
	α	10	1	-	-	1,5	3	3,5	-	-	1	-	
Keski-Kr.	$\alpha\alpha$	17	0,5	8,5	2	3,5	0,5	-	-	1	1	-	1
	α	32	-	2	1	1	8	11	-	1,5	7,5	1	
Pohjois-Kr.	$\alpha\alpha$	5	-	1	1	-	-	-	-	1	2	1	-
	α	6	-	1,5	0,5	-	1	-	-	-	3	-	
Makedonia	$\alpha\alpha$	3	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	-
	α	6	-	-	-	1	-	2	-	-	3	-	
Traakia	$\alpha\alpha$	3	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-
	α	11	-	-	-	-	1	3	-	2,5	4,5	-	
Pohjoinen	α	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Aig.: Delos	$\alpha\alpha$	49	-	7	9	8	-	-	25	-	-	-	-
	α	18	-	6	2	1	-	3	3	1	2	-	
Aig.: muu	$\alpha\alpha$	11	-	1	2,5	3	0,5	-	-	-	4	1	1
	α	47	-	-	1	1,5	9,5	20	-	1,5	13,5	5	
V.-A.: Asia	$\alpha\alpha$	17	-	-	5,5	6	3	0,5	-	0,5	1,5	-	1
	α	55	-	1	2,5	2,5	18,5	22,5	-	1	7	6	
V.-A.: muu	α	15	-	-	-	-	6	9	-	-	-	-	
Lev.+Kypr.	$\alpha\alpha$	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	α	4	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	
Eg.+Kyr.	α	16	-	-	-	-	4	11	-	-	1	-	
Länsi	$\alpha\alpha$	5	-	-	-	1,5	2,5	1	-	-	-	-	-
	α	10	-	-	-	1,5	2,5	1	-	2	3	1	
(tunt.)	α	2	-	-	-	-	1	-	-	0,5	0,5	-	

Yleisestä ajallisesta jaottelusta voidaan todeta, että aikavälillä 200–70 noin 70 prosentissa kirjoituksista on käytetty $\alpha\alpha$ -varianttia, ja 200–147 α -varianttien suhteellisen suuri määrä johtuu Deloksen vihkilahjaluetteloiden tapauksista. Vuosien 69–28 aikana α -variantti syrjäyttää $\alpha\alpha$:n erikoisen nopeasti, sillä taulukon luku 8,5 sisältää kaksi tapausta 60-luvulta ja viisi väljemmin tai rajalle ajoitettua, edellisen ajanjakson kanssa jaettua puolikasta. Augustuksen ajalta on enää kaksi varmaa $\alpha\alpha$ -tapausta. Myöhemmistä $\alpha\alpha$ -varianteista en ole havainnut merkittäviä yhteisiä tekijöitä. Maantieteellisesti 200–70 α -varianttia yleensä esiintyy eri alueilla $\alpha\alpha$:n rinnalla, mutta Attikan varhaisimmista tapauksista yksikään ei ole α -variantti.

Kaksikieliset: 1) IG IV 604 (itaalien kauppiaiden muistomerkki, Argos, noin 67)

Κοίντον Μαάρκιο[ν Κοίν]του νίον Πῆγα † *Q. Maarcium Q. [f. Regem].* **2)** RGDA Ac XI,13 & XIX,1 *Μαρκέλλου* † *Marcelli* ja **3)** Ap V,29 *ῥδωρ τὸ καλούμενον Μάρτιον* † (Ac:) *aquam, quae Márcia appellátur*²³².

Sekä α että αα: Ei yllätä, että tapaukset sijoittuvat varhaiselle tai kirjoitusasujen käänteeseen ajalle. **1)** ID 1429 A,I,31 (temppelin vihkilahjaluettelo, 100-l ap.) *Κοίντου τοῦ Μαρκίου ὑπάτου*,²³³ mutta A,II,21 (<149/8) *Μαά[ρκ]ου Κοιγκτίου*. **2)** ID 1412 A,12 (temppelin vihkilahjaluettelo, 156): *Μᾶρκος* ja *Μαάρκου* samalla rivillä, mutta eri nimirakenteissa. **3)** IG V,1 1146 (Gytheionin damoksen *proxenia*-päätös, 71/0<) r. 1 ja 42 *Μάαρκο-*, mutta 16 *Μαρκίλιον*. **4)** IG II/III² 10156 (hauta, 1. vs.) *Πόλλα Λολλία Μαάρκου ja Μᾶρκος Λόλλιος Μαάρκου*. **5)** IG XII,s 557 (Khalkis, *οἶδε ἐνανάρχησαν* -nimiluettelo, 1. vs.²³⁴) I,25 *Μᾶρκος Κοσσούτιος*, II,56 *Μάαρκος Κορνήλιος*. **6)** IK 24,1 589 (vuosille 129–100 ajoitetun senaatin päätöksen kopio, Smyrna) on laskettuna taulukossa vain αα-tapaukseksi. Kirjoitus on kopio ensimmäisen vuosisadan puolivälistä, mutta uskoakseni kirjoitusasuissa on pyritty noudattamaan alkuperäiskappaletta: Marcuksesta esiintyy kymmenesti αα.²³⁵ Näiden rinnalla kerran esiintyvä α on epäilemättä kopion virhe – kenties satunnainen haplografia, mutta ei ole mahdotonta, että α-variantti on ollut kopion tekoaikana tyypillisempi ja sen vuoksi epähuomiossa päätynyt tähän.

Varhaisimmat: **1)** IG IV²,1 95 (Epidauroksen Asklepieionin *θεαροδόκοι*-luettelo, kyseisten rivien aj. 340–338) r. 71–72 katanelainen *Κῖπος Μάρκου*.²³⁶ Erikoista on, että

232 Apollonian versiossa kivessä on *μαρτιον*, joka on editoitu *Μάρκῳ*. Ankyran versiossa X,19 on säilynyt vain *μαρ[]*.

233 Eckinger 1893, 9 ei tunne Marciuksesta tai Marcelluksesta yhtään α-varianttia ennen noin vuotta 50. Edellisestä tässä on yksi tapaus ja toinen on sama henkilö ilman artikkelia ID 1458 22. Kuitenkin kai sama henkilö on ID 1450 A,69 *Κοίντου Μααρκίου*, ei virkanimikettä. Muut *Μαάρκιος*-esiintymät: I.Olympia 318 (Akhaian liiton muistomerkki, noin 169), SEG 29 806 (luettelossa *οἶδε τῶν παίδων ἱεροποιοί*, Khalkis 120–100) ja SEG 52 888 (noin 70? ks. s. 80). Eckinger sanoo Marcelluksesta sinänsä oikein: varhaisempia ovat IG XIV 435 (Tauromenion, 79) ja I.Oropos 308, ks. s. 98, ja ajassa seuraavat ovat muistomerkit (aj. Eilers 2002, 198) cos. 51:lle SIG³ 774A (Delfoi) ja 774B (Tanagra) sekä tämän vaimolle IG II/III² 4111 (noin 45). Koska tapauksia on kaikkiaan vähän ja variantit esiintyvät ilmiön päälinjan mukaisesti, Eckingerin huomio ei ole erityisen hyödyllinen.

234 IG:n ajoitus. Torelli 1980, 314: "della seconda metà del II o degli inizi del I sec. a.C." ilman perusteluja.

235 Ks. sivu 18.

236 IG (ed. F. Hiller von Gärtringen 1929): *Κατάναι· Ἀ[λ-]κιπος Μάρκου*. Henkilöstä Hiller:

kreikkalaisista $\Lambda\bar{\alpha}(\varphi\alpha)$ -alkuisista nimistä ainoa Epidauroksesta tunnettu tapaus on osapuilleen samalta ajalta ja kirjoituksessa esiintyy sekä α - että $\alpha\alpha$ -variantti.²³⁷ Tämän merkityksestä katso seuraava alaluku. **2)** BCH 45 (1921) 4ff. (Delfoi, θεωροδόκοι-luettelo, 230–210≤) r. II,146 Samen saaren yhteydessä mainittu *Μάαρκος Κορνήλιος Γάιου*. 200–166: **3)** AEph 1917 1ff.,301 ¶ (Khyretiaian poliksen προξενία-päätös, 191) *Σέξτω Όρφιδιηνῶ Μάρκου νίῳ Ρωμαίῳ*.²³⁸ **4)** SIG³ 601 (Teos, preetorin kirje, 193) *Μᾶρκος Οὐαλάριος*²³⁹ *Μάρκου στρατηγός*. **5)** SIG³ 585 (Delfoi, πρόξενος-luettelo, 190/89) *Μάαρκος Όαλ[έ]ριος ὁ Μοττόνης Ρωμαῖος*.²⁴⁰ **6)** Aivan olennainen tapaus, joka tosin ei välttämättä kuulu varhaisimpiin, on BCH 23 (1899) 93,7 (Akraifian σούνεδρυ'ν ja dāmoksen προξενία-päätös, 191–150) r. 26 *Μάαρκον Νοορκίνιον Λευκίῳ Ρωμειῶν*. Kielimuoto on boiotialainen,²⁴¹ ja kirjoituksessa on ainoa selvä dittografian rinnakkaistapaus, jossa molemmat vokaalimerkit viittaavat vokaaliäänteeseen; katso seuraava alaluku.

Mettrinen näyttö: SEG 36 555 (Epeiroksen Kassope, M. Perpernan (cos. 130) joukoissa taistelleiden kolmen kreikkalaisen pyhitys Herakles Soterille, 129<pp) r. 8 jambisen trimetrin säkeessä *ὅτε στρατηγὸς ἦγε Μάαρκος στρατὸν* nimi on mitattava *Māārkos*: *positione* pitkä tavu *αρκ* on iskuttomana lyhyen paikalla, joten ensimmäisen α :n on oltava *natura* pitkä. Laatijasta tämän ratkaisun on täytynyt olla riittävän luonteva, koska hän olisi varmasti voinut sommitella nimen runoon myös siten, että *αρκ* olisi jambin

"[T]yranni Catanaeorum filius, qui alias Mamercus, forma scilicet Osca, [Diod. 16,69,4] (a. 344) *Μᾶρκος ὁ τῶν Καταναίων τύραννος*." Tässä voisi pikemmin olla *Κίπος*, koska kyse on vain Sisiliassa tavatusta (IGDS 207; SEG 37 761) italisesta nimestä (Salomies 1987, 101) henkilöllä, jonka isä oli oskilaisperäinen tyranni Katanessa. *Αλκιπος* olisi nimenä ainoa tunnettu tapaus. Vastaavaa on jo aiemmin arvellut Manganaro 1992, 390 alav. 38, joka lisäksi lukee, että rivin 71 lopussa α :n (Hiller: *Α/λ*) sijaan on "piccola rasura". Perlmanin (2000, 181, 183 & 248) mielestä tämä on kuitenkin [*Αλ*]*κιπος*.

237 LGPN IIIa s.v. 'Λααρχίδας 1', joka on vaikuttanut vuosina 365–335: IG IV²,1 103: *Λααρχίδας* ×3 r. 124–126, mutta *Λαρχίδαι* ×2 r. 132–133.

238 Esiintyvä filiaation määrite näin varhaisessa kreikkalaisdokumentissa saa epäilemään, että roomalainen taho olisi vaikuttanut nimirakenteeseen.

239 Ks. α :sta sivu 67.

240 Ks. lisänimestä sivu 55 ja /w/:stä 65.

241 Mask. y. gen. 1. dekl. -ᾶο ja 2. dekl. -ω; ιο (εο); *γραμματίδδοντος* (-ίζο-; vrt. att. -εύο-), *ἀπεργάψανθο* (-ντο); *ἦει* (αι; κῆ, *Ἀκρηφειῶν*, *Ρωμειῶν*); υ (οι/ου; myös silloin, kun υ < οι ~ att. φ) ja ου (υ; *δεδόχθη τῆς συνέδρους κῆ τῷ δάμν* ~ att. τοῖς συνέδροις καὶ τῷ δήμῳ) jne. Ks. Schmitt 1977, 70–72 §2–5, 11, 15.

iskullinen tavu. Siispä α:t todella vastaavat tässä kahta erillistä äännettä, joista ensimmäinen on lisäksi pitkä.²⁴²

Kuitenkin Enniuksella *Marcus* esiintyy säkeissä, joissa *marc:n* on katsottava muodostavan vain yhden tavun.²⁴³ Ainoa toinen olennainen latinalainen metrinen paralleeli on CIL I² 1202 *Maarco Caicilio*, mutta en ole toistaiseksi löytänyt ehdotuksia tässä käyteyn saturnisen mitan metrisestä analyysistä. Keisariaikaisissa kreikkalaisissa epigrammeissa kaksitavuinen (tosin ~–) esiintyy poikkeuksena ainakin kerran.²⁴⁴

Paikalliset erot: 1) Attikan yhdestätoista ajoitetusta αα-tapauksesta viimeinen: IG II/III² 2460 (funktiolta epävarma "merkittävien miesten"²⁴⁵ nimiluettelo, noin 95/4). 2) Ajallisesti seuraava on Ag. XVIII H409 (Ateenan demoksen muistomerkki, 72/1) *Μᾶρκον [Τ]ερέντιον [Μ]ά[ρκ]ου υἱὸν Οὐ[ά]ρω[ν]α²⁴⁶ Λε[ύκολλ]ο[ν]*, jossa etunimen lukutapa ei siis ole aivan varma. 3) Seuraava täsmällisemmin ajoitettu on IG II/III² 3426 (yksityishenkilöiden muistomerkki Kappadokian kuningas Ariobarzanes II Filopatorille, 62–51), pystyttäjinä *Γάιος καὶ Μᾶρκος Στάλλιοι Γαίου υἱοὶ καὶ Μενάλιππος²⁴⁷*.

4) Keski-Kreikassa viimeiset kreikkalaisten tuottamat αα-tapaukset (molemmat 98/7) ovat FD III,2 26 (ateenalaisten efebien luettelo) *Γάιος Μαᾶρκον* ja 5) FD III,2 48+53 (delfoilaisten virallinen kirje) *Μάαρκον Μαᾶρκον*. 6) Keski-Kreikasta löytyy myös viimeinen senaatin päätös, jossa αα-variantti esiintyy: I.Oropos 308 (73) säännönmukaisesti 13 kertaa (joista yksi *Μαᾶρκελλος*).²⁴⁸

242 Kiinnostavaa on, että vokaali on pitkä myös nimessä Māmercus; ks. s. 101.

243 Enn. ann. 325–326: *ore Cet(h)egus Mārcūs Tūđitāno collega | Marci filius* (...). Säkeiden erikoisesta metriikasta ks. Flores 2007, 69–70 ja 76. Toisaalta Enn. ann. 107 on kolmitavuinen *Māvortem*. Tuditanuksesta Schulze 1904, 248 alav. 3: "Das Cognomen *Tūđitanus* Ennius (...)", mutta ĭ:n kanssa mitta olisi vielä hankalampi.

244 GVI 1878 (300-/400-l jaa.), jossa rivin 2 alussa *Μαρκελλ[εῖ]νος ἔγω*, mutta r. 5 *θάροι Μαρκελλεῖν[ε] καὶ εἰ [τέθνηκας ἄωρος]* μαρκ- on mitattava ~ –. Lisäksi GVI 1933 (100-/200-l jaa.) jambinen trimetri) rivin 1 alun *Μᾶρκος τ'* toimisi teoriassa kolmeksi tavuksi laskettuna vaihtamalla säkeen iskullisia tavuja kahdeksi lyhyeksi, mutta yksitavuinen μαρκ- tuottaa paljon luontevamman tuloksen. Muuten GVI:ssa on 25 esiintymää 21 epigrammissa (kaikki jaa.).

245 Byrne 2003b, L1 52.

246 Täydennys: sic. Ks. Varrot /w/-käsittelystä edellä alaluvussa 6.1.

247 Tämä Μενάλιππος on LGPN:n ainoa esiintymä (vol. II). Μελάνιππος esiintyy 83 kertaa – tosin vain kerran Ateenassa, mutta Μενάλιππος ei välttämättä ole ateenalainen. Nimessä voi olla virhe.

248 Näiden Marcusten joukossa on r. 11 Cicero. En ole priorisoinut asian tarkastamista, mutta näyttää, että hän on sattumoisin saanut kunnian olla ainoa historiallinen henkilö, josta on säilynyt maininta

Omakätiset: Nämä osoittavat suoraan nimeä kantavan henkilön tavasta kirjoittaa nimensä. Neljä kuvanveistäjän signeerausta (kaikissa nimirakenne + *ἐποίει*): **1)** IG II/III² 4305 (noin 100) [*Μ*]άαρκος [*Π*]ειραιεύς. **2)** IG XII,5 1049 (Paros, 1. vs.) *Μάαρκος Κοσσούτιος Ἀφροδισιεύς*. **3)** IGUR IV 1569 (1. vs. pv.?) *Μάαρκος Κοσσούτιος Μενέλαος*. **4–5)** IG XIV 1249 (Lanuvium, 27<) a. *Μάαρκος Κοσσούτιος Μαάρχου ἀπελεύθερος Κέρδων*; b. (sama ilman filiaatiota). Koska nämä Cossutius-kuvanveistäjät luultavasti kuuluvat samaan sukuun,²⁴⁹ voisi olla mahdollista, että αα-variantti on säilynyt näillä perinteenä. **5)** BGU 4 1113 (papyrusasiakirja huoltajuuden päättymisestä, Aleksandria, 014-01-11) sisältää kirjurin käsialan lisäksi lopussa kahden eri käden allekirjoitukset, joista toinen (r. 28) on *Μᾶρκος Κόττιος Ἀττικός*. Hänet mainitaan myös kirjurin kirjoittamassa osuudessa. **6–11)** Mahdollisesti omakätisiä ovat Deloksen *Μάαρκος*-graffitot: (112/1<) ID 2589, (aj. D:) EAD XXVIII 4 (×3), 5 & 26.

Muut tuottajat: Kahdessa varhaisimmassa senaatin päätöksessä esiintyy eri variantit: **1)** IG VII 2225 (Thisbe, 170) r. 15 *Μάαρκος Κλαύδιος Μαάρχου υἱός* ja **2)** IG IX,1²,4 796 (Korkyra, aj. RDGE 4: 175–160) *Τίτος Ὠφίδιος Μάρκου υἱός Ποπ(λ)ιλίας*. Tämän ja vuoden 80 väliin jää kahdeksan αα-variantillista²⁵⁰ ja **5)** IC III,4 10 + Chaniotis 1996 57B (Itanos, 112/1) *Μάρκου Λειβίου ὑπάτου*.²⁵¹ Murrosvaiheessa 70-luvulla taas esiintyvät molemmat: **6)** IGUR I 1 (78) α-variantti ×3 ja **7)** yllä paikallisissa eroissa käsitelty I.Oropos 308 (73): αα ×13. Tämän jälkeen ei αα-varianttia esiinny senaatin päätöksissä, mutta tulkinnan kannalta harmillisesti 60-luvulta ei ole tapauksia, vaan seuraava on vasta **8)** RDGE 24 (Salona (Dalmatia), 56) r. 2 *Λ[ευκ]ίου Μαρκίου Φι[λίπ]που*, myös r. 1 *Γν[αίο]ν Λέντλου Μ[αρ]κελλείνου*.

Roomalaisten virkamiesten tuottamia ei voi verrata edellisiin, koska materiaalia ei ole säilynyt. Varhaiset kolme ovat **8)** varhaisimmissa mainittu α-tapaus SIG³ 601 (Teos, 193), **9)** BCH 54 (1930) 40f. (Delfoi, 189/8) r. 10 *Μάαρκον Φόλουιον τὸν ἡμέτερον*

molemmilla varianteilla; α-variantti on samoslaisten perhemonumentissa Ciceroille (IG XII,6,1 355).
 249 Ks. Torelli 1980, jolla on myös ehdotus sukupuusta. Hän sisällyttää samaan joukkoon myös edellä molempien varianttien tapauksissa mainitsemani IG XII,s 557:n henkilön.
 250 I.Magnesia 93a & 93b, IK 13 975AB + SEG 33 986, RDGE 12, FD III,2 70, IK 41 31 (Knidoksen versio), IK 22,1 505 + IK 68 add. 86 + SEG 52 1059; lisäksi 1. vs. pv.:n kopio IK 24,1 589.
 251 Sama henkilö

στρατηγόν ja **10)** CID IV 105 (Delfoi, 186?) [...]*ος Λικίνιος Μαάρκ[ου ---]*. Seuraavaan on aikaeroa yli sata vuotta: **11)** JRS 52 (1962) 99,6 (Kyrene, noin 67) *Γνα[ίου Κορνηλίου Ποπλίου υίου Λεντόλου] Μαρκελλίνο[υ πρεβευτοῦ ἀντιστρατήγου]*. Kaikissa myöhemmissä on α-variantti. Täytyy vielä huomioida, että mikäli Deloksen vihkilahjaluetteloissa esiintyvät kirjoitusasut ovat lahjoittajien itsensä valitsemia, nämä, M. Valeriuksen kirje teoslaisille, Sex. Orfidienusta koskeva päätös ja senaatin päätös Korkyralta voisivat viitata siihen, että itse asiassa roomalaiset olisivat varhain käyttäneet mieluummin α-varianttia. Mitä kreikkalaisiin tai ei-virkamiestason roomalaisiin tuottajiin tulee, en ole edellä mainittujen omakätisten lisäksi havainnut oleellisia eroja.

Tapaukset, joissa esiintyy sekä Μαρκ- että jokin muu lat. nimi tai sana, jonka /ā/ on kirjoitettu yhdellä α:lla: 17 kirjoituksessa on yhteensä 24 tällaista nimeä tai sanaa, kolme /a:n pituudelta epävarmaa ja kerran Varius, jonka /a:/ta on latinalaisissa lähteissä sekä pitkänä että lyhyenä.²⁵² Neljässä muussa kirjoituksessa on vain epävarmoja. Annan nimistä niiden oletetut latinalaiset vastineet: **1)** ID 1429 Octāvius. **2–4)** ID 1733, 1771 & 2619 Grānius²⁵³. **5)** ID 1730 Grānius, Māmīlius²⁵⁴. **6)** ID 1764 Gērillānus, Babūllius. **7)** ID 1760 Sāmīārius,²⁵⁵ Babūllius. **8)** ID 1766 compitālis. **9)** ID 1769 Grānius ×2, compitālis; lisäksi kr. henkilönimi *Λάαρος*, katso seuraava alaluku. **10)** ID 2612 Grānius ×2, Varius. **11)** IG II/III² 2461 Turrānius²⁵⁶. **12)** IK 41 31 (käännös roomalaisesta laista, Knidoksen versio) Fērālia-juhla. **13)** I.Oropos 308 (tribus) Hōrātia²⁵⁷, Lartius. **14)** IK 24,1 589 tribus Hōrātia, Octāvius. **15)** RDGE 12 Octāvius. **16)** IK 22,1 505+²⁵⁸ dictātor ×4. **17)** SIG³ 585 Stātōrius²⁵⁹ (Delfoi, juoksevassa

252 Schulze 1904, 249. Varhaisissa piirtokirjoituslähteissä tästä ja lisänimestä Vārus tunnetaan muutamia latinalaisia <aa>-tapauksia: ks. Vine 1993, 277 alav. 28 Vaarus viidesti ja kerran Vaarius, lisäksi Solin 1998, 113 *Vaarius*. Vastaesimerkiksi <a>-tapauksia tiedossani on yhdeksän Variusta, viisi Varusta ja yksi Variana.

253 Schulze 1904, 480.

254 Todennäköisesti, vrt. Schulze 1904, 424 Māmīus ja 613 indeksistä muut Mam-alkuiset. Dittografiat: CIL X 5833 ja AE 1980 233: *Maamius*.

255 Schulze 1904, 416.

256 Schulze 1904, 429.

257 Schulze 1904, 483.

258 IK 68 add. 86 + SEG 52 1059.

259 Schulze 1904, 237.

vuosittaisessa πρόξενος-luettelossa 191/0; seuraavana vuonna Μάρκος). Vain epävarmat: **18)** ID 1520 Minatius. **19)** ID 1732 Stāius? **20)** ID 1764 Pacōnius. **21)** ID 2628 Babüllius. **22)** Epigraphica 72 (Dimartino 2010) 23 Canīnus²⁶⁰ (Syrakusa, 46–45). Verrannoksi itaalisille dittografioille sivulla 104 tulee mainituista panna merkille erityisesti ne, joissa /ā/ on ensimmäisellä tavulla: Grānius, Māmīlius, Stātōrius ja Varius sekä mahdollisina Canīnus, Babüllius, Pacōnius ja Staius.

Epävarma tapaus: ASAA 2 (1916) 143,12 ¶ (Rhodos, 74?) r. 3–4: *καὶ ἰ Ἀ Μάρκου Ἀντωνίου στρατηγοῦ ἀνθυπά(του)*. Rivin alun α vaikuttaa kovin irralliselta, ja toisaalta α ja μ ovat helposti menneet sekaisin kirjainmuotojen takia, jotka ovat usein lähellä toisiaan. Niinpä näyttää siltä, että tässä voisi olla joko kivenhakkaajan tai julkaisijan virhe ja kirjoitusasu olisikin kaksialfainen.²⁶¹ Kirjainmuodot ja lukutapa pitäisi tarkistaa.

8.2. Muiden nimien ja vokaalien dittografiat sekä verrattavat ilmiöt

Māmercus (Μάρμαρος): Tästä italisesta etunimestä (lat. Māmercus) ei tietääkseni esiinny kreikankielisissä primaarilähteissä μαμερ-alkuista kirjoitusasua, mutta itaalisissa lähteissä kyllä.²⁶² Kreikankielisissä kirjoituksissa: **1)** I.Napoli I 5 (vihkilahja, 250–175), **2–4)** I.Napoli II (hautoja, 1. vs. jp.) 141, 146 & 165, **5–6)** LGPN IIIa 'Μάρμαρος 5' (leima, Sisilia, 325–275) & 'Μάρμαρος 6' (?, Kentoripai, hellenistinen), **7)** SEG 53 984,2 (keramiikkaleima, Gela, hellenistinen) *Μαμάρο(κον)*.

Māmertīnus: **1)** IGDS 208 (Entellan būlān kunniapäätös eri yksityishenkilöille ja poliksille, 254–241?) *Μινᾶτος Κόρονιος Μαμερτῖνος* (ks. s. 73). **2)** SEG 56 636

260 Vrt. sukunimi Cānīnius Schulze 1904, 141 & 144 ja esim. RGDA Ac IX,8 *Λευκίωι Κανιν[ί]ωι ἰ L. Cānīnio*, pitkät vokaalit merkitty. Toisaalta Kajanto 1965, 326: Caninus < cānis. Piirtokirjotuksesta ks. liite 3.

261 Siis *Μαῤῥαρον* tai *Μαᾶρον*.

262 Vokaalin osoittavat pitkäksi Ov. *Ib.* 548 ja Mart. 2,88. Μάρμαρος esiintyy kirjallisuuslähteissä, esim. Plut. *Timoleon* 30–31, vrt. kuitenkin Diod. 16,69,4, joka viittaa samaan henkilöön nimellä Μάρκος, (ks. s. 96). Itaalisten kielten esiintymistä ks. esim. *Imagines Italicae* (indeksi 3. volyymissä). Nimestä muuten ks. Salomies 1987, 34–35 ja 2008, 24–25 sekä Vaan 2008 s.v. 'Mārs'.

(Larisan dāmoksen kunniapäätös, 168–167) *Νόνιος Λατῖνος Ονίου Μameρτίνος* (ks. s. 83). **3)** SB 1 417,f (hauta?, Aleksandria, aj. LGPN IIIa 'Μαραῖος 2': hellenistinen) *Μαραῖος Βακείου Μameρτίνος*. Voi havaita, että Mamertinuksen ja Mamercuksen varhaisemmista tapauksista ei ole ainoassakaan αα-kirjoitusasua.

Οὐᾶλος : *Vaalus*: IGF 89 (= IG XIV 2480) kaksikielinen hautapiirtokirjoitus *Vaalus Gabin[ius]* : *Οὐᾶλος Γα[β]ίνιος* (Avennio (nyk. Avignon), aj. IG 1. vs., IGF kirjainmuotojen perusteella 1. vs. jaa.).²⁶³ Tämä on ainoa tuntemani tapaus, jossa kreikaksi selvästikään ei ole käytetty kahta vokaalimerkkiä, vaikka latinaksi on.²⁶⁴ Maantieteellinen konteksti on kuitenkin poikkeava ja ajoitus löyhä, joten tätä ei voi pitää kovin todistusvoimaisena.

Γαάτης : *Caiata*: IK 2 430 (Efesoksen roomalaisten ja usean joonialaiskaupungin julkinen hautamuistomerkki, Erythrai, annettu ajoitus 100-l – 1. vs.) *Λούκιος Μάριος Μάρκου υἱὸς Αἰμυλία Γαάτης* / *L(ucius) Marius M(arci) f(ilius) Aem(ilia) Caiata*. Viittaapa viimeinen nimi Caietaan tai Caiatiaan,²⁶⁵ on latinalaisen paralleelin <aia>:n perusteella ilmeistä, että kreikkalaisen version αα-dittografia ilmaisee kahta eri tavua.

Muiden vokaalimerkkien dittografiat: **1)** Ainoa kunnolla rinnastettava tapaus on BCH 23 (1899) 93,7 *Νοορκίνιον*: Kuten sivulla 82 olen esittänyt, kyseessä on todennäköisesti Nōvērcinius tai vastaava nimi, josta /w/ on jätetty kirjoittamatta. Tämä on tärkeä esimerkki dittografiasta sen seurauksena, että lähtökielen väliäänne on jätetty grafeemitta. **2)** ID 2597:n *Κουντου* on epävarma; katso sivu 90. **3–4)** Myöhäisen I.Philai 153:n ja ajoittamattoman capualaisen IG XIV 886 (ks. s. 83) *Νόουιος*-nimen *ου* on osa /w/-äänteen kirjoitusasua, joten toinen *ο* ei liity vokaaliäänteeseen.

Λᾱα-, Λᾱ- ja Λᾱϝα-alkuiset kr. henkilönimet:²⁶⁶ -γος, -γορας, -γοριδας, -γων,

263 Etunimen ainoa tunnettu esiintymä; ks. Salomies 1987, 131.

264 Huomaa, että latinalaisessa ei kuitenkaan ole <ei> merkkaamassa /i/-äännettä.

265 Hatzfeld 1919, 105 tulkitsee tämän *Caiata(nus)*. IK:ssa annetaan *Caiata* kommentoimatta asiaa. Vrt. *Repertorium* (1994) s.v. 'Caiatinus'. En onnistunut selvittämään asiaa täysin, mutta ilmeisesti nimellä viitataan Caietaan (nyk. Gaeta) tai Caiatiaan (Caiazzo). Caietaan viittaavat kreikaksi ainakin Diod. 4,56,6 *Καίτην* ja toisaalta Strab. 5,3,6 *κόλπον* (...) *Καίαταν* ja *τοῦ Καίτου κόλπον*. Näyttää, että ainakin puolivokaalin jälkeinen vokaali on α-η-vaihtelun perusteella pitkä, mutta edeltävästä en tiedä.

266 *λᾱφό*ς + α-alkuinen sana. Tässä eivät ole olennaisia harvinaiset vastaavat nimet, joissa on /ā/ on muuttunut joonialais-attikalaisittain (vrt. *ληός* tai *λεῶς*), eivätkä LGPN:n antamat *Λαῖαρχος* (2 kpl) tai

-λκος, -ναξ, -νασσα, -νδριας, -νδριδας, -νδρισος, -νδριχος, -νδρος, -νθης, -ρχιδας, -ρχος. Nimet on kerätty kaikista LGPN-volyymeistä, Masson 1993:lta ja papyri.infosta, ja henkilönimiä on yhteensä 71.²⁶⁷ Varmasti keisariaikaisia on yksi αα- ja seitsemän α-varianttia ja mahdollisesti keisariaikaisia kaksi α-varianttia. Lisäksi kahdessa keisariaikaisessa papyruksessa viitataan Tebtyniksessä paikkaan ἐν τῷ Λααρχικῷ γύρῳ ja yhdessä virkaan λαάρχ[χου].

Varhaisemmista 66 tapauksesta²⁶⁸ 41 on αα-, 20 α-, kaksi αφα-variantteja ja kaksi kyproslaisella tavukirjoituksella, ja sivulla 97 mainituissa epidaurosmaisissa piirtokirjoituksessa on sekä αα että α. Ainakaan edellä mainituissa nimissä ei esiinny β < φ.²⁶⁹ Näistä myöhäisin αα-variantin ajoitus on ensimmäisen vuosisadan alkupuoli, ja lisäksi on kaksi "hellenististä" ja yksi "hellenistinen?". 16 on doorilaismurteiden alueilta, ja mainitun epidaurosmaisesta lisäksi näistä kolmessa on αα, kymmenessä α ja kahdessa αφα, joten muualla αα on selvästi yleisin. Vaikka etymologia on aivan toinen kuin latinalaisperäisillä μααρκ-nimillä, varsinkaan edellä mainitun ID 1769:n valossa ei sovi ohittaa yliolkaisesti mahdollisuutta, että näillä on hyvinkin saattanut olla likeinen ääntämys. Myös varhaisin Μάρκος-tapaus lienee paras tulkita Λᾱ(φα)-nimien yleisen vaihtelun ja epidaurosmaisesta vertaistapauksensa kautta.²⁷⁰

Latinalaiset dittografiat, varsinkin <aa>: Kuten aiemmin olen alaluvussa 2.2.2. esittänyt, latinan (tai miksei oskin) kirjoitusasut ovat voineet vaikuttaa kreikkalaisiin kirjoitusasuihin, mutta eivät välttämättä. Tunnetusti latinassa ja varsinkin oskissa on käytetty vokaalien dittografioita, ja tätä ilmiötä täytyy tarkastella, koska italisilla dittografioilla on selitetty Marcus- ja johdosnimien vastaavia kreikassa.²⁷¹

Λαῖανδρος (1).

267 LGPN:n tapauksista en ole laskenut tähän henkilöitä, jotka mainitaan vain kirjallisissa lähteissä.

268 Näihin olen laskenut yksiksi tapauksiksi kaksi useammin esiintyvää henkilöä 110-luvulta eaa. Tebtyniksestä (Απολλώνιος Λάγου x2 ja Λᾱγος Διοδώρου x6).

269 Vrt. Πυρβαλίων s. 83.

270 Eckingeristä (1893, 11) nämä eivät kuulu asiayhteyteen: "Die beiden Formen Λάαγος [CIG II 2545 = IG XII,1 144] et Βααλμααρκώς (CIG III 4536 et add.) betreffen nichtlateinische Wörter und sind nicht mit dem eben besprochenen in Zusammenhang zu bringen." Niin ikään CIG II:n (julk. 1843) editori Boeckh kommentoi: "Λάαγος est vulgare Λᾱγος inde contractum, nec potest cum Romano ΜΑΑΡΚΟΣ conferri."

271 Schulze 1904, 464 alav. 6 ja Leumann 1977, 12–13; ks. edeltä s. 105.

Leumannin mukaan latinassa dittografioita <aa>, <ee> ja <uu> (ja kerran <oo>) käytettiin pääasiassa vuosina 135–75, ja hän pitää kirjoitusasujen esikuvana osittain varhaisempaa oskien vastaavaa käytäntöä. Hän viittaa myös antiikin lähteiden mainintoihin, että runoilija Accius († 80-l)²⁷² otti dittografiat käyttöön, mutta pitää uskottavampana Quintilianusta, jonka mukaan niitä esiintyi aiemminkin.²⁷³

Vine (1993) esittelee ilmiön Accius-painotteista tutkimushistoriaa ja keskittyy siihen, missä asemissa dittografiat esiintyvät latinan ja oskin sanoissa. Hänen tulkintansa tästä on, että tämä latinassa "valinnainen piirre" noudattaa samaa kaavaa kuin oskissa eli esiintyy (tietyin poikkeuksin) enimmäkseen sanojen alkutavussa. Lisäksi varhaisimmat tarkasti ajoitettavat tapaukset ovat 130-luvulta ja yli puolet kaikista dittografioista ovat a:n.²⁷⁴

Käsillä olevalle selvitykselle tärkeimpiä ovat tietysti latinan <aa>-t Marcuksessa ja johdoksissa. Tapauksia ei ole kahta aiemmin mainittua enempää: CIL I² 1202:n *Maarco* saturnisessa mitassa (ks. s. 98) ja bilingvi IG IV 604 *Maarcium* Ἰ Μαάρχιον (ks. s. 96).²⁷⁵ Toisaalta CIL I²:ssa – siis "ennen Caesarin kuolemaa" ajoitetuissa piirtokirjoituksissa – on 32 kirjoitusta, joissa esiintyy kyseenomaisten nimien riittävästi säilyneitä <a>-tapauksia. Näistä yksi on αα-voittoisen Deloksen latinankielinen ID 1692 (aj. "d") *C. Marcius C. l. Trupho*, ja saarelta myös löytyy kreikkalaiselta osalta huonosti säilyneestä bilingvistä ID 1687 (aj. noin 100) *Marcel(lus)*.²⁷⁶ Kaikkiaan <aa>-tapauksia on tässä nimessä harvinainen verrattuna esimerkiksi Varukseen ja Variukseen.²⁷⁷

272 Accius oli elossa vielä Ciceron nuoruudessa (Liebermann 1996, 50–53).

273 Quint. 1,7,14: "semivocales geminare diu non fuit usitatissimi moris, atque e contrario usque ad Accium et ultra porrectas syllabas geminis, ut dixi, vocalibus scripserunt."

274 Vine 1993, 267–286. Hän lisää <oo>-tapauksiin kirjoitusasun *Roomani*, mutta näitä on kolmaskin ja toisaalta sittemmin on julkaistu myös piirtokirjoitus, jossa on *Romaani*; ks. s. 82.

275 Vine 1993, 277 alav. 31 mainitsee samat ja viittaa ohimennen kreikkalaisiin Μααρκ-kirjoitusasuun.

276 Ks. s. 94. Toisin päin liian huonosti säilynyt on ID 1731 (aj. "d") *Μάριος Μαάρχιος Μανίον* Ἰ Μ'. *M[arcius M'. f. tai l.]*. Lisäksi CIL I²:n rahaliitteessä on kuudessa tapauksessa ligatuura *M alav. ar-* tai *M alav. a alav. r-*.

277 Ks. sivu 100.

8.3. Tulkinta

Aiemman tutkimuksen näkemykset

Suoria kannanottoja Μααρκ-nimien kirjoitusasuun on tiedossani Eckingeriltä, Schulzelta, Leumannilta ja Salomieheltä.

Eckinger (1893) summaa aineistostaan²⁷⁸ seuraavan tulkinnan: αα-variantti esiintyy lähinnä Euroopassa, on 100-luvulla "liki poikkeukseton sääntö" ja väistyy kokonaan "jonkin verran v. 50 jälkeen".²⁷⁹ Tämä on hänen aineistoonsa nähden sinänsä johdonmukainen tulkinta, joskin väitteessä αα-variantin harvinaisuudesta Aasiassa hän ei huomioi sitä, että suhteellisen varhaisia tapauksia on sieltä muutenkin vähän. Lisäksi yksinkertainen maantieteellinen jako Eurooppaan ja Aasiaan ei ole antiikin kontekstissa kovin relevantti.

Eckinger torjuu aiemmat ehdotukset, että αα-variantin syy olisi roomalainen <aa>-kirjoitusasu tai *Mamercus*. Varauksella hän suhtautuu myös Theodor Mommsenin olettamukseen, että kreikkalainen asu heijastelee hypoteettista muotoa *Maharcus, koska tästä ei ole latinalaisissa lähteissä mitään näyttöä. Silti Eckinger pitää Mommsenin selitystä varteenotettavimpana, koska hänestä ääntämyksen täytyy olla ollut jollakin tavalla poikkeava sen tähden, että αα esiintyy vain näissä nimissä eikä muissa, joissa myös on painollinen /ā/.²⁸⁰

Schulze (1904) pitää "jokseenkin erikoisena, että Μάαρκος-nimen kaksoisalfan on arveltu täytyvän sisältää kaikenlaisia kätkeytyjä merkityksiä [viittaus Eckingeriin]" ja esittää kreikkalaisten jäljitelleen tässä nimessä oskien tapaa käyttää kahta vokaalimerkkiä.²⁸¹ Leumann (1977) seuraa Schulzea, tosin hieman varovaisemmin: "Tunnettu etunimi *M[arcus]* esiintyy kreikaksi kirjoitettuna kai oskilaisen tavan mukaan

278 Μάαρελλος 2, Μάαρκιος 3, Μάαρκος 39 "Beispiele" (tällä hän viittanee eri piirtokirjoituksiin), joista 15 on ajoitettu 200–100, 19 kpl 100–1 ja 10 ajoittamatonta. Näistä 42 on Manner-Kreikasta, saarilta tai Italiasta (ts. "Euroopasta") ja kaksi Vähä-Aasiasta. Μάρελλος ja Μάρκιος eivät esiinny ennen noin vuotta 50, mutta 100-luvulla tavataan kahdesti Μᾶρκος. Yksialfainen esiintyy 259 kertaa Euroopassa ja 152 Vähä-Aasiassa.

279 Eckinger 1893, 8–10.

280 Eckinger 1893, 10–11.

281 Schulze 1904, 464 alav. 6.

varhaisella ajalla vain muodossa *Μάρκος*", ja mainitsee Eckingerin etsineen (sc. yrittäneen etsiä) tästä ääntämyseroja.²⁸² Toisaalta Leumann esittää *Mārs*-jumalnimelle seuraavan etymologian: *Māvort-* > **Māort-* > kontrahoitu *Mārt-*. Tämän ja oskilaisen vastineensa *Māmers* välinen yhteys on epäselvä, joten ehkä kantamuoto on **Māvert-* ja tästä on tullut kaukoassimilaatiolla *Māmert-* tai päinvastoin, ja *Māvort-* puolestaan on pseudoarkeaainen. Lisäksi Marcuksen kantamuoto on **Mārt-kos*.²⁸³

Salomies (1987) "ei halua kiistää ehdottomasti", että *αα*-kirjoitusasu johtuisi oskilais- tai latinalaisvaikutuksesta, mutta pitää omituisena, että kreikkalaiset olisivat niin yleisesti saaneet tällaista vaikutusta ja soveltaneet sitä pelkästään tähän nimeen, kun otetaan huomioon, että ilmiö esiintyy maantieteellisesti laajalti ja vokaalimerkin kahdennus ei ollut koskaan säännönmukaista (sc. latinassa). Hän haluaa jättää auki mahdollisuuden mainittuun Mommsenin ehdotukseen.²⁸⁴

Sittemmin asiaan ei ole tietääkseni otettu suoraan kantaa, mutta joihinkin asiaan liittyviin seikkoihin on. Vine (1993) käsittelee edellä esitellyllä tavalla latinan ja oskin dittografioita, mutta hän ei problematisoi lainkaan *Μάρκος*-kirjoitusasuja.²⁸⁵ Muscolino (2010) käsitellessään *Μάρκελλος*-piirtokirjoitusta IG XIV 435 viittaa dittografia-kysymysten aiempaan tutkimukseen ja luettelee kaksi muuta sisilialaista ja 43 muiden alueiden *αα*-tapausta.²⁸⁶ Kiinnostava lisä tulkintaan on M. de Vaanin (2008) *Mārs*-nimen etymologia: äännekehitys on latinassa ollut **māmart-* > **māyo/ert-* > *mārt-*, ja ainutlaatuisen vokaalien välisen **m* > **w* -muutoksen takia voitaisiin harkita, että alkuperä ei ole itaalinen.²⁸⁷

282 Leumann 1977, 12–13. Clackson–Horrocks 2003, 95 ei mainitse asiasta mitään uutta.

283 Leumann 1977, 121, ks. myös 47–48.

284 Salomies 1987, 37 alav. 59. Hän viittaa Leumannin etymologiaan.

285 Vine 1993, 267–286, jossa 277 alav. 31 on viittaus Marcuksen kreikkalaiseen *αα*-varianttiin.

286 Muscolino 2010, 423 ja alav. 67 & 69. Muiden alueiden tapaukset ovat vain "ad es(empio)", joten listauksen ei ole tarkoituksaan olla täydellinen.

287 Vaan 2008 s.v. 'Mārs'; perusteena on (Leumannin kuolinvuonna) 1977 löydetty nk. Lapis Satricanus eli CIL I² 2832a, jossa mainitaan *Mamartei*.

Tulkinta ilmiöstä

Kreikkalaisissa kirjoituksissa Marcus- ja sen johdoksien $\alpha\alpha$ -variantti on selvästi yleisempi aikavälillä 200–70, mutta ei suinkaan poikkeukseton. Lähes kaikilla samoilla alueilla esiintyy α -varianttia, ja sitä on tapauksista noin neljännes. Paikallisesti ainoastaan Attikalla ei näy esiintyvän α -varianttia ennen vuotta 72/1. Silti Ateenan yhteyteen kuuluneella Deloksella α -varianttia esiintyy aiemminkin. Muihin alueisiin verrattuna Vähä-Aasian varhaisista kirjoituksista suhteellisen monessa on α -variantti, mutta näitä on silti vähemmän ja lukumäärät ovat molemmin puolin niukkoja, joten mielestäni ei ole riittäviä perusteita väittää α -varianttia poikkeuksellisen yleiseksi siellä.

Ennen noin vuotta 90 käytettiin yleensä $\alpha\alpha$ -varianttia, mutta noin vuoden 60 jälkeen lähinnä α -varianttia, ja Augustuksen ajalta $\alpha\alpha$ -tapauksia on enää häviävän vähän. Muutoksen kulkua on kuitenkin vaikea selvittää täsmällisesti, koska Delosta lukuun ottamatta tapauksia noin vuosilta 90–70 on liian hajanaisesti, mikä lienee johtunut poliittisesti epävakasta ajoista. Tuottajien suhteen senaatin päätöksissä muutos vaikuttaa jyrkimmältä, mutta tästäkin näyttöä on niukasti.

Kysymyksessä ilmiön syystä täytyy ensin ottaa kantaa väitteeseen itaalisten dittografioiden vaikutuksesta. Ensinnäkin, kreikassa latinalaisisten nimien tässä olennaiset dittografiat rajoittuvat Marc-kantaisiin nimiin ja yksittäisiin tapauksiin Νοοκρίνιος ja Γαάτης . Jälkimmäisissä kahdessa peräkkäiset vokaalimerkit johtuvat siitä, että lähtökielessä esiintyvää puolivokaalia ei ole ilmaistu kirjoitusasussa. Kreikkalaisissa nimissä dittografiaa esiintyy tietääkseni lähinnä, kun vokaalien välinen /w/ on kadonnut, mutta vokaaleja ei ole kontrahoitu yhdeksi tavuksi. Näissä ja mainituissa kahdessa ilmiöt siis vastaavat toisiaan.

Toiseksi, vaikka Vinen malliin sopii latinalainen dittografia Marc-nimissä, <aa>-tapauksia on vain kaksi yli kolmestakymmenestä, joten tämä "valinnainen" kirjoitusasu ei ole suinkaan tyypillinen. Sen sijaan yli 130 Μααρκ -tapauksesta nimi löytyy ainakin seitsemäntoista kertaa sellaisten yksialfaisten latinalaisten nimien rinnalta, joiden /ā/:sta joko esiintyy latinassa <aa>, voisi Vinen mallin mukaan esiintyä <aa> tai ei tyypillisesti

pitäisi esiintyä <aa>. On vieläpä tapaus, jossa on rinnan Μάρκος ja Γράνιος, mutta silti kreikkalainen Λάαγος. Lisäksi varhaisin tarkasti ajoitettava Μάρκος on yli 50 vuotta varhaisempi kuin ensimmäiset tarkasti ajoitettavat latinalaiset dittografiat ylipäätään.

Haluttaessa voitaisiin yhä väittää, että latinalaiset (ehkä omaksuttuaan tavan ensin oskeilta) olisivat varhaisissa kontakteissa onnistuneet laajasti välittämään kreikkalaisille kaksivokaalisen kirjoitusasun, koska suoraa näyttöä väitettä vastaan ei ole. On kuitenkin olemassa toinen, mielestäni perusteltavissa oleva selitys: kreikassa Marc-nimien alku on varhain käsitetty kaksitavuiseksi – vähintään toisinaan.

Ensinnäkin, välttämätön todiste eritavuisuudesta on jambimittaan sommiteltu tapaus, jossa lisäksi ensimmäisen α:n on mitan vuoksi oltava pitkä äänne. Toiseksi, edellä mainitut kreikan sekä latinalais- että kreikkalaisperäiset dittografiatapaukset puoltavat sitä, että vokaalit on laskettava eri tavuiksi myös Μαρκ-nimissä. Kolmanneksi, jambitapaus käy yksiin oletetun kantamuodon *māmart- ja tunnettujen muotojen kuten Māmercuksen ja Enniuksen Māvorsin kanssa – sekä vartalon kaksitavuisuuden että ensimmäisen vokaalin pituuden osalta. Neljänneksi, toissa kappaleessa mainitut rinnakkaistapaukset osoittavat, että Μαρκ-kirjoitusasut voi esiintyä muiden latinalaisten nimien ā:n rinnalla. Viidenneksi, tulkintaani myös puoltaa, että kreikkalaisten Λᾱ(ϝα)-alkuisten nimien αα- ja α-varianttien vaihtelun kronologia ei ajallisesti yhteneviltä osiltaan poikkeaa merkittävästi Marc-nimien vastaavasta.

Silti tulkinassa täytyy pitää varaus "vähintään toisinaan". Ensinnäkin, sekä Μα(α)ρκ- että Λᾱ(ϝα)-nimien α-variantit ilmentävät, että eri tavujen vokaalit on voitu kontrahoida yhdeksi jo varhain. Toiseksi, latinalaisissa lähteissä mikään ei viittaa siihen, että 100-luvulla tai myöhemmin Marc-nimissä olisi latinaksi ollut alussa kaksi erillistä tavua, ja Enniuksella Marcus on nimenomaan laskettava vain kahdeksi tavuksi. Tosin niin ikään Enniuksella on Māvors, ja kaksitavuinen alku säilyy myös italisissa vastineissa.

Kolmanneksi, roomalaiset itse ovat kenties käyttäneet varhaisimmissa tapauksissa suhteellisen usein α-varianttia, mutta näyttö tästä on vähäistä. Jos tämä voitaisiin

varmentaa, tämä puoltaisi sitä, että roomalaiset ovat käsittäneet nimen alun pikemmin yhdeksi tavuksi, mutta toisaalta vihjaisi, että sittemmin roomalaiset olisivatkin omaksuneet kreikkalaisilta näiden suosiman $\alpha\alpha$ -variantin.²⁸⁸ Joka tapauksessa ainakin jo vuoden 170 senaatin päätös Thisbestä viittaa siihen, että roomalaiset ovat vähintäänkin hyväksyneet $\alpha\alpha$ -kirjoitusasun.

Tulkinnastani jää varmasti ainakin eräs kysymys, johon en toistaiseksi osaa ottaa kantaa: jos jo 100-luvulla roomalaiset pitivät Marc-nimien alkuosaa yksitavuisena, milloin ja missä kaksitavuista ääntämystä on esiintynyt niin, että se on koettu kreikankielisissä yhteyksissä relevantiksi?

Lopulta kaipaa vielä selitystä, miksi α -varianttiin siirryttiin ja vieläpä nopeasti. Turvallisinta lienee olettaa, että ainakin dittografian äänteellinen perusta oli jo heikentynyt tarpeeksi, jotta yhtä merkkiä voitiin pitää riittävänä. Toisaalta pelkästään tämä selitys ei tunnu riittävältä muutoksen nopeuteen nähden, koska vanhempia muotoja voi yleisesti säilyä kirjoitusasuissa pitkäänkin esimerkiksi prestiisin takia, vaikka äänteet olisivat muuttuneet jo kauan aiemmin.

En pysty tässä vaiheessa esittämään perustellumpaa näkemystä, mutta kenties ajan historiallisilla tapahtumilla ja niihin kytkeytyvillä väestö- ja kulttuuri-ilmiöillä on jokin yhteys muutokseen. Voisi esimerkiksi harkita, olisivatko liittolaissodan (90–88) jälkeen ehkä "oskilaisuuteen" tai muuten "ei-roomalaisuuteen" viitanneet kahdennetut kirjoitusasut poistuneet muodista latinalaisten tai roomalaisiksi identifioituvien parissa. Tämä taas voisi olla heijastunut kreikankielisiin piirtokirjoituksiin, kun Mithridateen sotien aikana ja jälkeen itään siirtyi yhä enemmän roomalaisia, jotka myös oletettavasti äänsivät itse Marc-nimet vähintään voittopuolisesti yksitavuisina. Ainoa edes osapuilleen samanaikainen muutos tapahtui hieman myöhemmin Aemiliuksessa v -variantista u -varianttiin, mahdollisesti roomalaisvaikutuksen takia.

288 Tätä voisi halutessaan yrittää yhdistää – ei syynä, mutta rinnakkaisena ilmiönä – siihen, että roomalaiset alkoivat käyttää dittografioita latinassakin. Ilmiöiden yhteys on kuitenkin aiemmin esittämäni perusteella heikko, ja siten on vaikutuskin epätodennäköinen molempiin suuntiin. Lisäksi koska näyttö roomalaisten preferensseistä α :n suhteen on muutenkin epävarmaa, asia jää silkan spekulatiiviselle tasolle.

9. Yhteenveto

Tutkielman ensisijaisena tavoitteena oli selvittää primaarilähteissä esiintyvien latinalaisten nimien eri kreikkalaisia kirjoitusasuja ja niiden vaihtelua sen mukaan, milloin ja missä kirjoitus on tehty ja mikä taho se on tuottanut. Vaihtelu ajassa osoittautui aina olennaisimmaksi, ja merkittäviä maantieteellisiä eroja ei yleensä ollut havaittavissa. Käyttämäni tuottajien karkeahko jaottelu ei paljastanut yleensä kovin merkittäviä eroja kirjoitusasujen valinnoissa virallisen tason tuottajien välillä. Toissijainen tavoite oli kommentoida esitellyn aineiston nojalla ilmiöiden syitä ja aiempia näkemyksiä niistä. Tätä tein vaihtelevasti, ja suurin panokseni oli dittografioiden tulkinnassa.

Aineistoni tarjosi runsaasti mielenkiintoisia ilmiöitä, joista valitsin tässä käsiteltäväkseni vain eräitä parhaiten edustettuja. Näistä olen hahmottanut seuraavassa esittelemäni yleispiirteet. On silti syytä ensinnäkin tähdentää, että yksittäisillä nimillä saattaa säännöllisesti esiintyä päälinjasta poikkeava kirjoitusasu. Toiseksi, kronologioissa on pidettävä se varaus, että koska varhaisia lähteitä on yleensä säilynyt vähiten, varhaisimmat kirjoitusasut eivät osoita itseään välttämättä "alkuperäisiksi". Kolmanneksi, aineistoni todistaa paremmin vain ilmiöistä korkeamman prestiisin käyttöyhteyksissä, sillä näihin liittyvät kirjoitukset ovat keskimäärin paremmin ajoitettavissa.

Latinan lyhyet, usein <u>-lla kirjoitettavat vokaaliäänteet jakautuvat kahteen, osittain päällekkäiseen /ū-ǔ/- ja /ō-ū/-vaihtelun joukkoon. Edellisessä joukossa tyypillinen painollisen aseman kirjoitusasu oli v ja jälkimmäisessä o, mutta painottomissa asemissa esiintyi enemmän vaihtelua. Myöhemmiten edellisessä joukossa u yleistyi ja jälkimmäisessä puolestaan ou, joskin selvissä tapauksissa varovaisemmin ja osittain vain paikallisesti. Lisäksi ou esiintyi muutamassa edellisenkin joukon myöhäisessä tapauksessa. Numeriuksen ja lähinimien ε-variantista ja -ull-nimien v:sta on diakronisesti hyvin vähän poikkeuksia.

Pitkän /ū/-äänteen tapauksista olen käsitellyt vain Lucius-nimen ja sen johdosten kirjoitusasuja. Muissa nimissä aina tyypillinen ov-kirjoitusasu alkoi korvata näille nimille ylivoimaisesti yleisintä ev-kirjoitusasua vasta ensimmäisen vuosisadan lopulla, mutta muutos ei tapahtunut nopeasti. Osin hautapiirtokirjoitukset, mutta varsinkin paremmin ajoitettavat papyruslähteet viittaavat siihen, että ov yleistyi arkisemmissä käyttöyhteyksissä joko aiemmin tai nopeammin. On mahdollista, että varhain käytettiin hyvin harvoin myös pelkkää v:a.

Puolivokaalin /w/ kirjoitusasuna käytettiin enimmäkseen ov:a äänteen sananalkuisessa ja etenkin konsonantin jälkeisessä asemassa. Varhaisissa sananalkuisissa oli enemmän vaihtelua, mutta tapauksia on säilynyt hyvin vähän. Sananalkuisissa ja konsonantin jälkeisissä asemissa β oli pitkään harvinainen poikkeus eikä kovin yleinen vielä Augustuksen ajallakaan. Lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa /w/ oli useimmiten v, mutta pitkän jälkeisissä ei ollut harvinaista jättää puolivokaalia grafeemitta. Molemmissa asemissa esiintyi silti vaihtelua, mutta taajemmin pitkän vokaalin jälkeen. Augustuksen ajalla esiintyi ov:a ja β:a jonkin verran aiempaa enemmän.

Nimikohtaisia poikkeuksia olivat 100-luvulla säännöllinen β Liviuksessa ja Vibiuksessa sekä ensimmäisen vuosisadan puolivälin vähäaasialainen o Serviliuksessa. Poikkeuksellisia olivat myös nimet, joissa esiintyvät vierekkäin /ō/ tai /ū/ ja /w/: tässä järjestyksessä kirjoitusasu ov on analoginen ov:lle ja ev:lle, ja käänteisen järjestyksen tapauksissa toisinaan esiintyvä ov muistuttaa kirjoitusasultaan kreikan oo-kontraktiota, mutta äänneasusta ei voi olla varma.

Latinan labiovelaarin /k^w/ kirjoitusasu oli lähes aina pitkän /ī/:n edellä kou ja lyhyen /i/:n edellä kv. Edellisestä myös esiintyi harvoin ja kai lähinnä vain varhain kt sekä vielä harvemmin kou. Yhdistelmien ääntämykset molemmissa kielissä ovat kuitenkin epäselvät – ja siten myös kirjoitusasun syy. Muuten /k^w/ tavataan vain kolmesti /a/:n edeltä.

Aineistoni antoi uutta näyttöä Marcus-nimen ja sen johdoksien dittografiasta. Kaksialfainen kirjoitusasu esiintyi enemmistössä tapauksista noin vuosille 90–70 asti.

Aiemminkin käytettiin toisinaan yksialfaista, mutta 50-luvulla tämä oli jo enimmäkseen syrjäyttänyt kaksialfaisen, joka esiintyi vuosisadan jälkipuoliskolla enää harvoissa, yksittäisissä tapauksissa. Muissa latinalaisissa nimissä käytettiin kreikaksi erittäin vähän dittografioita, mutta ainoassa olennaisessa tapauksessa kirjoitusasu ilmentää kahta tavua. Lisäksi ilmiölle rinnakkaisia dittografioita esiintyi kreikkalaisissa $\Lambda\alpha(\varphi\alpha)$ -alkuisissa nimissä usein.

Koska ilmiötä ei ole tutkittu järjestelmällisesti Eckingerin jälkeen, tässä ilmenikin eniten aihetta kommentoida kirjoitusasun vaihtelun syytä. Mielestäni on riittävästi näyttöä todeta, että jossakin historian vaiheessa Marcus-nimen vartalo on äännetty tavalla tai toisella kaksitavuisena. Sittenmin vartaloa vaihtelevasti kontrahoitiin yhdeksi tavuksi. Muutoksen kronologiasta olen kyennyt määrittämään vain, että noin 120-luvulla $\alpha\alpha$ on jaettu runomitassa eri tavuihin, mutta kirjoitusasujen perusteella äänteellinen ero lakkasi merkitsemästä ensimmäisen vuosisadan aikana. Teoriaa latinalaisen tai oskilaisen dittografian vaikutuksesta Marcus- ja sen johdosnimien kreikkalaisiin kirjoitusasuihin en pidä uskottavana, mutta näyttö ei tarjoa pakottavia perusteita kumota sitä.

Pohja-aineistoani kannattaa nähdäkseni yhä hyödyntää kirjoitusasuista käsittelemättä jääneiden ilmiöiden tutkimiseen. Niin ikään nimirakenteisiin liittyviin kysymyksiin, esimerkiksi filiaation määritteestä, on tarpeen paneutua. Pohja-aineistoa voi varmasti täydentää määrällisestikin, mutta analyysille ehkä olennaisempaa olisi tarkentaa kuvaa kirjoitusten tuottajista, jotta kysymykseen näiden vaikutuksesta voisi vastata paremmin. Tätä varten olisi syytä perehtyä tiiviimmin piirtokirjoittamisen kulttuuriin käsiteltävällä ajanjaksolla.

Pohja-aineistoon minulle ovat kelvanneet vain selkeämmin ajoitetut tapaukset, mikä jättää syrjään suuren joukon "roomalaisaikaisia" ja ajoittamattomia. Lisäksi tätä tutkielmaa tehdessäni on toistuvasti herännyt epäilyksiä varsinkin aineistoni löyhemmistä ajoituksista. Olisi kiinnostavaa selvittää, voiko ajoituksia parantaa esimerkiksi tämän ja edellä mainitun täydentävän tutkimuksen perusteella. Tällaisessa

on tietysti otettava huomioon kirjoitusasujen, onomastisten ilmiöiden ja muun tekstisisällön lisäksi kirjoitusalojen arkeologiset näkökohdat, varsinkin koska ajoittamattomat ovat usein hauta-, votiivi- tai muita sellaisia piirtokirjoituksia.

Lopulta vielä on mahdollista ulottaa käsiteltävää ajanjaksoa eteenpäin, mikä tuottaisi paremman vertailupohjan sille, miten voimakkaasti käsittelemäni ilmiöt muuttuivat. Sekä myöhempiä että heikommin ajoitettuja on kuitenkin niin runsaasti, että PHI-kantaa paremmin tutkimuksen tarpeita palveleva sähköinen tietokanta olisi erittäin tarpeellinen.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus²⁸⁹

- Akat, S. 2009. 'A New Ephebic List from Iasos'. *EA* 42, 78–80.
- BCH suppl.* 41 = *Les Italiens dans le monde grec. IIe siècle av. J.-C. - Ier siècle ap. J.-C. Actes de la table ronde. Paris, École Normale Supérieure, 14-16 mai 1998.* Müller, C. – C. Hasenohr (ed.). (*BCH supplement* 41.) Paris 2002.
- Blümel, W. 2007. 'Neue Inschriften aus Karien III'. *EA* 40, 41–48.
- Bricault, L. 1996. 'Les prêtres du Sarapieion C de Délos'. *BCH* 120, 597–616.
- Broughton, T. R. S. 1951–1952. *The Magistrates of the Roman Republic* voll. I–II. (Philological Monographs 15.) Lancaster.
- Bruneau, P. 1968. 'Contribution à l'histoire urbaine de Délos'. *BCH* 92, 633–709.
- Buraselis, K. 1996. 'Stray Notes on Roman Names in Greek Documents'. *Meletemata* 21, 55–63.
- Byrne, S. G. 2003a. *Roman Citizens of Athens*. Leuven.
- Byrne, S. G. 2003b. 'Early Roman Athenians'. *Lettered Attica. A Day of Attic Epigraphy. Actes du Symposium d'Athènes / Proceedings of the Athens Symposium 8 mars/march 2000 with a memoir by / avec un mémoire par Johannes Kirchner*, 1–20. Jordan, D. – J. Traill (ed.). (Publications of the Canadian Archaeological Institute at Athens 3.) Athens.
- Canali De Rossi, F. 2002. *Iscrizioni storiche ellenistiche III. Decreti per ambasciatori greci al senato*. Roma.
- Chaniotis, A. 1996. *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*. (Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien 24.) Stuttgart.
- Clackson, J. – Horrocks, G. 2007. *The Blackwell History of the Latin Language*. Malden
- Coarelli, F. 2009. 'La "Pietra di Cittareale"'. *Falacrinae. Le origini di Vespasiano*, 19–23. A cura di R. Cascino – V. Gasparini. Roma. (Viitattu 22.10.2013 <http://www.academia.edu/3861975/Falacrinae>)
- Curbera, J. 1996. 'Venusta and Her Owner in Four Curse Tablets from Morgantina, Sicily.' *ZPE* 110, 295–297.
- Dimartino, A. 2010. 'Venus Felix a Siracusa? Per una rilettura dei decreti della synodos dei technitai di Afrodite Hilara'. *Epigraphica* 72, 21–49.

²⁸⁹ Käytän aikausjulkaisuista *L'Année Philologique*'n lyhenteitä.

- Dittenberger, W. 1872. 'Römische Namen in griechischen Inschriften'. *Hermes* 6, 129–155 & 281–313.
- DNP* = *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. H. Canick – H. Schneider – M. Landfester (hrsg.). Stuttgart 1996-2006.
- Dubois, L. 1989. *Inscriptions grecques dialectales de Sicile*. (Collection de l'École française de Rome 119.) Rome.
- Dubois, L. 2008. *Inscriptions grecques dialectales de Sicile, tome II*. (Hautes études du monde gréco-romain 40.) Genève.
- Eckinger, T. 1893. *Die Orthographie lateinischer Wörter in griechischen Inschriften*. München.
- Eilers, C. 2002. *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford.
- Ferrary, J.-L. – C. Hasenohr – M.-T. Le Dinahet – M.-F. Boussac. 2002. 'Liste des italiens de Délos'. *BCH suppl.* 41, 183–239.
- Firatli, N. – L. Robert. 1964. *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romain. Avec l'édition et l'index commenté des épitaphes par Louis Robert*. (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul 15.) Paris.
- Flores E. et al. 2007. *Quinto Ennio. Annali (libri IX–XVIII). Vol. 4, commentari*. (Forme materiali e ideologie del mondo antico 36.) Napoli.
- Günther, L.-M. 1999. 'Myttones'. *DNP* 8, 653–654.
- Hasenohr, C. – C. Müller. 2002. 'Gentilices et circulation des italiens : quelques réflexions méthodologiques'. *BCH suppl.* 41, 11–20.
- Hatzfeld, J. 1912. 'Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île'. *BCH* 36, 5–218.
- Hatzfeld, J. 1919. *Les trafiquants italiens dans l'orient hellénique*. Paris.
- Helly, B. 1983. 'Les italiens en Thessalie au II et au Ier s. a. J.-C.' *Les "bourgeoisies" municipales italiennes aux IIe et Ier siècles av. J.-C. Centre Jean Bérard, Institut français de Naples, 7-10 décembre 1981*, 355–380. M. Cébeillac-Gervasoni (ed.). (Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 609, Sciences Humaines. Bibliothèque de l'Institut Français de Naples, 2e série, 6). Paris.
- Imagines Italicae* = *Imagines Italicae. A Corpus of Italic Inscriptions*. M. H. Crawford et al. (Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement 110.) London 2011.
- Kajava, M. 1994. *Roman Female Praenomina. Studies in the Nomenclature of Roman Women*. (Acta Instituti Romani Finlandiae 14.) Rome.

- Kajanto, I. 1965. *The Latin Cognomina*. (Commentationes humanarum litterarum 36.) Helsinki.
- Klein, W. 1887². *Die griechischen Vasen mit Meistersignaturen*. Wien.
- Leumann, M. 1977. *Lateinische Grammatik. 1. Bd. Lateinische Laut- und Formenlehre*. (Handbuch der Altertumswissenschaft.) München.
- LGPN = Lexicon of Greek Personal Names*. P. M. Fraser – E. Matthews (eds.). Oxford. 1987–.
- Libero, L. de. 1998. 'Imperator'. *DNP* 5, 963–955.
- Liebermann W.–L. 1999. 'Accius'. *DPN* 1, 50–53.
- Lo Porto, F. G. 1973. 'Penetrazione greca nel retroterra metapontino'. *Metaponto. Atti del tredicesimo Convegno di studi sulla Magna Grecia, Taranto, 14-19 ottobre 1973*, 107–134.
- Mack, W. 2012. 'The Eresian Catalogue of Proxenoï (IG XII suppl. 127)'. *ZPE* 180, 217–229.
- Magie, D. 1904. *De Romanorum iuris publici sacrique vocalibus sollemnibus in Graecum sermonem conversibus*. Lipsiae.
- Manganaro, C. 1992. 'Tra epigrafia e numismatica'. *Chiron* 22, 385–410.
- Manganaro, C. 1997. 'Nuove tavolette di piombo iscritte siceliote'. *PP* 52, 306–348.
- Masson, O. 1993. 'Quand le nom Πτολεμαῖος était à la mode'. *ZPE* 98, 157–167.
- Meletemata 21 = Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political Aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics, Athens, 7-9 September 1993*. A. D. Ritzakis (ed.). (Meletemata 21.) Athens.
- Merkelbach, R. 1991. 'Epirotische Hilfstruppen im Krieg der Römer gegen Aristonikos'. *ZPE* 87, 132.
- Muscolino, F. 2010. 'I Monumenti di Olympis e di C. Claudio Marcello a Taormina'. *RPAA* 82, 407–446.
- Müller, C. 2002. 'Les Italiens en Béotie du IIe siècle av. J.-C. au Ier siècle ap. J.-C.'. *BCH suppl.* 41, 89–100.
- Olshausen, E. 1999. 'Mithradatische Kriege'. *DNP* 8, 284–286.
- Osborne, M. J. – S. G. Byrne. 1996. *The Foreign Residents of Athens. An Annex to the Lexicon of Greek Personal Names: Attica*. Leuven.
- Perl, G. 1968. 'Die Einführung der griechischen Buchstaben 'Y' und 'Z' in das lateinische Alphabet'. *Philologus* 115, 196–233.
- Perlman, P. 2000. City and Sanctuary in Ancient Greece. The Theorodokia in the

Peloponnese. (Hypomnemata 121.) Göttingen.

Picard, O. 1979. *Chalcis et la confédération eubéenne. Étude de numismatique et d'histoire (IVe-Ier siècle)*. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 234.) Athènes.

Repertorium = Solin, H. – O. Salomies. 1994² (1988). *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*. (Alpha-Omega. Reihe A, Lexika, Indizes, Konkordanzen zur klassischen Philologie, 80). Hildesheim.

RPC I = Roman Provincial Coinage. Vol. 1, From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC-AD 69). A. Burnett – M. Amandry – P. P. Ripolles. 1992.

Robert, L. 1938. *Études épigraphiques et philologiques*. (Bibliothèque de l'École des hautes études, Sciences historiques et philologiques 272.) Paris.

Salomies, O. 1987. *Die römischen Vornamen. Studien zur römischen Namengebung*. (Commentationes humanarum litterarum 82.) Helsinki.

Salomies, O. 2008. 'Les prénoms italiques: un bilan de presque vingt ans après la publication de *Vornamen*'. *Les prénoms de l'Italie antique*, 15–38. Poccetti, P. (éd.). Pisa–Roma.

Scheid, J. 2007. *Res gestae divi Augusti. Hauts faits du divine Auguste*. Paris.

Schmitt, R. 1979. *Einführung in die griechischen Dialekten*. Darmstadt.

Schulze, W. 1904 (uusintapainos 1991). *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen. Mit einer Berichtigungsliste zur Neuauflage von Olli Salomies*. Hildesheim.

Sherk, R. K. 1969. *Roman Documents from the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*. Baltimore.

Solin, H. 1996. 'Ancient Onomastics: Perspectives and Problems'. *Meletemata* 21, 1–9.

Solin, H. 1998. 'Corpus inscriptionum Latinarum. Passato, presente, futuro.' *Epigrafi e studi epigrafici in Finlandia*, 81–117. A cura di H. Solin. (Acta Instituti Romani Finlandiae 19.) Roma.

Sonnabend, H. 1999. 'Kos'. *DNP* 6, 762–765.

Thumb A. – A. Scherer. 1959². *Handbuch der griechischen Dialekte. T. 2*. (Indogermanische Bibliothek. Abt. 1, Sammlung indogermanischer Lehr- und Handbücher. Reihe 1, Grammatiken; Bd. 8, 2.) Heidelberg.

Torelli, M. 1980. 'Industria estrattiva, lavoro artigianale, interessi economici: qualche appunto'. *MAAR* 36, 313–323.

Tracy, S. 1975. *The Lettering of an Athenian Mason*. (Hesperia suppl. 15.) Princeton.

Treheux, J. 1992. *Inscriptions de Delos. Index. T. 1, Les étrangers, à l'exclusion des Athéniens de la clérouchie et des romains*. Paris.

- Tuchelt, K. 1979. *Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien*. Tübingen.
- Vaan, M. de. 2008. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 7.) Leiden.
- Vine, B. 1993. *Studies in Archaic Latin Inscriptions*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaften 75.) Innsbruck.
- Vottéro, G. 2001. *Le dialecte béotien II. Répertoire raisonné des inscriptions dialectales*. (Études anciennes 23.) Nancy.
- Wilhelm, A. 1908. 'Inscripfen aus Halikarnassos und Theangela'. *JÖAI* 11, 53–75.

Kirjalliset lähteet

Cic. <i>Mil.</i> 27: 126	Enn. <i>ann.</i> 107: 101	Pol. 9,22,4: 55
Cic. <i>Mil.</i> 46: 126	Enn. <i>ann.</i> 325–326: 98	Plut. <i>Timoleon</i> 30,2: 101
Diod. 4,56,6: 102	Liv. 27,5,6–7: 56	Plut. <i>Timoleon</i> 31,1: 101
Diod. 11,71,1: 93	Mart. 2,88: 101	Quint. 1,7,14: 104
Diod. 16,69,4: 97, 101	Ov. <i>Ib.</i> 528: 101	Strab. 5,3,6: 101

Primaarilähteet

Käytän yleisesti piirtokirjoitusjulkaisuista *L'Année épigraphique* 2010:n ja aikakausjulkaisuista *L'Année philologique*'n lyhenteitä seuraavin poikkeuksin: Erotan paikallisjulkaisuiden I:n pisteellä (esimerkiksi I.Priene, mutta akronyymilyhenteissä en, esim. IGLS), ja paikan osoittamisen ja muodollisen yhtenäisyyden vuoksi I.Thespiiai ja I.Philai vastaavat AE:n lyhenteitä *IThéspies* ja *IPhilae*. Vain PHI-kannasta saatavilla olleet tapaukset on osoitettu merkillä ¶. Vain LGPN:n viittauksina löytämiini tapauksiin on viitattu LGPN:n kautta. RGDA = *Res gestae divi Augusti*, jonka versioiden lyhenteet käyttämäni edition (Scheid 2007) mukaan Ac (Ankyra), Ap (Apollonia) ja At (Antiokeia). Papyrusten lyhenteet ovat papyri.infon mukaiset. RPC I:stä katso kirjallisuusluettelo. Seuraava luettelo kattaa kirjoitukset, joihin viitataan suoraan, mutta ei niitä, jotka esiintyvät vain numeroina taulukoissa.

ABSA 42 (1947) 227,11: 82	AE 1984 495: 83	AE 2009 1456: 83
ABSA 50 (1955) 104,25: 41	AE 2000 396: 83	AE 2010 1481: 20
AD 23A (1968) 293f.: 129	AE 2003 1632: 69	AE 2010 1546: 86
AE 1980 233: 101	AE 2006 1365: 15, 51	AE 2010 1559: 46, 74

- AEph 1910 374f.,22 ¶: 12
 AEph 1917 1ff.,301 ¶: 98
 Ag. XV 279: 68
 Ag. XV 280: 52
 Ag. XV 285: 69
 Ag. XV 299: 69
 Ag. XVIII H273: 85
 Ag. XVIII H409: 99
 Ag. XVIII H411: 12
 Ag. XVIII H414: 45
 Ag. XVIII H416: 41
 Alt. von Aegae 53,4 ¶: 75
 ASAA 2 (1916) 143,12 ¶: 102
 Audollent, DT 59: 90
 BCH 23 (1899) 93,7: 83, 98, 103
 BCH 45 (1921) 4ff.: 98
 BCH 54 (1930) 40f.: 100
 BCH 109 (1985) 597ff.: 41, 66, 73
 BCH 121 (1997) 659f.,14: 53
 BCH 124 (2000) 360ff,9: 39
 BCH 130 (2006) 362–363: 84
 BGU 4 1059: 42
 BGU 4 1111: 85
 BGU 4 1113: 60, 100
 BGU 4 1139: 35
 BGU 4 1140: 35
 BGU 4 1173: 59
 BGU 4 1180: 55
 BGU 4 1184: 41, 59
 BGU 4 1199: 35
 BGU 4 1200: 85
 BGU 16 2605: 35
 BGU 16 2623: 59
 Byrne 2003b, 2: 69
 Chaniotis 1996 57B: 51, 100
 Chaniotis 1996 57C: 50
 Chaniotis 1996, 57B: 81
 CID IV 105: 101
 CIG 8439: 80
 CIG II 2545: 104
 CIG II 2943: 45
 CIG III 4536: 104
 CIG III add. 4536 : 104
 CIG IV 8493: 13
 CIL I² 3: 42
 CIL I² 365: 83
 CIL I² 590: 80
 CIL I² 707: 91
 CIL I² 709: 40
 CIL I² 1202: 99, 105
 CIL I² 2510: 40
 CIL I² 2832a: 107
 CIL I² 3373: 40
 CIL III 68: 54
 CIL III 69: 54
 CIL III 7184: 92
 CIL III 14203: 29
 CIL VI 26549: 32
 CIL X 4727: 83
 CIL X 5833: 101
 CIL X 6233: 131
 CIL X 6234: 131
 CIL X 6235: 131
 CIL X 8056,626: 83
 Coarelli 2009, 20: 83
 CPR 7 1: 35
 EA 40 (2007) 47: 86
 EAD XXVIII 4: 100
 EAD XXVIII 5: 100
 EAD XXVIII 26: 100
 EAD XXX 276: 53
 EAD XXX 484: 41
 EAD XXX 495: 79
 Eilers 2002, 249 C117: 130
 Eilers 2002, C105: 47
 Epigraphica 72 (2010) 23: 102, 131
 Fayoum III 212 ¶: 86
 FD III,1 528: 47
 FD III,2 26: 99
 FD III,2 48+53: 99
 FD III,2 70: 51, 81, 100
 FD III,4 134: 13, 67
 FD III,4 427: 42
 FD III,4 438: 41
 GVI 1070: 91, 93
 GVI 1878: 99
 GVI 1933: 99
 GVI 754: 91
 Helly 1983, 367 alav. 78: 42
 Helly 1983, 368: 68
 Hesperia 16 (1947) 170,67: 67
 Hesperia 3 (1934) 57f.,45: 70
 I.Delta 330,1: 92
 I.Delta 331,2: 92
 I.Didyma 259: 15
 I.Gonnoi 42: 80
 I.Hermoupolis 4: 84
 I.Kalymna 127B: 75
 I.Kalymna 128B: 75
 I.Kalymna 129B: 75
 I.Kalymna 130Dc: 75
 I.Kaunos 103: 131
 I.Kaunos 104: 129, 131
 I.Knidos 33: 15
 I.Kos EF 610: 59
 I.Kos EF 621: 26
 I.Kos EF 711: 26
 I.Labraunda 63: 47, 130
 I.Lindos 323: 47
 I.Lindos 92: 13, 58
 I.Magnesia 111: 48
 I.Magnesia 139: 80
 I.Magnesia 140: 42
 I.Magnesia 142: 75
 I.Magnesia 145: 61
 I.Magnesia 93a: 100
 I.Magnesia 93b: 29, 100
 I.Mus.Louvre 27: 85
 I.Napoli I 5: 102
 I.Napoli II 101: 69
 I.Napoli II 103: 69
 I.Napoli II 107: 69
 I.Napoli II 114: 69
 I.Napoli II 115: 69
 I.Napoli II 134: 69
 I.Napoli II 137: 24
 I.Napoli II 141: 102
 I.Napoli II 151: 76
 I.Napoli II 164: 52
 I.Napoli II 165: 102
 I.Napoli II 185: 69
 I.Olympia 318: 61, 97
 I.Olympia 327: 86
 I.Olympia 52: 50
 I.Oropos 308: 12, 20, 31, 40, 53, 66, 69, 83, 86, 92, 97, 99, 100, 101
 I.Oropos 446: 47
 I.Pan 51: 55
 I.Pergamon II 268: 86
 I.Pergamon II 413: 74

I.Pergamon II 419: 86	ID 1439: 31, 41	ID 2619: 82, 101
I.Pergamon II 425: 51	ID 1449: 67	ID 2628: 71
I.Pergamon III 1: 74	ID 1450: 31, 43, 65, 67, 97	IDGS 207: 13
I.Philai I 63: 55	ID 1458: 97	IDGS 208: 13
I.Philai II 140: 52	ID 1459: 85	IG II/III ² 1006: 33
I.Philai II 142: 35	ID 1510: 40	IG II/III ² 1009: 67
I.Philai II 153: 84, 103	ID 1520: 102	IG II/III ² 1028: 33
I.Philai II 157: 46, 91	ID 1527: 60	IG II/III ² 1043: 43
I.Portes 25: 86	ID 1624: 53	IG II/III ² 1716: 70
I.Priene 121: 131	ID 1626: 51	IG II/III ² 2325: 13, 83
I.Priene 244: 30	ID 1659: 30	IG II/III ² 2456: 67
I.Priene 313,698: 68	ID 1679: 79	IG II/III ² 2457: 67
I.Priene 313,714: 68	ID 1687: 34, 68, 95, 105	IG II/III ² 2460: 99
I.Priene 313,715: 48	ID 1690: 84	IG II/III ² 2461: 24, 35, 101
I.Thespiai 289–297: 22	ID 1691: 84	IG II/III ² 2463: 24
I.Thespiai 397: 129	ID 1692: 105	IG II/III ² 3251: 59
I.Thespiai 423: 59	ID 1694: 46	IG II/III ² 3426: 99
I.Thespiai 1126: 22	ID 1730: 101	IG II/III ² 4111: 97
I.Thrak.Aig. 9: 48	ID 1731: 105	IG II/III ² 4126: 48, 92
I.Thrak.Aig. 212: 47, 53, 66	ID 1732: 84, 102	IG II/III ² 4137: 47
I.Velia 45: 51	ID 1733: 39, 50, 101	IG II/III ² 4141: 81
IC II,11 3: 53, 54, 66	ID 1734: 84	IG II/III ² 4153: 65
IC II,23 13: 12	ID 1737: 51	IG II/III ² 4233: 130
IC III,4 9: 50	ID 1739: 67	IG II/III ² 4237: 41
IC III,4 10: 29, 51, 81, 100	ID 1741: 39, 69	IG II/III ² 4239: 46
IC III,4 18: 14	ID 1750: 12, 42, 67, 84	IG II/III ² 4305: 100
IC IV 213b: 81	ID 1753: 33, 50, 52	IG II/III ² 8432: 42
IC IV 215C: 37	ID 1754: 39, 50, 70	IG II/III ³ 2462: 35
IC IV 218: 31	ID 1755: 84	IG II/III ³ 4236: 42
IC IV 221: 70	ID 1757: 46	IG II/III ² 10156: 97
IC IV 221,c: 85	ID 1760: 33, 79, 101	IG IV 604: 96, 105
IC IV 222,c: 81	ID 1763: 66, 87	IG IV ² ,1 28: 84
IC IV 372: 91	ID 1763 : 40	IG IV ² ,1 95: 13, 97
IC IV 424: 50	ID 1764: 84, 101, 102, 131	IG IV ² ,1 103: 98
ID 439: 81	ID 1766: 68, 82, 101	IG IV ² ,1 306: 131
ID 442: 29, 81, 90	ID 1769: 31, 101	IG IX,1 722: 37
ID 443: 67, 81, 90	ID 1771: 101	IG IX,1 ² ,1 17: 13, 71
ID 461: 91	ID 1782: 85	IG IX,1 ² ,3 619: 84
ID 1412: 97	ID 1845: 46	IG IX,1 ² ,3 638,1: 60
ID 1414: 84	ID 1853: 22	IG IX,1 ² ,3 638,5: 90
ID 1416: 84	ID 1956: 74	IG IX,1 ² ,4 796: 100
ID 1417: 34	ID 2248: 67	IG IX,1 ² ,5 1930: 51
ID 1421: 31	ID 2351: 75	IG IX,2 89: 41
ID 1423: 67	ID 2488: 85	IG IX,2 258: 22
ID 1427: 30	ID 2589: 100	IG IX,2 338: 14
ID 1429: 81, 85, 97, 101	ID 2597: 91, 103	IG IX,2 346: 80
ID 1430: 90	ID 2612: 30, 68, 101	IG IX,2 836: 42
ID 1432: 67	ID 2616: 66, 68, 73, 82, 85	IG IX,2 853: 31

IG IX,2 1057: 59	IG XIV 282: 34	IK 21 11: 66, 72, 73, 74, 92, 93
IG V,1 741: 34	IG XIV 287: 37	IK 22,1 1321: 47
IG V,1 1146: 51, 73, 80, 97	IG XIV 382c: 71	IK 22,1 505: 100, 101, 129
IG V,1 1432: 69	IG XIV 435: 97, 107	IK 24,1 589: 18, 30, 31, 39, 40, 43, 52, 53, 66, 68, 70, 72, 73, 85, 92, 97, 100, 101
IG V,1 1454: 129, 131	IG XIV 861: 33	IK 28,2 353: 52
IG VII 2225: 41, 42, 67, 100	IG XIV 886: 84, 103	IK 28,2 612: 92
IG VII 4127: 84	IG XIV 897: 73	IK 34 109: 33
IG X,2,1 51: 43	IG XIV 1121: 79	IK 34 427: 30
IG XI,2 287: 13, 83	IG XIV 1211: 65	IK 36,1 170: 92
IG XI,4 642: 14, 30	IG XIV 1249: 100	IK 38 505: 48, 80
IG XII,1 48: 46, 129	IG XIV 2419,1: 131	IK 41 31: 101
IG XII,1 144: 104	IG XIV 2480: 103	IK 41 31 (Knidoksen versio): 100
IG XII,1 456: 68	IG XIV add. 9: 33	IK 58 19: 59
IG XII,2 35: 40	IGBulg I ² 395quater: 59	IK 58 29: 46
IG XII,2 58: 85	IGDS 38: 37	IK 58 98: 42
IG XII,2 88: 80	IGDS 204: 58	IK 58 117: 81, 86, 130
IG XII,2 150: 15	IGDS 205: 58	IK 58 161: 69
IG XII,2 165: 22	IGDS 207: 98	IK 58 175: 26
IG XII,2 219: 45, 51	IGDS 208: 73, 102	IK 58 260: 53
IG XII,3 173: 52	IGDS 209: 58	IK 60 37: 18
IG XII,4,1 55: 84	IGDS II 80: 42	IK 68 add. 86: 100, 101, 129
IG XII,4,2 568: 46	IGDS II 96: 71	ILS 27: 92
IG XII,4,2 839: 35	IGDS II 113: 90	ILS 5814: 92
IG XII,4,2 854: 14	IGDS II 115: 42	ILS 8775: 30
IG XII,4,2 855: 86	IGF 89: 103	IMT LApollon/Milet 2241 ¶: 31
IG XII,4,2 859: 74	IGLS III,1 718: 30	JHS 74 (1954) 90,25: 48
IG XII,4,2 860: 75	IGR I 1109: 35, 81	JRS 52 (1962) 99,6: 101
IG XII,4,2 937: 35	IGR I 1227: 54	JÖAI 18 (1915) Bbl. 51f.: 51
IG XII,5 39: 42	IGR III 984: 82	JÖAI 62 (1993) 148f.,80: 45, 53
IG XII,5 917: 41, 75	IGR IV 1564: 66	LGPN IIIa 'Μάμαρκος 5': 102
IG XII,5 1049: 100	IGUR I 1: 29, 30, 39, 45, 100	LGPN IIIa 'Μάμαρκος 6': 102
IG XII,6,1 186: 33	IGUR I 38: 129	Lo Porto 1974, 128: 84
IG XII,6,1 190: 42	IGUR II 718: 33	MAMA IV 52: 18
IG XII,6,1 355: 100	IGUR IV 1569: 100	MAMA IX 14: 39
IG XII,6,1 357: 75	IK 2 430: 29, 103	MAMA VI 258: 30
IG XII,6,1 364: 51	IK 4 19: 82	MDAI(A) 33 (1908) 398,21: 68
IG XII,6,2 814: 68	IK 5 17: 29	Milet VI,3 1045: 22
IG XII,6,2 1125: 74	IK 11 9: 74	Milet VI,3 1121: 90
IG XII,8 317: 90	IK 12 407a: 44	NScav 1905 387,4: 37
IG XII,8 355: 90	IK 13 630a: 18, 87	P.Corn. 25: 60
IG XII,9 916: 31, 67, 73	IK 13 705A: 16, 29, 30	P.Lond. II 354: 59
IG XII,9 952: 33	IK 13 907a: 75	
IG XII,9 1189: 82	IK 13 975AB: 18, 30, 66, 73, 100	
IG XII,s 11: 75	IK 15 1547: 39	
IG XII,s 100: 55	IK 17,1 3092: 45, 53, 70	
IG XII,s 127: 13, 91	IK 17,1 3159: 92	
IG XII,s 557: 97, 100	IK 20 19: 85	
IG XIV 277: 55		

P.Oslo II 26: 55, 69	SB 5 7537: 35	SEG 43 457: 56
P.Oxy. 78 5166: 60	SB 6 9223: 53, 55, 70	SEG 43 458: 56
P.Tebt. 33: 59	SB 10 10573: 75	SEG 44 470: 84
Peek 1972, 30f.,47: 131	SB 18 13087: 82	SEG 45 1816: 86
Picard 1979, 119,91: 81	SCO 16 (1967) 91: 69	SEG 47 1444: 35, 69
PSI 10 1099: 43	SDGI 2227: 84	SEG 48 494: 129, 131
RDGE 1: 14, 84	SEG 3 362: 40	SEG 48 496: 129
RDGE 4: 100	SEG 4 48: 40, 83	SEG 48 1261,2: 73
RDGE 11: 74	SEG 6 646: 75	SEG 49 1302: 42
RDGE 12: 18, 30, 31, 39, 40, 43, 52, 53, 66, 68, 70, 72, 73, 85, 92, 100, 101	SEG 9 56: 22, 47	SEG 49 1331,3: 33
RDGE 20: 129	SEG 9 7: 127	SEG 50 993: 60
RDGE 21: 129	SEG 9 96: 59	SEG 50 1211: 74
RDGE 24: 47, 100	SEG 15 331: 46	SEG 52 888: 81, 97, 129
RDGE 25: 75	SEG 25 642: 85	SEG 52 1059: 100, 101, 129
RDGE 65 D: 69	SEG 26 1034: 52	SEG 53 984,2: 102
RDGE 69: 55, 131	SEG 26 1123: 32, 81	SEG 53 985: 37
Reynolds, Aphrodisias 8: 18	SEG 26 1824: 85	SEG 54 235: 26, 33
Reynolds, Aphrodisias 13: 18	SEG 28 94: 68	SEG 54 455: 69
RGDA: 39	SEG 28 475: 41	SEG 55 1313: 29
RGDA 69: 45	SEG 28 505,c: 41	SEG 56 636: 84, 102
RGDA Ac: 29, 39, 44, 45, 47, 55, 58, 59, 86, 92, 97, 102, 127	SEG 28 505,f: 80	SEG 56 758: 74
RGDA Ap: 39, 44, 45, 47, 59, 86, 92, 97, 127	SEG 29 1026: 83	SEG 56 1233: 69, 70
RGDA At: 44	SEG 29 806: 97	SEG 57 763: 13, 58
RGDE 24: 80	SEG 29 930: 68	SEG 57 1104: 86
Robert 1938, 209,7: 90	SEG 29 931: 68	SIA VI 4 ¶: 92
RPC I 946: 55	SEG 31 580: 74	SIG ¹ 227: 61
RPC I 1427: 82	SEG 31 882: 9	SIG ³ 585: 29, 30, 34, 42, 53, 55, 65, 67, 70, 91, 98, 101
RPC I 2026: 69	SEG 32 1080,114: 90	SIG ³ 601: 67, 98, 100
RPC I 2364: 75	SEG 32 1080,128¶: 60	SIG ³ 649: 61
RPC I 3139: 40	SEG 33 637: 14	SIG ³ 704: 46
RPC I 3140: 40	SEG 33 986: 18, 30, 66, 73, 100	SIG ³ 750: 47
RPC I 4262: 53	SEG 34 909: 82	SIG ³ 774A: 97
RPC I 5006: 81	SEG 34 981: 42	SIG ³ 774B: 97
RPC I 5008: 81	SEG 34 1009: 84	SIG ³ 781: 45, 47, 55
RPC I 5425: 55	SEG 35 599: 40	SIG ³ 785: 59
Samothrace 33: 47	SEG 35 907: 85	TAM V,2 921: 47
SB 1 417,f: 103	SEG 36 555: 98	TAM V,3: 55
SB 2 15460: 52	SEG 36 847: 33	TAPA 77 (1946) 148f.: 85
SB 3 7169: 90	SEG 36 921: 84	Tracy 1975, 32ff.,6: 33
SB 3 7170: 90	SEG 37 495: 14	W.Chr. 112: 52
	SEG 37 511: 42	ZPE 175 (2010) 158: 20
	SEG 37 761: 98	ZPE 180 (2012) 217ff.: 14, 91
	SEG 38 446: 41	
	SEG 39 737: 84	

Liitteet

Liite 1. Μάρκος ja sen lyhennetyt muodot

Taulukossa on suuntaa-antava, alueellisesti jaettu esitys PHI-kannan piirtokirjoituksista, joissa on säilynyt Μάρκος, Μάρ. Μα. tai M. Olen tuottanut tiedot PHI-kannan hausta, jonka tuloksista karsin käsin pois täydennetyt tai epävarmat sekä ne, joissa esiintyy vain Μαμαρκ- tai Μαρκελ-²⁹⁰ alkuinen nimi. Mikäli kirjoituksessa esiintyy eri kirjoitusasuja, olen laskenut tapauksen auki kirjoitetuimman mukaan. Aluejako on PHI-kannan mukainen. Lukuihin sisältyvät myös kaikki ne aineistoni tapaukset, jotka ovat PHI-kannassa.

<i>Taulukko LI. Μάρκος ja lyhennetyt muodot PHI-kannassa</i>					
	Σ	μαρκ-	μαρ(κ).	μα.	μ.
Attika	137	124	5	1	7
Peloponnesos	207	62	17	3	125
Keski-Kreikka	169	90	4	2	73
Pohjois-Kreikka	223	92	5	1	125
Traakia	286	105	10	1	170
Pohjoinen	33	16	.	1	16
Aigeianmeri	349	228	23	4	94
Vähä-Aasia	1922	895	147	7	873
Kypros	45	22	2	.	21
Syyria, Levantti	103	70	4	.	29
Egypti, Kyrenaika	171	117	1	2	51
Afrikka	3	.	.	.	3
Länsi	160	44	6	1	109
Ylä-Tonava	5	3	.	1	1
	3813	1868	224	24	1697

Keisariaikaisia ja ajoittamattomia yksialfaisia tapauksia on yhteensä lähes 1900 kirjoituksessa, joten ajoittamattomat Μάρκος-tapaukset ovat todennäköisesti keisariaikaisia. Verrattuna muihin alueisiin Vähä-Aasia on suhteettoman suuri, mikä osittain selittää runsaan määrän. Mielenkiintoista on, että Attikalla lyhennettyjä kirjoitusasuja esiintyy hyvin vähän.

²⁹⁰ Tämä ei ole perusteltua ja tapahtui epähuomiossa. Onneksi näiden tapausten lukumäärä ei vaikuttane kokonaiskuvaan.

Liite 2. Ylimääräiset käsittelyt

/ë-ï/-vaihtelu: Tiberius sekä Capitōlium, Capitōlinus

<i>Taulukko L2a. Tiberius</i>												
	Σ	<200	200–	146–	110–	69–	27–	4 jaa. –	d	ha	hm	±
ε Ti.	3	.	.	1	2	.	.	.
ε	20	1	3	1	1	.	9,5	1,5	2	.	1	.
ι	33	.	.	1	.	0,5	11,5	17	.	.	3	1
ι (& ε)	1	1
	57	1	3	3	1	0,5	21	19,5	4	0	4	1

Taulukossa ovat aineistoni tapaukset. Aikaväli 4 jaa. – 14 on erikseen, koska käänne kirjoitusasuissa näyttää tapahtuneen vuoden 4 jaa. paikkeilla. Tuolloin Augustus adoptoi Tiberiuksen, mikä vaikutti nimen esiintymiseen piirtokirjoituksissa. RGDA:ssa on aina ι-variantti Tiberiuksen nimessä, mutta Ac XII,21 mainitaan joki *Τε[βέρτιδος]*.

<i>Taulukko L2b. Capitōl-alkuiset nimet</i>											
	Σ	200–	100–	1 jaa. –	100–	200–	300<	ra	ka	mka	ea
Καπετ-	105	9	9	4	35	18	3	2	4	3	18
Καπιτ-	34	0	0	2,5	11	6,5	2	0	2	0	10
-ε- & -ι-	2			1		0,5	0,5				
Καπειτ-	1					1					
	142	9	9	7,5	46	26	5,5	2	6	3	28

Taulukossa ovat eri piirtokirjoitukset PHI-kannan hausta sekä SEG 9 7 ja RGDA:n versiot Ap ja Ac. Ankyralaisessa esiintyy pelkästään ι-variantti ja apollonialaisessa molemmat. RGDA on varhaisin tarkasti ajoitettu, jossa esiintyy ι-variantti.²⁹¹ Tämän, Tiberiusten ja muiden näyttö osoittavat pitkälti samaa, kuin mitä Eckinger (1893, 29–37) on tulkinnut, mutta tiettyjä tarkennuksia olisi tehtävissä.

Filiaatit

Filiaatioista olennaiset ryhmät ovat määritteettömät ilman artikkelia ja artikkelin kanssa sekä määritteelliset. Määritteistä merkittävimmät ovat υίός ja θυγάτηρ, lisäksi ἀπελεύθερος/-έρα ja δοῦλος. Augustuksen lähipiirissä esiintyy παῖς ja παιδόπαις. Ilman υίός'ta ei esiinny υίωνός tai ἀπόγονος, joten näillä ei ole tässä merkitystä.

²⁹¹ Taulukon poikkeavat ajoituskategoriat: ra = roomalaisaika, ka = keisariaika, mka = myöhäinen ka.

Lisäksi on tapauksia, joissa henkilöä määritetään muun sukulaisen tai puolison kautta.

<i>Taulukko L2c. Filiation määritteet eri kirjoituksissa</i>											
Senaattitason käännökset:		<200	200–	146–	110–	69–	27–	d	ha	hm	±
ei määritettä	5	.	2	1	2
poika/tytär	22	.	2	5	6	6	1	.	1	1	.
ei määr. & poika/tytär	5	.	1	2,5	1,5
poika/tytär & vap./or.	1	1
Senaattitason Σ	33	0	5	8,5	9,5	6	2	0	1	1	0
Muut:											
ei määritettä	478	21	42,5	55,5	63,5	47	60,5	65	37	86	44
artikkeli	38	6	4	1	1,5	3,5	7	5	0,5	9,5	2
poika/tytär	508	3	11	16,5	80	155,5	151	19	11,5	60,5	47
poika/tytär & vap./or.	3	2	.	.	1	.
vapautettu	18	2	10	1	2	3	3
orja	6	1	.	2	3	1
lapsi	12	8	.	1	3	2
sukul./puoliso	43	.	.	.	2	6,5	17,5	1	1	15	9
ei määr. & artikkeli	8	2	1	1	.	.	3	1	.	.	1
ei määr. & poika/tytär	20	.	3	2	5	1	2	3	.	4	4
artikkeli & poika/tytär	6	1	.	.	.	1	2	.	.	2	.
artikkeli & vap.	1	0,5	0,5
Muiden Σ	1141	33	61,5	76	152	217	264,5	95	55	187	113
Kaikkien Σ	1174	33	66,5	84,5	161,5	223	266,5	95	56	188	113

Tulokset ovat ehdottomasti vain suuntaa-antavia, koska taulukko perustuu pohja-aineistooni, jonka tapauksista hyvin monia pitäisi tarkistaa uudelleen. Silti tämän ja useiden aiemmin mainitsemieni yksittäistapausten perusteella voitaneen arvioida, että käytännöt olivat varsin vaihtelevia myös 100-luvulla. Asia vaatii tarkempaa selvitystä. Lisäksi en tiedä, ilmaantuiko määrite jossakin vaiheessa myös kreikkalaisiin nimirakenteisiin.

Imperator-nimike

Sherk (1969, 16) mainitsee suoraan vain numeronsa 21. Kirjallisuuslähteistä katso Magie 1904, 122. Libero (1998, 953–955) esittää, että tämä roomalaisista sotapäälliköistä käytetty epävirallinen titteli käännettiin 100-luvulla piirtokirjoituksiin sanalla στρατηγός ja 80-luvulta (Sullasta) lähtien αὐτοκράτωρ tai transskriboituna

ἡπεράτωρ.

Tarkemmin ottaen ἡπεράτωρ esiintyy viidessä piirtokirjoituksessa 80–70-lukujen välivaiheessa. Neljä on roomalaisten tuottamia, vuosille 87–78 ajoitettuja asiakirjoja, joissa titteli on kahdesti Sullalla (AD 23A (1968) 293f., Akraifia, ja SEG 48 496, Messene), kerran Murenalla (IG V,1 1454 + SEG 48 494, Messene) ja kerran [---] ἡπεράτορας τε [---] (RDGE 21, Thasos). Viides on muistomerkissä IG XII,1 48 (Rhodos, 82–74) (...) καὶ ποτὶ Λεύκιον Λικίνιον Λευκίου υἱὸν Μουρῆν[αν] ἡπεράτορα (...).

80-luvulta tunnen viisi αὐτοκράτωρ-tapausta (Sulla: I.Thespiiai 397; La Carie II 5 (Tabai); RDGE 20 (Thasos); IK 22,1 505+²⁹². Murena: I.Kaunos 104). Pohja-aineistoni vuosille 79–28 ajoitetuissa nimike esiintyy 56 kirjoituksessa ja lisäksi Octavianuksella ennen v. 27 luultavasti joissakin tapauksissa, joita en ole kerännyt. (IGUR I 38:n erittäin epäilyttävän täydennyksen ἡ[ἡπεράτορα] on julkaisijakin varustanut kysymysmerkillä ja kommentoi: "Dubitanter restitui cum de Caracalla coniecturam fecissem.")

Lisäksi muuten mielenkiintoinen on SEG 52 888:ssa mainittu Lanuviumin στραταγὸς αὐτοκράτωρ, joka Canali De Rossin mukaan on Lanuviumin diktaattori.²⁹³

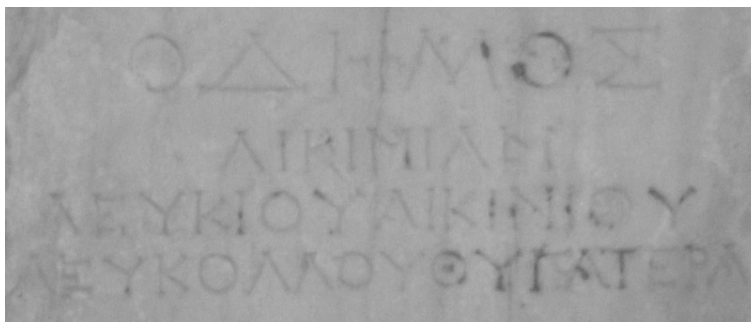
²⁹² IK 68 add. 86 + SEG 52 1059.

²⁹³ Canali De Rossi 2002, 91 "[D]ittatore di Lanuvio, carica che fu detenuta da Annio Milone nel 52 a.C." ja loppuviiteessä 24 viittaus Cic. *Mil.* 27 & 46.

Liite 3. Kommentteja piirtokirjoituksiin

Tässä liitteessä on muutamia huomioita aineiston piirtokirjoituksista. Näillä huomioilla ei ole olennaista merkitystä käsittelemieni ilmiöiden kannalta, koska joko kommenttini liittyvät muihin seikkoihin tai tapaus on liian epävarma.

1. IG II/III² 4233 r. 2 Λικινίαν, r. 3 Λικινίου: Näin kiven sattumalta 23.5.2013 Ateenan epigrafisessa museossa. Riville 2 on selvästi hakattu λικιμιαμ. Asiaa julkaisusta tarkastaessani ilmeni, että IG:ssa tätä ei huomioida mitenkään eikä tietääkseni muuallakaan. Rivillä 1 μ:n kirjainmuoto on toinen. (Kuva: Panu Hyppönen.)

2. I.Labraunda 63 (J. Crampa) + **Eilers 2002, 249 C117** r. 1 ὁ δῆ[μος Λ(ούκιον?) Κορνήλιο]ν Crampa; ὁ δῆ[μος Κορνήλιο]ν Eilers. Crampan kuvasta en erota rivin alusta kirjaimia, mutta rivin lopusta tulkitseen [--- Κορνή]λ[ι]ον. Koska kiven pinta on kärsinyt kyseisen rivin lisäksi niin ikään sen yläpuolelta, en pidä teoriassa mahdolltomana, että rivin alussa olisi ollut etunimi ja rivin yläpuolella esim. ὁ δῆμος. Etunimetön nimirakenne on Eilersin mukaan mahdollinen.²⁹⁴ Pitäisi kuitenkin tarkistaa kiven lukutapa ja selvittää, mitkä kirjaimet ovat rivin 1 alussa mahdollisia ja voiko rivin yläpuolelta erottaa mitään.

3. IK 58 117 (ed. A. Łajtar) (Byzantion, 1. vs.) Νεμέριος Κάιος Νεμερίου υἱὸς Σκεύα. Łajtar tulkitsee, että lisänimi Σκεύα on lat. Scaeva, mikä ei ole mahdotonta, eikä minulla ei ole esittää vastaehdotusta. Silti epätyypillisiä ovat sekä kr. 1. dekl. m. y.

²⁹⁴ Eilers 2002, 247, joka mainitsee IG II/III² 4111:n Κλαυδίου Μαρκέλλου. Vrt. kuitenkin Salomies 1987, 318.

nom. -α (eikä -ας)²⁹⁵ ja esitettyyn ajoitukseen nähden ε eikä edes η²⁹⁶. Huomion kiinnittää myös sukunimi: Caius on melko harvinainen, mutta mahdollinen, kun taas Gāvius on yleisempi.²⁹⁷ Sekä /g/ > κ²⁹⁸ että pitkän vokaalin jälkeinen /w/ > ø esiintyvät aineistossa, mutta jos uskotaan Scaeva-tulkintaa, tässä esiintyisi toinenkin /w/. Ilman lisänäyttöä Gavius jää teoreettiseksi mahdollisuudeksi.

4. Peek 1972, 30–31 n. 47: *Λεύκιος Μόμμιος Λευκίου υἱὸς στρατηγὸς ὕπατος Ρωμαίων* on dedikoinut kappaleen, jonka kirjoituksen rivillä 3 Peekin lukutapa on *Ἀσκληπιῶι*. Epidauroksesta tunnetaan myös sisällöltään vastaava piirtokirjoitus IG IV²,1 306, jossa lukutapa on *Ἀσκληπιῶι*. Olisi erikoista, jos L. Mummiuksen pystytyksistä toisessa olisi kantankeikkalainen ā ja toisessa ei – etenkin koska hän on στρατηγὸς eikä στραταγός. Peekin kuva taputteesta (Abb. 30) näyttää kuitenkin selvästi, että kivessä on α:n sijaan η, joten myös tässä *Ἀσκληπιῶι*.

5. Epigraphica 72 (Dimartino 2010) 23: rivit 1–5 on editoitu *Υπὲρ προ[ξενίας καὶ] | εὐεργεσίας [---] | Μαάρκωι Ἀκ[ιλίωι Μ(αάρκου)] | υἱῶι Κανί[νωι] | ἀνθυπάτω[ι Ρωμαίων]*. Epäilen täydennyksen lyhennystä. Ensinnäkin, rivejä ei ole aloitettu pystysuunnassa tasatusti, ja niiden vasemmalla puolella on kivessä runsaasti tyhjää tilaa. Toiseksi, koska kirjoituksen alustan oikeanpuoleinen osa puuttuu tyystin, ei ole nähtävissä, miten pitkälle kirjoitus on voinut jatkua kullakin rivillä. Kolmanneksi, täydennysten pituudet ovat rivillä 1 yhdeksän, r. 4 kolme ja r. 5 kahdeksan kirjainta, joten rivillä 3 voi edellä mainitun huomioon ottaen olla enemmänkin kuin täydennyksen esittämät viisi. Muutenkin olisi epätavallista, että näin aikaisin (46–45) esiintyisi

295 Tietääkseni ainoa toinen varhainen tapaus on muutenkin roomalaismainen piirtokirjoitus IG XIV 2419,1 (Florentia, 27) *Μ. Ἀγρίππα οὐπάτος τρίτον*. Ks. Eckinger 1893, 129.

296 Vrt. lukutavoilta hankalan piirtokirjoituksen RDGE 69 (Nysa kirje, 1 eaa.) r. I,12 *Γ[λ]νήρ* (piirroksessa T). Ainoa vastaava ε on I.Priene 121 (kunniapäätös 1. vs. ap.) gen. *Μυρρένα[ν]*. Vrt. Μουρήνα IG V,1 1454 + SEG 48 494, I.Kaunos 103 ja 104 ja Scaeva alaluvussa 8.3. Vrt. kr. μῦραινα ja Horrocks 2010, 117–119.

297 Schulze 1904, 76 & 264. G-/Cavius: CIL IX:ssa 45 ja CIL X:ssa 43 tapausta. Caius: CIL IX antaa kaksi tapausta ja CIL X yhden sekä kolme sisällöltään samaa rakennuspiirtokirjoitusta CIL X 6233–6235, joissa (huomaa <g>) *Q. Gavius Q. f. Nauta* ja *M. Caius C. f.* (paitsi 6233:ssa *G. f.*). O. Salomiehen erikseen mainitsemien viiden muun joukossa on kaksi kreikankielistä: IOSPE I,2 364 *Γ. Κάιος* (...), joka γ:n takia ei ainakaan ole Gavius, ja P.Oxy 2234 *Κυ[ίν]τωι Καίωι Πάσσερι ἐκατοντάρχη* (31 jaa.), jossa samaa varmuutta ei taas ole.

298 ID 1764 r. 15 *Καίου Οὐαλερίου* (cos. 93).

lyhennetty etunimi, ja lyhenne olisi outo myös rivin 10 selvästi auki kirjoitettuun isännimeen nähden. Niinpä arvelen, että myös rivillä 3 nimi tulisi täydentää auki kirjoitettuna [Μαάρκου]. Lisäksi viimeinen kirjain rivillä 2 on kuvassa α, ei σ.